

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний автомобільно–дорожній університет

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів денної та заочної форми навчання спеціальностей:
6.030504- "Економіка підприємства" та 6.040106 «Екологія,
охорона навколишнього середовища та збалансоване
природокористування»

ХАРКІВ 2011

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Кафедра економіки підприємства
конспект лекцій з дисципліни «**Економіки природокористування**»
для студентів денної та заочної форми навчання спеціальностей:
6.030504- "Економіка підприємства" та 6.040106 «Екологія,
охорона навколишнього середовища та збалансоване
природокористування»

До видавництва і
в світ дозволяю

Проректор

І.П. Гладкий

Укладач:

Г.В. Поясник

Відповідальний
за випуск:

І.А. Дмитрієв

Харків ХНАДУ 2011

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Кафедра економіки підприємства
конспект лекцій з дисципліни «**Економіки природокористування**» для
студентів денної та заочної форми навчання спеціальностей: 6.030504-
"Економіка підприємства" та 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього
середовища та збалансоване природокористування»

Затверджено
Методичною радою університету
протокол № _____ від _____

Харків, ХНАДУ 2011

Поясник Г.В. Економіка природокористування: конспект лекцій. – Харків: ХНАДУ, 2011.- 127 с.

Розглянуто взаємозв'язок та протиріччя економічної системи та довкілля, сучасні аспекти природокористування, основні принципи і інструменти екологічної політики, соціально-економічну оцінку антропогенного впливу на природне середовище, інвестиційну політику в природокористуванні, рішення проблем відходів виробництва, деякі питання економіки природокористування та екологічної політики держави та міжнародної співпраці в області охорони навколишнього середовища.

Наведено запитання для самоконтролю та тестові завдання.

Прзначений для студентів денної та заочної форми студентів навчання спеціальностей: 6.030504- "Економіка підприємства" та 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Бібліогр. 62 найм.

ЗМІСТ

Передмова

Тема 1. Завдання, предмет та методи економіки природокористування

- 1.1. Об'єкт та предмет економіки природокористування
- 1.2. Мета та основні завдання економіки природокористування як науки
- 1.3. Взаємодія економічної системи і природного середовища

Тема 2. Основні аспекти природокористування і природоохоронна діяльність

- 2.1. Взаємодія суспільства і природного середовища в процесі виробництва.
- 2.2. Природокористування – як сукупність всіх впливів людини на природне середовище.
- 2.3. Основні системи природокористування

Тема 3. Економічні методи регулювання охорони навколишнього середовища

- 3.1. Економічні методи регулювання природокористування
- 3.2. Фінансово-економічне стимулювання раціонального природокористування

Тема 4. Економічні збитки від антропогенного впливу та методи їх оцінки

- 4.1. Класифікація типів антропогенного впливу
- 4.2. Методи визначення економічних збитків

ТЕМА 5. Економічна ефективність природоохоронних заходів

ТЕМА 6. Управління природокористуванням і охороною природи та їх планування

- 6.1. Наукові основи раціонального природокористування
- 6.2. Структура державного апарату управління раціональним природокористуванням
- 6.3. Моніторинг ефективності природоохоронної політики
- 6.4. Загальні і регіональні тенденції природокористування

ТЕМА 7 - Ризики в природокористуванні

- 7.1. Поняття і сутність техногенних ризиків
- 7.2. Проблеми техногенної безпеки
- 7.3. Класифікація і номенклатура потенційно небезпечних об'єктів і технологій
- 7.4. Небезпеки аварій і їхнього наслідку
- 7.5. Загальна структура аналізу техногенного ризику

ТЕМА 8 Інвестиційний аналіз у природоохоронні заходи

- 8.1. Економічна сутність і форми здійснення інвестицій
- 8.2. Класифікація інвестицій
- 8.3. Показники комерційної ефективності проекту

ТЕМА 9. Особливості встановлення і стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища

- 9.1. Основні поняття
- 9.2. Порядок встановлення та розрахунку збору за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин
- 9.3. Порядок встановлення та розрахунку збору за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин
- 9.4. Порядок встановлення та розрахунку збору за розміщення відходів

ТЕМА 10 Міжнародний досвід і співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

- 10.1 Особливості регулювання і планування природоохоронної діяльності в зарубіжних країнах
- 10.2 Досвід зарубіжних країн у сфері охорони довкілля
- 10.3 Міжнародне співробітництво

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТОК

Передмова

Питання раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища перебувають в центрі уваги світової спільноти. Про важливість дбайливого відношення до природних ресурсів постійно проголошується в постановах і законодавчих актах українського уряду. Інтерес до проблем природокористування не випадковий: він викликаний все зростаючими масштабами господарської діяльності людини і природи, залученням в господарський обіг величезних природних ресурсів, посиленням тенденцій забруднення довкілля. Від правильного вирішення цих проблем залежить не тільки сучасний стан природи, а й економічний розвиток країни в майбутньому. В умовах переходу до ринкової економіки виникає цілий ряд нових, слабо вивчених еколого-економічних проблем. Серед них проблеми поєднання прямих і ринкових механізмів екологічного регулювання, економічної цінності та оцінки природних благ, ефективності та платності природокористування, створення системи стимулювання природоохоронної діяльності.

Даний конспект лекцій складається з 10 тем, в яких наведений базовий курс з навчальної дисципліни „Економіка природокористування”. В конспекті лекцій розглянуто соціально-економічну сутність маркетингу, аналіз маркетингових можливостей і розробку комплексу маркетингу.

Охочі вивчити економіку природокористування можуть знайти безліч літератури, таких авторів: Бистряков І.К., Галушкіна Т.П., Дібров А.С., Несторенко А.А., Несветов О.О., Царенко О.И та ін..

За творче сприяння у підготовці конспекту лекцій автори щиро вдячні за критичні зауваження і пропозиції, що сприяли поліпшенню конспекту лекцій.

ТЕМА 1. Завдання, предмет та методи економіки природокористування

1.1 Об'єкт та предмет економіки природокористування

1.2 Мета та основні завдання економіки природокористування як науки

1.3. Взаємодія економічної системи і природного середовища

1.1 Об'єкт та предмет економіки природокористування

Економіка природокористування порівняно молодого дисципліною, що виникла в результаті поєднання знань в галузі економіки, права, менеджменту та екології, тому відноситься до міждисциплінарних наук.

Економіка природокористування спрямована на отримання і практичне використання нових знань в сфері регулювання взаємовідносин між соціально-економічним розвитком суспільства та використанням природних ресурсів, а також на організацію дієвої системи охорони навколишнього середовища.

Термін „природокористування” можна визначити як використання природних ресурсів у процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і духовних потреб людини.

Об'єктом природокористування є комплекс взаємовідносин між природою та суспільством, можливості його соціально-економічного розвитку на базі використання існуючих природних умов і природно-ресурсного потенціалу.

Предметом природокористування є оптимізація відносин між природою та суспільством з метою збереження та відновлення природного середовища, а предметом економіки природокористування є дослідження механізму суспільних відносин з приводу охорони природи і залучення природних ресурсів в процес виробничо-господарської діяльності людини.

Основними завданнями економіки природокористування є:

1. дослідження економічних закономірностей використання суспільством природних ресурсів з метою задоволення своїх потреб;

2. створення економічних механізмів управління раціональним природокористуванням та охороною природної середовища;

3. оцінка природних ресурсів та капітальних вкладень в їх раціональне використання, техніку, технології та господарські рішення;

4. прогнозування змін навколишнього середовища;

5. дослідження проблем та перспектив розвитку комплексної переробки сировини та вторинних ресурсів виробництва галузей народного господарства.

Необхідність змін у поведінці людства приведе до появи „екологічного” стилю мислення та екологізації усієї системи знань, а екологізація економіки сприяла формуванню нових галузей дослідження, що відповідають різним ступеням процесу природокористування. Так існує три галузі дослідження природокористування.

Перша - економіка природних ресурсів, яка вивчає проблеми ефективного використання природних ресурсів в умовах різних типів економік та різних природно-кліматичних зон Землі, тобто їх вилучення та переробку.

Друга – економіка забруднення (або виведення відходів), яка досліджує процеси використання такого особливого природного ресурсу, як асиміляційний потенціал природи, опосередковане використання природних ресурсів або зміну їх стану та виведення відходів виробництва.

Третя – економіка природовідновлення та природоохорони, яка вивчає особливості компенсаційної діяльності, спрямованої на відтворення та раціональне використання ресурсів і запобігання забрудненню.

Кожна наука має певні прийоми дослідження або методи, що допомагають розкрити її сутність. В економіці природокористування такими методами є:

- спостереження
- аналіз і синтез
- прогнозування

- моделювання
- експеримент
- практика

Природокористування - це використання природних ресурсів у процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних та духовних потреб людства.

Економіка природокористування - це розділ конкретної економіки, що вивчає :

- по-перше, як найбільш ефективно використовувати необхідні у виробництві і споживанні ресурси;
- по-друге, які економічно найраціональніші та найбільш ефективні методи запобігання або ліквідації забруднення навколишнього середовища.

Економіка природокористування - це міждисциплінарна наука, спрямована на отримання і практичне використання нових знань у галузі регулювання взаємовідносин між соціально-економічним розвитком суспільства та використанням природних ресурсів; наука про раціональне та ефективне використання природних ресурсів, про організацію дієвої системи охорони навколишнього середовища та формування ефективної екологічної політики.

Тобто методи природокористування базуються на взаємопов'язаному дослідженні еколого-економічної ситуації з метою виявлення взаємовідносин діяльності людини (у тому числі виробничої) на стан навколишнього середовища. Сутність такої діяльності полягає у взаємодії виробничих сил з навколишнім середовищем, яка охоплює комплекс заходів по охороні, раціональному використанню і відтворенню живої і неживої природи.

1.2. Мета та основні завдання економіки природокористування як науки

На сучасному етапі в економіці виділяють два типи природокористування:

- раціональне - це система діяльності, покликаної забезпечити економічне використання природних ресурсів і їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів народного господарства і збереження здоров'я нації. Основними принципами раціонального природокористування служать: вивчення, охорона, освоєння і перетворення;
- нераціональне - яке призводить до вичерпання природних ресурсів, підризу відновних сил біосфери, зниження оздоровчих і естетичних якостей.

Метою дисципліни «Економіка природокористування» є пропаганда знань суспільства в області управління раціональним використанням природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, соціально-економічних аспектів природокористування і природоохоронного законодавства, а також формування економіко-екологічного світогляду.

Ключовою задачею дисципліни є набуття навичок, необхідних у практичній діяльності екологів-економістів при проведенні економічного обґрунтування природоохоронних заходів і варіантів, пов'язаних із раціональним використанням природних ресурсів та охороною навколишнього середовища.

Основними завданнями економіки природокористування як науки є:

- дослідження економічних закономірностей використання суспільством обмежених природних ресурсів з метою задоволення своїх потреб;
- розробка методів оцінки природних ресурсів з метою включення в економічні розрахунки їх вартості;
- створення економічних механізмів управління раціональним використанням природних ресурсів і охорони навколишнього середовища;
- розробка методів розрахунку економічної ефективності капітальних вкладень у раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища, використання нової техніки та технологій, проектів, господарських рішень тощо;
- визначення перспектив розвитку виробництва з урахуванням екологічних факторів;
- прогноз змін стану навколишнього природного середовища;

— комплексне використання сировини і вторинних ресурсів. Важливе значення має кількісне вимірювання величини збитку від забруднення навколишнього середовища, визначення економічної ефективності та необхідного обсягу капітальних вкладень у природоохоронні заходи.

Перед фахівцями в області природокористування стоять такі задачі, як:

— розробка основних принципів взаємодії виробничої і невиробничої діяльності людини з навколишнім середовищем, що забезпечують єдині підходи до природи як загального фундаменту існування суспільства;

— оптимізація взаємостосунків між природно-ресурсною базою і соціально-економічним розвитком суспільства;

— пошук методів господарювання, що враховують природну рівновагу навколишнього середовища і поліпшують природний потенціал;

— розробка єдиної системи природоохоронного законодавства, стандартів і нормативних екологічних вимог до господарської діяльності і стану навколишнього середовища;

— створення нових законодавчих економічних відносин в суспільстві, що дозволяють здійснити структурну перебудову національного господарства на базі ресурсо- і енергозбереження, впровадження досконалішої екологічно чистої техніки і технологій;

— перехід на міжнародні екологічні стандарти якості навколишнього середовища, технологічних процесів і продукції, що забезпечує входження країни у систему Міжнародної економічної співпраці;

— формування ефективної системи органів державного та регіонального управління в області екології і природокористування, покликаної здійснювати єдину державну екологічну політику країни.

Вищезазначене потребує належного взаємозв'язку курсу «Економіка природокористування» з іншими дисциплінами.

1.3. Взаємодія економічної системи і природного середовища

Взаємодію економічної системи і природного середовища можна уявити за допомогою наступної схеми (рис.1).

Рис 1. Взаємодія економічної системи і природного середовища

Стрімке вторгнення людини в природні процеси в ході науково-технічного прогресу набуло глобального характеру і може згодом призвести до незворотних негативних наслідків та небезпечних неконтрольованих змін природного середовища.

Основними екологічними проблемами є:

1. Охорона атмосферного повітря (аналіз обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за останні три роки показує тенденцію їх збільшення, що пов'язана з ростом обсягів виробництва в промисловості та сільському господарстві);

2. Охорона водних ресурсів (для задоволення господарських і побутових потреб постійно збільшується споживання водних ресурсів; у промисловості найбільш водоемкими

є такі галузі: хімічна та нафтохімічна – 42,1%, харчова – 18%, машинобудівна – 13,7%, енергетична – 12,2%, нафтодобувна – 8,0%. У житлово-комунальному господарстві навпаки використання води населенням за останні роки помітно зменшується, постійно зростає протяжність аварійних водопровідних мереж, яких зараз понад 160 км., триває скид недостатньо очищених вод);

3. Охорона земельних ресурсів (основними забруднювачами є підприємства агропромислового, нафтогазодобувного, електроенергетичного комплексів та хімічна промисловість; зменшення державного фінансування на побудову протиерозійних гідротехнічних споруд, створення полезахисних і стопорегулюючих лісових смуг та захисних насаджень приводе до катастрофічній насідків);

4. Утилізація відходів (найбільша кількість відходів утворюється на підприємствах хімічної та машинобудівної галузей – становить 78% загальної кількості відходів. Місця зберігання і накопичення промислових відходів не відповідають екологічним вимогам і перебувають у незадовільному стані, більша частина звалищ належить до розряду екологічно небезпечних, адже переважна частина цих об'єктів заповнена більш ніж на 90%);

5. Біологічні ресурси (недосконала мережа природно-заповідних об'єктів).

Перелік проблем можна продовжувати й далі, багато з них не мають вирішення впродовж декількох десятиліть, а деякі з них навряд можуть бути вирішена найближчим часом.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення дисципліни «Економіка природокористування».
2. Охарактеризуйте найголовніші завдання, що поставили перед економікою природокористування
3. Предмет і методи економіки природокористування
4. Назвіть причини і наслідки ускладнення екологічної ситуації, пов'язані зі впливом людини на стан атмосферного повітря та водних ресурсів
5. Назвіть причини і наслідки ускладнення екологічної ситуації, пов'язані з експлуатацією земельних ресурсів людиною.

Тема 2. Основні аспекти природокористування і природоохоронна діяльність

2.1 Взаємодія суспільства і природного середовища в процесі виробництва.

2.2 Природокористування – як сукупність всіх впливів людини на природне середовище.

2.3. Основні системи природокористування

2.1 Взаємодія суспільства і природного середовища в процесі виробництва.

Сукупність природних умов існування людського суспільства (прийнято називати П.С.) Використання її багатств є основою економічного розвитку людського суспільства й джерелом його матеріального буття.

Всі елементи П.С., що долучаються у виробництво, для задоволення потреби людей і, які складають його сировинну та енергетичну базу, називаються природними ресурсами. Вони підрозділяються на поновлювані і неоновлювані.

Групу перших природних ресурсів утворюють ресурси, кількісний склад яких і якісні властивості можуть відтворюються в ході їхнього використання. До них відносять: біологічні ресурси – тварини і рослини, деякої солі, що досить швидко осаджуються в озерах й морських лагунах (соляні озера півдня України, Казахстану, США й ін). Але варто завжди пам'ятати, що повного знищення, відновити - відтворити неможливо. (Богом не дане). Знищення багатьох видів тварин і птахів. (Приклади: корови Стенлі, мандруючого голуба, американського бізона та ін..) По статистиці на дорогах Англії гине сотні тисяч ссавців, не говорячи про плазунів і комах.

Усі корисні копалини, що утворюються в геологічно довгий термін, відносяться до групи неоновлених природних ресурсів.

Особливу групу природних ресурсів, складають - енергетичні ресурси, таких як: сонячні, геотермальні; а також - вода і повітря є вичерпаними, хоча по оцінці деяких учених, їхній кількість характерна для кінця світу, періоду закінчення життєдіяльності планети Земля.

Прийнято вважати, що всі елементи природного середовища, що на даному рівні розвитку виробничих сил і виробничих відносин впливають на життєдіяльність людського суспільства, але не беруть участь у матеріальному виробництві, називаються природними умовами. Хоча дотепер в світі немає єдиної думки про визначення понять «природні умови» і «природні ресурси».

Це зв'язано з тим, що природа виступає одночасно, і як джерело ресурсів, тобто основи матеріального виробництва, і як середовище мешкання, таким чином вирішує рівнобіжні економічні й екологічні проблеми. Хоча комплексне рішення цих задач вдається вкрай рідко.

Все частіше економічні інтереси суперечать екологічним і превалюють над ними. А це, в свою чергу, істотно ускладнює умови збереження оптимальних умов довкілля. Що складає своєрідне замкнуте коло.

Для підвищення матеріального, економічного добробуту людина по по-варварськи відноситься до природи: грабує та забруднює її; не раціональне використовує природні ресурси, забруднює своє ж середовище мешкання, веде людство до знищення виду приматів – НОМО SAPIENS, тобто, до самознищення. А може бути і до знищення всього живого, всієї Землі.

Вихід з цього кола один - раціональне, економічне і морально виправдане відношення до природи, її охорона.

Під охороною природи розуміють систему заходів, що забезпечує раціональне використання всіх природних ресурсів, відтворення поновлюваних ресурсів, а також збереження сприятливих екологічних умов життя людини, захист від руйнувань і зникнення типових, рідких і зникаючих природних об'єктів. Рішення цього комплексу проблем є дуже складною задачею. Це зв'язано з наслідками НТП, що привели до формування існуючого географічного середовища і з зростом народонаселення, що дуже різко збільшується, (так до початку ХХ сторіччя чисельність складає 2 млрд. рубіж, на прикінці ХХ ст. – 6, а до кінця ХХІ ст. – рубіж 9-10 млрд. людей).

2.2 Природокористування – як сукупність всіх впливів людини на природне середовище.

Неможливо охороняти, перетворювати природу і користуватися нею, не знаючи як вона влаштована, за яким законами існує і розвивається, як реагує на вплив людини, які гранично припустимі навантаження на природні системи може дозволити собі суспільство, щоб не руйнувати них.

Природу варто розуміти як єдину, взаємозалежну систему, усі частини якої пов'язані між собою. Лише при такому підході до природи поняття природокористування набуває наступний вид.

Природокористування – сукупність всіх видів впливів людства на природу, куди входять заходи щодо її охорони та її відновлення. Варто врахувати, що тріада «освоєння-охорона – відновлення» є необхідне, взаємозалежне і взаємопов'язане.

Таке визначення дозволяє об'єднати будь-які впливи на природу, як раціональні так і нераціональні, тобто в наближенні – корисні і шкідливі.

Раціональне природокористування спрямоване на забезпечення умов існування людства й одержання матеріальних благ; на запобігання можливих шкідливих наслідків людської діяльності, на підтримку і підвищення продуктивності і привабливості природи, на забезпечення і регулювання економічного освоєння її ресурсів.

Нераціональним природокористуванням з'являється тоді, коли вплив людини на природу приводить до підриву її відбудовних здібностей і сил (зведення лісів, перевипас худоби, надбірний промисел і т.п.), до зниження якості, розтрати і вичерпання природних ресурсів, до забруднення навколишнього середовища промисловими викидами й отрутами, до зниження, перекопчування або знищенню оздоровчих і естетичних достоїнств природи. (приклад Сахари - ніколи перевипас худоби)

2.3. Основні аспекти природокористування.

Діяльність людини стосовно природи можна варто розглядати в різних аспектах: економічному, технологічному, правовому, оздоровчому, естетичному, виховному, соціально-політичному, міжнародному й ін.

Економічний аспект раціонального природокористування й охорони природи полягає в тому, що будь-які споживані людиною продукти в кінцевому рахунку створюються шляхом використання природних ресурсів. У сучасних умовах у господарський оборот залучена маса різних природних речовин, причому запаси багатьох з них - обмежені, але використовуються вони дуже інтенсивно. Особливо це стосується енергетичних ресурсів. (По підрахунках деяких закордонних фахівців при такому темпі споживання енергоресурсів вони будуть вичерпані до кінця ХХІ початку ХХІІ сторіччя. За умови, звичайно ж, якщо людство не знайде нових видів і джерел енергії).

Висновок. Для того, щоб забезпечити подальший розвиток суспільного виробництва, особливо з урахуванням інтенсивно росту народонаселення, необхідно, насамперед, зберегти всі потрібні для цього ресурси або знайти їм повноцінну заміну.

Технологічний аспект. У сферу матеріального виробництва залучається все більше й більше вихідної сировини. Причому більш, ніж випускається готових продуктів. (У колишньому СРСР кожна 3 доменна піч працювала на іржу і працював принцип: добуємо більше руди, щоб виплавити більше сталі, щоб побудувати нові домни, щоб добувати більше руди і т.д.)

Стрімке зростання промислового виробництва неминує приводить до збільшення, ще більшому, ніж зараз, обсягів відходів, що спричинить за собою додаткові витрати на їхнє складування, поховання, утилізацію, уловлювання або знешкодження. Безумовно, нові технології згодом дозволять використовувати вторинні продукти промисловості, витягти з них необхідні матеріальні цінності. Цьому головна задача науковців прагнути до створення «безвідхідних» або «мало відхідних» технологій.

Результатом буде зведення до мінімуму кількості шкідливих відходів і отже, зменшиться їхній негативний вплив на навколишнє середовище.

Юридичний аспект. У нашій країні земля, її надра, води, ліси знаходяться у виключній власності держави. Так у Законі говориться: ст.4: Без спеціального дозволу (ліцензії), виданого Кабінетом Міністра України не може здійснюватися пошук (розвідка) і експлуатація корисних копалин. Там же ... В обов'язку підприємства входить проведення природоохоронних заходів, у тому числі рекультивація земель і відновлення лісів після їхнього використання. Фінансування цих заходів здійснюється за рахунок засобів цих підприємств. Підприємство відповідає за раціональне використання всіх природних ресурсів і відшкодування витрат на відновлення й охорону природних ресурсів.

Де говориться зокрема:

«Підприємство несе відповідальність за дотримання вимог і норм по охороні, раціональному використанню і відновленню. ... природних ресурсів»... Далі... при порушенні цих норм і вимог його діяльність може бути припинена частково, тимчасово або припинена цілком».

Виховний аспект – полягає в спілкуванні людини з природою. Усім відомі факти, коли виїжджаючи на природу створювалися шедеври світової культури, великі відкриття (взяти упале на голову Ньютона яблука) і т.п.

Оздоровчий аспект – здоров'я людини визначається в основному якістю навколишнього середовища. У великих промислових містах, як відомо, створилася кризова екологічна ситуація (у 10 самих брудних міст входять і представники України Дніпропетровськ, Кривий Ріг). Це зв'язано з забрудненням навколишнього середовища – води, повітря, ґрунтів. (У Харкові, якість води викликає сміх і сльози, однак, за твердженням чиновників відповідає вимогам ДСТ – 30-х років, коли не було багатьох не просто шкідливих – отруйних речовин. Причому парадокс Харкова: питна вода - з рік, а на виробництво – з артезіанських свердловин).

Промислові катастрофи. Особливо Чорнобиль, але були і поменше – Чернівці, Харківські очисні спорудження, Одеса, Сімферополь та ін.

Усе це наносить шкоду природі й отже нам – людям. Це одного складового цього аспекту.

Позитивна – існують лікувальні природні ресурси (хв. Води, озокерит, лікувальні броди і т.п.) Курортні і санаторні території, де людин відновлює свої фізичні і щирсердечні сили – називаються рекреаційні зони. На жаль, зараз, практично немає колишніх піонерських таборів, будинків відпочинку, а ті що є - багатьом не по кишені.

Заповідний аспект. Система охоронюваних природних комплексів, що містить у собі не тільки територіальні, але й аквальні геосистеми.

Перші заповідники – ХІХ в. У наш час більш 3000 великих заповідників, національних і природних парків, із загальною площею близько 2% усієї території планети.

В Україні існує кілька великих заповідників: Асканія Нова, Кримський і ін. У Харкові та області також існують заповідники в Змиевском р-ні, у р-ні Великого Бурлука і т.д.

Естетичний аспект – естетичний вплив природи на людину - велик, і його не можна недооцінювати. Узяти кожного з нас. Варто нам побувати на природі – з вудкою, сходити за грибами, в похід і наша працездатність, здоров'я і настрої моментальний підвищується.

Соціально-політичний аспект Полягає в усі боротьбі, що розширюється, у захист навколишнього середовища. Найбільш яскравий приклад, Грін Піс. Їх акції й у Японії, у Полінезії, дали ясно зрозуміти, що прогресивна частина людства не дозволить знищити природу. Ці люди, іноді, навіть ціною власного життя, доводять нам, що прийшов час, коли не можна залишатися байдужими до навколишнього нас світові природи.

Міжнародний аспект – перегукується із соціально-політичним аспектом. Він зв'язаний з тим, що багато країн поєднуються для рішення великих природоохоронних проектів і заходів.

ТЕМА 3. Економічні методи регулювання охорони навколишнього середовища

3.1 Економічні методи регулювання природокористування

3.2. Фінансово-економічне стимулювання раціонального природокористування

3.1 Економічні методи регулювання природокористування

Найголовнішою передумовою ефективного стимулювання природоохоронної діяльності є те, що результат негативного антропогенного впливу на стан природного середовища має економічні наслідки для господарської діяльності. Між природоохоронною і господарською діяльністю існує пряма та зворотна залежності, бо екологічний та економічний результати відбиваються на прибутках підприємства і впливають на розміри виробничих та природоохоронних фондів суб'єктів господарювання.

До економічних методів регулювання природокористування відносяться: податки та платежі, система обов'язкової відповідальності, фінансові методи стимулювання, субсидії, система цільового резервування засобів на утилізацію відходів.

Податки - один з найважливіших стимулів раціонального природокористування на рівні підприємства, який допомагає встановити залежність між відрахуваннями з підприємств до доходу бюджетів та ступенем шкоди, завданої природним ресурсам та навколишньому середовищу. Серед екологічних податків розрізняють регулюючі податки (спрямовані на безпосереднє упередження дій, що наносять шкоду навколишньому середовищу, наприклад, платежі за забруднення води, за розміщення відходів) та фінансуєчі податки (спрямовані на стягування грошових засобів та їх акумулювання на рахунках та спеціальних екологічних фондах з метою використання на фінансування природоохоронних заходів, наприклад, плата на відновлення та охорону водних об'єктів, на відновлення мінеральної бази, тощо).

За використання природних ресурсів, як правило, встановлюються платежі, розмір якої визначається тарифами. Платежі за забруднення навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів полягають в:

1) перенесенні економічного тягаря збитків, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища, на ті суб'єкти господарювання, що спричиняють ці збитки;

2) узгодженні розміру прибутків і фондів матеріального заохочення з ефективністю природоохоронної діяльності;

3) спонукання підприємства до зниження збитків (відповідно і негативного техногенного навантаження на природне середовище) шляхом ефективного освоєння коштів на спорудження і обслуговування природоохоронних об'єктів, на придбання обладнання та приладів по знешкодженню забруднюючих речовин.

Розрізняють декілька видів платежів за видами окремих ресурсів:

- платежі за землю (згідно із ст. 162 Земельного кодексу України для стимулювання раціонального природокористування ці види платежів повинні спрямовуватися на «запобігання необґрунтованому вилучення земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення»);

- платежі за використання надр (згідно із ст.28 Кодексом України «Про надра» плата справляється у вигляді платежів за користування надрами, відрахування за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, збору за видачу спеціальних дозволів та акцизного збору, а розмір платежів в залежності від економіко-географічних умов і розміру ділянки надр, геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації»);

- плата за водні ресурси (згідно із ст. 30 Водного кодексу України, включає збір за використання води водних об'єктів та за скидання забруднюючих речовин, розмір збору визначається на основі нормативів збору, фактичних обсягів використаної води та встановлених лімітів використання води», а для деяких галузей народного господарства окремо);

- платежі за користування лісовими ресурсами (згідно з Лісовим кодексом, ст.89 стягується тільки за спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних та туристичних цілей, розміри плати встановлюються виходячи з лімітів використання лісових ресурсів і такс на лісову продукцію та послуги з урахуванням якості)

- платежі за забруднення навколишнього середовища (встановлюються за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними і пересувними джерелами, скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти та розміщення відходів);

- платежі за наднормативні викиди (визначається множенням відповідних ставок плати за забруднення в межах ліміту на величину перевищення фактичної маси викидів забруднюючих речовин над встановленими лімітами).

Але плата за ресурси за своїми функціями не може вирішити всього комплексу проблем. Ціноутворення повинно взаємодіяти з іншими економічними важелями управління фінансуванням та економічним стимулюванням, макро- та мікроекономічними показниками, податковою та бюджетною політикою держави. На сучасному етапі розвитку економіки можна виділити такі елементи економічного механізму регулювання природоохоронної діяльності:

- плата за природокористування;
- система економічного стимулювання природоохоронної діяльності;
- плата за забруднення навколишнього середовища та розміщення відходів;
- створення ринку природних ресурсів;
- удосконалення системи ціноутворення з урахуванням екологічних факторів, особливо на продукцію природоексплуатуючих галузей народного господарства;
- створення екологічних фондів;
- екологічне програмування;
- торгівля ліцензіями;
- платежі за заставу;
- екологічне страхування.

Субсидії – це спеціальні виплати підприємствам – забруднювачам, які намагаються знижувати забруднення навколишнього середовища (прискорена амортизація природоохоронного обладнання, державне регулювання цін на ресурси та кінцеву продукцію цього підприємства).

Системи обов'язкової відповідальності – використовуються в тому разі, якщо збитки від негативного впливу природокористувача на середовище розраховується для окремого випадку і не може бути визначено на основі нормативного рівня (наприклад аварійні викиди, рекультивация земель).

Система цільового резервування засобів на утилізацію відходів – закладається в тому, що покупець товару - забруднювача навколишнього середовища вносить за нього додаткову плату, яка за певних умов може бути йому повернена (наприклад, вартість порожньої пляшки, яку можна ще раз використати або треба знищити як відхід, що забруднює середовище, закладена в вартість продукту, що міститься в ній і буде повернена покупцю в разі здачі її в приймальний пункт). В багатьох країнах світу цей метод економічного стимулювання екологічної поведінки покупців використовується для зменшення забруднення середовища та економії засобів на сортування відходів перед утилізацією (відпрацьованих масел, макулатури, пластикової тари та ін.).

3.2. Фінансово-економічне стимулювання раціонального природокористування

В Україні здійснюється фінансово-економічне стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом:

- надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо охорони навколишнього природного середовища - при переході на маловідходні і безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання та устаткування для утилізації забруднюючих речовин і переробки відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

- надання на пільгових умовах короткотермінових та довгострокових кредитів для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища;

- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;

- звільнення від оподаткування спеціальних екологічних фондів;

- передача частини коштів позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи, спрямовані на гарантоване зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливого впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;

- надання можливості отримання природних ресурсів під заставу;

- стимулювання працівників та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення законодавства і вжили необхідних заходів для притягнення винних до відповідальності, а також розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища за рахунок частини грошових стягнень, а саме:

- штрафів, стягнутих з громадян за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

- 50% суми штрафів, стягнутих з посадових осіб за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

- 50% коштів, стягнутих з громадян за шкоду, заподіяну природним ресурсам порушенням природоохоронного законодавства;

- 20% коштів, стягнутих з підприємств, установ, організацій за шкоду, заподіяну природним ресурсам порушенням природоохоронного законодавства;

- 20% коштів, отриманих від реалізації незаконно добутих природних ресурсів, або продукції, виробленої з них, чи її вартості;

- коштів, отриманих від реалізації конфіскованих знарядь незаконного видобування природних ресурсів.

Фінансово-економічні методи регулювання в ринкових умовах значно ефективніші від прямого адміністративного регулювання. Система адміністративних обмежень і заборон, суперечливе накладання часто формальних штрафів за порушення чинних норм врешті-решт виявились неефективними. Головним фінансово-економічним важелем має стати обов'язковий достатньо великий економічний податок за використання і завдання шкоди основним природним ресурсам - воді, повітрю, ґрунту, надрам, рослинному і тваринному світу, порушення біосистем.

Щоб забезпечити ефективність природоохоронної політики, більшу увагу слід приділяти орієнтації економічних інтересів природокористувачів на охорону і раціональне використання природних ресурсів. У цьому випадку усувається суперечність між відомчими підходами окремих підприємств та інтересами решти суспільства. Проте чинні правові форми охорони середовища не відповідають сучасним вимогам (наприклад, підприємствам на сьогодні вигідніше платити штрафи, ніж споруджувати очисні споруди, оскільки суми штрафів нижчі від затрат на природоохоронні заходи).

Набутий світовою практикою досвід і об'єктивно сформовані орієнтири природоохоронної політики показують, що при вирішенні питань щодо удосконалення природокористування в нашій державі прогресивною формою регулювання може бути єдина система оподаткування і платежів. В цьому питанні необхідно провести податкову реформу, суть якої полягає в поступовому переході від існуючого штрафування до прямого природоресурсного оподаткування. До того ж перспективним є застосування системи податкових пільг та податкових норм, яка існує в різних країнах світу стосовно стимулювання випуску екологічно чистої, безпечної продукції. Щодо виробництва екологічно небезпечної продукції і товарів, то на них також можуть бути встановлені податкові обмеження.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність екологічних податків.
2. Які ви знаєте економічні методи стимулювання природоохоронної діяльності? Наведіть приклади.
3. У чому полягає стимулююча роль платежів ?
4. Розкрийте сутність неподаткових методів стимулювання природоохоронної діяльності. Наведіть приклади їх застосування.
5. Принципи здійснення оцінки природних ресурсів.
6. Що покладено в основу встановлення плати за використання природних ресурсів?

Тема 4. Економічні збитки від антропогенного впливу та методи їх оцінки

4.1. Класифікація типів антропогенного впливу

4.2. Методи визначення економічних збитків

В процесі виробництва товарів та послуг людина активно змінює природу, у більшості випадків негативно впливає на її рівновагу, але й сама природа може негативно впливати на рівновагу компонентів навколишнього природного середовища, тобто справляє зворотну дію, призводить до порушення стану еколого-економічних систем. Отже, за характером впливу на природу порушення навколишнього природного середовища можна класифікувати як:

- природні (природничі);
- антропогенні (техногенні).

Особливо небезпечні порушення - це антропогенні. Небезпека антропогенного впливу на стан навколишнього природного середовища полягає не стільки в масштабах цього впливу, скільки у концентрації діяльності, а відповідно і тих порушень, що виникають в навколишньому середовищі.

За масштабами впливу порушення навколишнього природного середовища поділяються на:

- глобальні;
- регіональні;
- локальні.

За типом діяльності людини (антропогенних факторів) порушення навколишнього природного середовища класифікуються на:

- організаційні недоліки (недисциплінованість, безвідповідальність керівників, спеціалістів, працівників підприємств різних галузей);
- технологічні недоліки (недосконалість технологій виробництва, відсутність захисних приладів та обладнання);
- експлуатаційні недоліки (втрати при транспортуванні та переробці, низький коефіцієнт використання добутих матеріалів і продуктів).

Основні джерела порушень навколишнього природного середовища:

- автомобільний транспорт;
- підприємства чорної і кольорової промисловості;
- ТЕЦ, атомна енергетика;
- нафто-, газопереробна, хімічна промисловість;
- сільське та лісове господарство (меліорація, хімізація, застосування енергоємної техніки);
- промислові та комунально-побутові відходи.

Так, наприклад, обсяги забруднення атмосферного повітря від пересувних джерел (автотранспорт, залізничний транспорт тощо) сягають 34-67%; решта викидів поділяються таким чином:

- енергетика - 33%
- металургія - 28%;
- вугільна промисловість - 18%
- хімічна промисловість - 3%;
- інші галузі - 18%.

Економічні збитки виникають внаслідок:

1) зміни кількості та якості природних ресурсів або інших зовнішніх умов технологічних процесів і як наслідок - зменшення обсягів використання природних факторів у виробництві - екологічні збитки.

2) погіршення здоров'я фізичних осіб (громадян) або умов ведення особистого господарства при забрудненні навколишнього природного середовища чи інших несприятливих змін його стану - соціальні збитки;

3) наявністю витрат на запобігання та ліквідацію негативних наслідків - економічні збитки.

Економічні збитки можна класифікувати.

За характером дії, ступенем визначеності, проявом у часі на:

- фактичні;
- прогнозні;
- попереджені.

За галузями народного господарства:

- збитки промисловості;
- збитки сільського господарства;
- збитки комунальних підприємств; ,
- збитки оздоровчих закладів та ін.;

За елементами процесу праці:

- предмети праці; - самі робітники;
- знаряддя праці, -- трудові ресурси.

Межі між економічними збитками та їх формами дуже умовні. Проте в кінцевому підсумку будь-якій формі порушень навколишнього природного середовища можна дати вартісну або принаймні матеріальну оцінку. Наприклад, на землях, забруднених пилом, урожайність основних сільськогосподарських культур знижується на 15-30%, а термін служби устаткування (техніки) скорочується на 20-30%.

4.2. Методи визначення економічних збитків

Існує декілька підходів щодо визначення збитків від порушень стану навколишнього природного середовища, які із різним ступенем повноти враховують витрати, що виникають унаслідок забруднення середовища та негативних змін його стану як в грошовому так і в натуральному вираженні. Однак грошове вираження збитків визначається досить суперечливо: одні пропонують визначати за витратами валової продукції; інші - за приведеними витратами на заходи по ліквідації наслідків забруднення і на відтворення продукції, що втрачається; треті - за зміною економічної оцінки ресурсу.

Але слід пам'ятати, що при визначенні економічних збитків не можна соціально-економічні збитки зводити лише до матеріальних, бо це не створена вартість, а матеріальні блага і вартість, які не можуть бути створені в результаті погіршення стану навколишнього природного середовища.

Виходячи з цього, під еколого-економічними збитками слід розуміти різницю між сукупним суспільним продуктом, який міг би бути одержаний на основі раціонального використання природного середовища, і сукупним суспільним продуктом, одержаним при допущених порушеннях навколишнього природного середовища. Саме недоодержаний сукупний продукт суспільство змушене компенсувати.

Методи розрахунку, які ґрунтуються на кореляційно-регресивному аналізі впливу різних чинників, у тому числі й забруднення навколишнього природного середовища, на досліджувані показники, відносять до статистичних. Але такі розрахунки потребують розгорнутого інформаційного забезпечення. Тому найчастіше використовують емпіричні методи оцінки.

Оцінка збитків від забруднення атмосферного повітря здійснюється за наступною формулою:

$$Y = \gamma \cdot \delta \cdot f \cdot M \quad (4.1)$$

де γ - константа, що показує розмір шкоди, яка завдається при надходженні в навколишнє природне середовище 1 т умовної забруднюючої речовини, грн./умовну т;

δ - коефіцієнт відносної небезпеки забруднення атмосфери в межах окремих територій (житлової забудови, промисловості, с/г угіддя, рекреаційні, лісові тощо),

визначається як середньозважена по всій площі забруднення і залежить від різновидів територій, зони забруднення;

f - коефіцієнт розсіювання домішок, який залежить від фракційного складу і швидкості осідання частинок (пил, краплини рідини, газоподібні речовини);

M - порівнювана маса усіх забруднюючих речовин, що надходять у навколишнє середовище від джерела забруднення (ум. т) визначається за формулою:

$$M = \sum m_i \cdot A_i \quad (4.2)$$

де t_i - річна маса викиду i -ї речовини;

A_i - показник відносної агресивності, який обернено пропорційний до ГДК (умовних т/т) і орієнтовно може бути розрахований за формулою:

$$A_i = 1 / \text{ГДК}_{ui} \quad (4.3)$$

де ГДК - гранично допустима концентрація речовини.

Коефіцієнт δ не має розмірності і може бути розрахований за формулою:

$$\delta = \frac{1}{S} \cdot \sum_{i=1}^n S_i \cdot \delta_i \quad (4.4)$$

де S - загальна площа зони активного забруднення; S_i - площа частини зони активного забруднення, що належить до території i -го типу; δ_i - показник відносної небезпеки забруднення території i -го типу; n - кількість типів території, що потрапили до зони активного забруднення.

Зона активного забруднення для стаціонарних джерел забруднення висотою вище 10 м являє собою кільце, обмежене двома радіусами: r - внутрішній та R - зовнішній, які також можуть бути розраховані:

$$r = 2 \cdot \varphi h \quad (4.5)$$

$$R = 20 \cdot \varphi h \quad (4.6)$$

де h - висота джерела викиду забруднюючих речовин; φ - температурна поправка для визначення висоти викиду, що може бути розрахована за такою формулою:

де ΔT - середньорічне значення різниці температури викиду на виході з джерела забруднення та температури атмосферного повітря.

Коефіцієнт розсіювання (f) можна знайти за такими формулами:

а) для газоподібних домішок з дуже малою швидкістю осідання (менше 1 см/с):

$$f = \left(\frac{100}{100 + \varphi h} \right) \cdot \frac{4}{1 + u} \quad (4.7)$$

б) для частинок, що осідають із середньої швидкістю (від 1 до 20 см/с):

$$f = \left(\frac{1000}{60 + \varphi h} \right)^{1/2} \cdot \frac{4}{1 + u} \quad (4.8)$$

в) для великих частинок, що осідають зі швидкістю понад 20 см/с: $f=10$

де u - середньорічний модуль швидкості вітру.

В основу методики оцінки економічних збитків може бути покладена економічна оцінка природних ресурсів.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику порушень внаслідок змін стану навколишнього середовища
2. Дайте характеристику основним джерелам антропогенного впливу на стан природного середовища
3. Дайте визначення
4. Які існують методи оцінки еколого-економічних збитків?

Наведіть приклади натуральних та вартісних показників оцінки економічних збитків, що виникають внаслідок порушення стану природного середовища.

ТЕМА 5. Економічна ефективність природоохоронних заходів

До природоохоронних заходів належать усі види господарської діяльності, що спрямовані на зменшення і ліквідацію негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Це будівництво і експлуатація очисних споруд, розвиток маловідходних та безвідходних технологій, охорона та відтворення флори і фауни, охорона надр, боротьба з ерозією ґрунтів, розміщення підприємств, господарств і транспортної мережі з урахуванням екологічних вимог.

Комплекс природоохоронних заходів повинен забезпечувати максимальний загальноекономічний ефект, складовими якого є екологічний і соціально-економічний результат. Екологічний результат природоохоронної діяльності обумовлюється зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище і виявляється у зменшенні обсягів забруднюючих речовин, що потрапляють у біосферу, збільшенні кількості і поліпшенні якості придатних до використання земельних, лісових, водних, біологічних та інших природних ресурсів.

Соціально-економічні результати ґрунтуються на економії або запобіганні втратам природних ресурсів, живої і минулої праці у всіх сферах економіки, а також у сфері особистого споживання і передбачають:

- підвищення екологічного комфорту проживання, умов життєдіяльності населення і врешті-решт збільшення національного багатства та добробуту;
- поліпшення фізичного стану людини і зниження захворюваності, збільшення тривалості життя;
- задоволення нематеріальних (культурних, естетичних, освітніх) потреб людини;
- підтримання екологічної рівноваги;
- створення сприятливих умов для зростання творчого потенціалу особистості, підвищення рівня її свідомості.

Загальна ефективність природоохоронних заходів проявляється:

- у сфері матеріального виробництва - приростом обсягу прибутку або зменшенням собівартості продукції;
- у невиробничій сфері - економією витрат на виконання роботи та надання послуг;
- у сфері особистого споживання - скороченням витрат особистих коштів населення, спричинених забрудненням навколишнього середовища.

Нині використовується велика кількість показників оцінки економічної ефективності. Найчастіше використовуються показники абсолютної та порівняльної ефективності.

Абсолютна ефективність розраховується за такою формулою:

$$E_{abc} = \sum_{s=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{P_{ij} - C_i}{K_i \cdot \varepsilon} \right) \quad (5.1)$$

де E_{abc} - показник абсолютної еколого-економічної ефективності фінансування заходів природоохоронного призначення;

P_{ij} — щорічний результат (ефект) i -го виду природоохоронної діяльності щодо запобігання втрат (зменшення негативних зовнішніх ефектів) j -го виду;

C_i - річні експлуатаційні витрати (собівартість) на здійснення;

K_i - обсяги фінансування (капітальні витрати) на здійснення i -го виду природоохоронної діяльності;

ε - норма дисконту.

Абсолютна ефективність показує, у скільки разів результат перевищує витрати на проведення природоохоронної діяльності. Доцільність здійснення природоохоронних заходів визначається за результатами порівняння цього показника з рівнями загальної рентабельності господарської діяльності (E_n).

Результат (ефект) визначається як приріст економічної оцінки продукції, ресурсу або як приріст чистого доходу, зниження собівартості виробництва продукції. Проте в даному разі природоохоронна діяльність розглядається як сума заходів без урахування індивідуальних особливостей та ефективності виконання кожного з них окремо. Тому з метою зіставлення варіантів окремих природоохоронних рішень доцільним є використання показника порівняльної економічної ефективності:

$$E_n = P - Z, \quad (5.2)$$

де P - еколого-економічний результат;

Z - затрати на проведення конкретного заходу.

Порівняльні варіанти повинні відповідати вимогам щодо умов праці, технічних та економічних показників, комплексного використання відходів, вторинних ресурсів тощо, передбаченим нормативними документами. Цей показник може бути визначений як чистий економічний ефект.

Чистий економічний ефект природоохоронних заходів визначається з метою техніко-економічного обґрунтування вибору найкращих варіантів, які різняться за впливом на навколишнє середовище, а також за впливом на виробничі результати галузей та суб'єктів господарської діяльності - як тих, що здійснюють ці заходи, так і суміжних з ними. Визначення чистого економічного ефекту природоохоронних заходів ґрунтується на порівнянні витрат на їх здійснення з досягнутим завдяки цим заходам економічним результатом, як це було сказано раніше.

Економічний результат природоохоронних заходів (P) найчастіше визначається за величиною економічних збитків (Y), яких завдяки цим заходам вдавалося уникнути¹ та величиною додаткового доходу (ДД) від повторного використання знешкоджених речовин або іншої продукції у випадку, коли природоохоронні заходи мають багатоцільову спрямованість, тобто:

$$P = Y_{\text{яр}} + \Delta Д \quad (5.3)$$

Річні витрати на здійснення природоохоронних заходів визначаються за формулою:

$$Z = C + E_n K \quad (5.4)$$

де C - експлуатаційні витрати;

E_n — коефіцієнт приведення одноразових вкладень до одного року (коефіцієнт дисконтування або коефіцієнт ефективності капітальних вкладень), $E_n = 0,12 \dots 0,15$;

K - одноразові (капітальні) вкладення.

Тоді з урахуванням формул

$$E_n = (Y_p + \Delta D) - (C + E_n K) \quad (5.5)$$

Розрізняють фактичний та очікуваний (проектний, прогнозний) чистий економічний ефект природоохоронних заходів. Фактичний чистий економічний ефект визначається для здійснення цільових заходів на основі порівняння фактичних витрат і фактично досягнутого економічного результату при реалізації проекту.

Очікуваний чистий економічний ефект розраховується на етапах розробки прогнозів, програм, проектів, створення нової природоохоронної техніки, виробництва екологічно чистої продукції на основі багатоваріантного аналізу очікуваних витрат і результатів з метою вибору оптимального, який забезпечує одержання максимального економічного ефекту при додержанні чинних вимог до якості навколишнього середовища.)

Поточні витрати, результат і чистий економічний ефект розраховуються, як правило, за один рік. Інколи є необхідність визначення загального порівняльного економічного ефекту (на весь термін здійснення природоохоронного заходу). Тоді слід приймати в розрахунках не приведену, а загальну суму капітальних витрат, а річні поточні витрати (собівартість) та щорічний результат дисконтувати відповідно до того, як це було запропоновано при визначенні абсолютної економічної ефективності у формулі (5.1). При цьому слід мати на увазі, що внаслідок макроекономічних процесів (наприклад, інфляції) відбувається зміна вартості, отже, для таких розрахунків необхідно також додатково використовувати економічні інструменти приведення грошових (вартісних) показників до порівняльного виду.

Питання для самоконтролю

1. Які види діяльності належать до природоохоронних заходів? Наведіть приклади.
2. Які наслідки можна розглядати як соціально-економічні результати природоохоронної діяльності?
3. Яким чином визначається ефективність природоохоронних заходів?
4. Що таке еколого-економічний результат господарської діяльності?'
5. Які чинники впливають на ефективність використання природних ресурсів та здійснення природоохоронної діяльності?
7. Поясніть, у чому полягає сутність економічної та екологічної ефективності природоохоронних заходів?

Тема 6. Управління природокористуванням і охороною природи та їх планування

- 6.1 Наукові основи раціонального природокористування
- 6.2. Структура державного апарату управління раціональним природокористуванням
- 6.3. Моніторинг ефективності природоохоронної політики
- 6.4 Загальні і регіональні тенденції природокористування

Чим повніше використовуються природні ресурси, тим ощадливіше і по-господарськи слід ставитися до їх експлуатації, особливо якщо йдеться про невідновлювані енергетичні ресурси. Незважаючи на те що кількість розвіданих копалин збільшується як загалом, так і в розрахунку на душу населення, існує загроза їх виснаження ще перед тим, як буде здійснений перехід на використання нових джерел енергії. Тим більше, що суспільство відчуває все більший дефіцит відновлюваних природних ресурсів.

В зв'язку з цим раціональне використання і відтворення природних ресурсів стає однією з найбільш актуальних проблем людства. Поряд з глобальним, проблема охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів має яскраво виражений регіональний характер і відіграє особливу роль в інтенсифікації виробництва на основі прискорення науково-технічного прогресу.

Така постановка проблем вимагає поліпшення розробки питань управління, пов'язаних насамперед з діалектикою взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. Стосовно природокористування це означає послідовний розвиток наукових засад охорони навколишнього середовища і раціонального використання його ресурсів на основі таких принципів, як планомірність, пропорційність, оптимальність.

Планомірність стосовно використання природних ресурсів — економічна функція держави по управлінню і регулюванню екологічних та економічних відносин і пропорцій. Така функція передбачає як розробку і виконання планової системи взаємопов'язаних показників, так і дійовий контроль за їх реалізацією. Перспективне і поточне планування раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища в кінцевому підсумку виходить з накреслених темпів зростання сукупного суспільного продукту, національного доходу і підйому життєвого рівня трудящих.

Пропорційність означає погодженість у використанні природних ресурсів як за територією, так і за галузями народного господарства, виключення порушень природних взаємозв'язків у навколишньому природному середовищі.

Оптимальність у використанні природних ресурсів — це досягнення найкращого варіанта взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем.

Управління охороною навколишнього природного середовища, як говориться в Законі про охорону навколишнього середовища, полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Метою управління в галузі раціонального природокористування є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення погодженості дій державних і громадських органів у галузі навколишнього природного середовища.

Визначальними у виробничих відносинах, що складаються між людьми і природою, є їх суспільний характер. Тому функції по управлінню і плануванню раціонального природокористування є однозначно прерогативою держави. Різні міністерства, комісії, відомства, комітети тощо в міру своєї компетенції здійснюють і підтримують єдину державну політику в області охорони навколишнього природного середовища.

Одне з центральних місць у регулюванні відносин з приводу охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів відводиться науково обґрунтованому поєднанню територіального і галузевого управління природоохоронною

роботою. Підприємства, що залучають у господарський оборот природні ресурси, належать, з одного боку, до тієї чи іншої галузі народного господарства, а з другого — є ланками територіально-виробничих комплексів. Тому виникає необхідність правильного поєднання інтересів багатьох міністерств, відомств і місцевих територіальних органів, які повинні доповнювати одне одного, утворюючи єдину систему управління. Наприклад, при відведенні земель під промислове, транспортне чи житлове будівництво слід виходити не лише з локальних інтересів відомчого характеру, а й враховувати, що відчуження земель, особливо орних, призводить до скорочення площі сільськогосподарських угідь, знижує родючість ґрунту, зменшує валову продукцію сільського господарства та ін.

У системі управління природоохоронною діяльністю підприємства можна виділити планування, експлуатацію очисних споруд (включаючи технологічний процес) і контроль за викидами в навколишнє середовище. Проектування і планування дають змогу розробити комплекс необхідних заходів по охороні навколишнього середовища, їх виконання, серед яких нові удосконалені технологічні процеси, роботи, очисні споруди, що знижують або виключають шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Управлінські функції в області природоохоронної діяльності підприємства повинні сприяти вдосконаленню технології виробництва, ремонтно-експлуатаційних робіт, безаварійної роботи устаткування, виконання планово-попереджувального і поточного ремонту.

Контроль включає в себе аналіз технології, лабораторний аналіз, контрольні пости, визначення концентрації шкідливих виділень, інформування керівництва про стан навколишнього середовища на підприємстві, дотримання законодавства в цій області.

6.2. Структура державного апарату управління раціональним природокористуванням

Усі ланки народногосподарської середовищезахисної системи становлять єдине ціле і доповнюють одна одну. Водночас кожна з цих ланок наділена самостійними функціями, вирішує певне коло завдань і має свою структуру.

Відповідають за організацію державної підсистеми I контролю за станом навколишнього середовища Міністерство по охороні навколишнього середовища (1991 р.), служба стандартизації, Міністерство охорони здоров'я та інші міністерства, а також місцеві обласні, міські та районні організації відповідного профілю. В своїй діяльності вони керуються в основному Законом про охорону навколишнього середовища.

Державна підсистема використання природних ресурсів перебуває в компетенції місцевих Рад народних депутатів, які повинні контролювати і регулювати всю природоохоронну роботу міністерств і відомств. Галузевий і міжгалузевий характер раціонального природокористування визначається специфікою господарської діяльності структурних підрозділів міністерств і відомств і залежить від виробничого профілю підприємств і об'єднань. Тому обов'язки між різними ланками цієї підсистеми охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування розподіляються відповідним чином.

Так, Міністерство сільського господарства і продовольства України повинно здійснювати державний контроль за дотриманням земельного законодавства і порядку користування землею; відповідає за організацію охорони і раціонального використання земель, що перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств і організацій системи міністерств, за правильність застосування в сільському господарстві отрутохімікатів, розробку біологічних засобів боротьби з хворобами і шкідниками сільськогосподарських культур і насаджень, організацію економного використання води при зрошенні земель; здійснює контроль за рекультивацією земель. Воно організовує виконання комплексу протиерозійних заходів, включаючи роботи по полезахисному лісорозведенню; здійснює контроль за проведенням заходів по боротьбі з шкідниками хворобами рослин, за дотриманням встановлених правил зберігання отрутохімікатів з тим, щоб не допустити потрапляння шкідливих речовин у сільськогосподарську продукцію і нагромадження їх у

грунті і водоймах; за правильним веденням мисливського господарства, дотриманням чинного законодавства по збереженню і збагаченню флори і фауни, у справі заповідників.

Крім того, Міністерство сільського господарства і продовольства повинно систематично вивчати вплив отрутохімікатів на водні організми і визначати гранично допустимі концентрації їх у рибогосподарських водоймах; робити висновки про доцільність хімічної обробки посівів, насаджень, водойм і лісів; брати участь у розробці приладів для контролю якості природних поверхневих і стічних вод.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища (МОНПС) є центральним органом державного управління в галузі охорони природи і використання природних ресурсів і відповідає за охорону природи, організацію раціонального використання і відтворення природних ресурсів у країні. Як головні завдання па МОНПС покладаються комплексне управління природоохоронною діяльністю в країні, розробка і проведення єдиної науково-технічної політики по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів, координація діяльності міністерств і відомств у цій галузі. З цією метою провадиться державний контроль за використанням і охороною земель, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, рослинного (в тому числі лісів) і тваринного (в тому числі рибних запасів) світу, морського середовища і природних ресурсів територіальних вод України.

МОНПС готує і подає в Кабінет Міністрів пропозиції з питань охорони природи і раціонального використання природних ресурсів для включення їх у проекти державних планів економічного та соціального розвитку, здійснює контроль за виконанням відповідних завдань, передбачених державними планами. МОНПС розробляє пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму природокористування, затверджує екологічні нормативи, правила і стандарти з регулювання використання природних ресурсів і охорони природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів. Здійснюється державна екологічна експертиза генеральних схем розвитку і розміщення продуктивних сил країни і галузей народного господарства, контроль за дотриманням екологічних норм при розробці нових технологій, матеріалів і речовин, а також проектів на будівництво (реконструкцію) підприємств та інших об'єктів, що впливають на стан навколишнього середовища і природних ресурсів. При цьому органи управління природокористуванням повинні орієнтуватися на такий визначальний фактор поліпшення діяльності з охорони природи, як широке застосування в усіх галузях народного господарства маловідходних і безвідходних технологій.

МОНПС відає у встановленому порядку дозволом на захоронення (складування) промислових, побутових та інших відходів, на викиди шкідливих речовин в навколишнє середовище, на спеціальне водокористування, на користування тваринним світом і споживання атмосферного повітря для виробничих потреб, користування кадрами для проведення геологорозвідувальних робіт, затверджує розрахункові лісосіки і здійснює контроль за відводом земель під усі види господарської діяльності.

У складі МОНПС функціонують: Головне управління економіки і організації природокористування, Головне управління науково-технічного прогресу і екологічних нормативів. Головне контрольно-інспекційне управління, Головна державна екологічна експертиза, Головне управління міжнародного співробітництва, Управління пропаганди екологічних знань, Управління капітального будівництва і матеріально-технічного забезпечення.

МОНПС має місцеві органи на всіх рівнях територіального управління — областей, районів, міст. Введення подвійної підпорядкованості територіальних органів управління МОНПСу та місцевим Радам народних депутатів відповідає ролі місцевих Рад у вирішенні питань охорони навколишнього середовища, визначеній статтями Конституції України та розділом IV Закону про охорону навколишнього природного середовища. Ці положення дають змогу залучити до вирішення завдань з охорони навколишнього середовища служби Рад народних депутатів (планове управління, управління капітального будівництва та ін.), а отже, уникнути необхідності їх створення в межах територіальних органів МОНПСу.

Територіальними органами управління охороною навколишнього середовища є відповідні відомства МОНПСУ та відділи охорони природи виконкомів Рад народних депутатів.

З переходом на повний госпрозрахунок і нові методи економічного управління згідно з Законом про державне підприємство на рівні підприємств охорону навколишнього середовища здійснює адміністрація. Тут приймаються рішення з питань природокористування, здійснюються практичні заходи щодо охорони навколишнього середовища від забруднення виробничими і господарськими відходами, стічними водами.

Як правило, один із заступників керівника підприємства відповідає за охорону природи.

Удосконалення управління в галузі охорони і відтворення природних ресурсів повинно відбуватися шляхом уточнення ролі і місця територіального і галузевого факторів у формуванні основних якісних параметрів навколишнього середовища.

Водночас слід враховувати, що в системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід. Це означає, що повноправним розпорядником природних ресурсів, які залучаються в сферу виробничої діяльності, є Ради народних депутатів. Завдання полягає в тому, щоб надані місцевим Радам права використовувались якнайефективніше, поєднували в собі територіальні і галузеві інтереси, орієнтували виробничо-господарську та експлуатаційну діяльність промислових підприємств і об'єднань, міністерств і відомств на вирішення актуальних екологічних проблем.

6.3. Моніторинг ефективності природоохоронної політики

В останні роки все більше уваги приділяється адаптивним процедурам оцінки екологічної ситуації і прийняття рішень в управлінні природокористуванням. Причина цього — глибоко досліджені теорією і підтверджені практикою факти, які свідчать, що:

- взаємозв'язки соціальних, демографічних, економічних та екологічних процесів мають складний характер, який динамічно змінюється в просторі і в часі, через що судження про майбутні зміни в природокористуванні неминуче є ненадійними, навіть якщо вони ґрунтуються на виявлених на даний момент тенденціях розвитку окремих процесів;
- економіко-виробничі та екологічні системи, маючи властивість змінюватись і самоорганізовуватись, зберігають свою пристосованість і здатність до самовідновлення лише в певних межах, при перевищенні яких вони переходять в якісно інший стан;
- збитки від прорахунків у плануванні і відхилень при втіленні в життя природоохоронної політики надто великі, щоб можна було формувати і реалізовувати їх у режимі проб і помилок, обмежуючись реагуванням на порушення, що відбулися, без самонавчання всієї системи.

Ці обставини роблять нереальними надії на розробку «ідеальних» природоохоронних стратегій, які залишалися б стабільними тривалий час. Зміни, що вносяться в подібні стратегії, повинні базуватись на все глибших наукових теоріях і моделях динамічної оптимізації. Сам же контролюючий і корегуючий механізм природоохоронної політики повинен забезпечувати випереджувальне й оперативне внесення необхідних змін у природоохоронні дії, мати «пам'ять» не лише про тенденції зміни об'єктивних даних, а й володіти «базою знань» про системи аргументів та установок, які в минулому призвели до помилок або сприяли успіхам, знати і враховувати «ціну» і наслідки позитивного і негативного досвіду природоохоронної політики. Адаптивний підхід до управління природоохоронною діяльністю — одна з найважливіших передумов її ефективності. Адаптація режиму управління здійснюється двома шляхами. По-перше, шляхом корегування стратегій природокористування і встановлення механізму прийняття оперативних рішень відповідно до умов, що змінюються і передбачаються. По-друге, природоохоронна політика може і повинна сама по собі активно впливати на формування сприятливих умов свого наступного розвитку — зокрема, шляхом підвищення рівня екологічної освіченості суспіль-

ства, нарощування природоохоронного потенціалу тощо. Мова йде, таким чином, не про пристосовуваність, а про активну адаптацію, яка досягається шляхом цілеспрямованої зміни зовнішнього середовища відповідно до перспективної мети охорони і раціонального використання природних ресурсів.

На обох цих напрямках природоохоронна політика повинна активно використовувати стихійні адаптаційні процеси, що відбуваються в системі природокористування, або протистояти їм — залежно від їх спрямованості і результатів.

Через багатодисциплінарний і міжвідомчий характер проблем, які розв'язує природоохоронна політика, інформаційно-методичне забезпечення цієї діяльності є специфічним і складним завданням.

Настійна потреба поліпшення інформаційно-методичного забезпечення природоохоронної політики покликала до життя розвиток екологічного моніторингу.

В документах міжнародної конференції ООН з питань навколишнього середовища (Стокгольм, 1972) була висунута ідея моніторингу в формі національних систем постійного спостереження за змінами в біосфері з метою одержання достовірних відомостей зростання техногенного впливу на її компоненти, екологічного прогнозування і обґрунтування рішень щодо регулювання взаємодії техносфери з біосферою.

Моніторинг (від лат. monitor — той, що наглядає, нагадує) — спостереження, оцінка (порівняння з нормативними параметрами) і прогноз стану навколишнього середовища в зв'язку з господарською діяльністю людини; постійне і безперервне спостереження .

З метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні з 1991 р. створюється система державного моніторингу навколишнього середовища. Моніторинг ефективності природоохоронної політики (МЕПП) є головною складовою загального моніторингу навколишнього середовища. Він включає в себе як окремі підсистеми моніторинг навколишнього середовища (МНС), моніторинг природоохоронного потенціалу (МПП) і моніторинг природоохоронної освіти (МПО) . При цьому в кожному випадку реалізується система спостереження з передбаченням, основними функціями якої є:

- систематизація оперативної інформації про процеси з точки зору того, до яких наслідків у майбутньому може привести досягнутий стан, виходячи з розвитку в минулому;
- фільтрація оперативної інформації шляхом виявлення Критичних точок розвитку;
- визначення можливих альтернатив розвитку на основі нормативних прогнозів досягнення заданих цілей в умовах, що склалися на даний момент часу;
- одержання рекомендаційної інформації для органу управління на основі прогнозування наслідків різних варіантів розвитку.

Отже, в рамках системи моніторингу повинні забезпечуватися не лише збір і накопичення даних, а й оперативне виконання процедур аналізу, діагнозу і прогнозу, необхідних для здійснення управління в-адаптованому режимі.

В підсистемі МНС здійснюється оцінка екологічної ситуації, що склалася, та прогноз її змін. Результати МНС дають змогу конкретизувати мету природоохоронної політики і визначити завдання, які вимагають невідкладного розв'язання.

МПП забезпечує безперервний контроль за станом і використанням технологій природокористування, ефективністю існуючого механізму економічного та адміністративного регулювання відносин у цій області, розробкою і запровадженням природозберігаючих нововведень.

У МПО, як і в МПП, крім специфічних для цієї системи джерел інформації, використовуються відомості про реальні зміни в навколишньому середовищі, що відбуваються під впливом діяльності людей. В результаті з'являється можливість оцінювати кінцеву

ефективність різних стратегій природоохоронної освіти (в широкому розумінні цього поняття) і науково обґрунтовано корегувати відповідну частину природоохоронної політики.

Спільна дія підсистем МЕРП покликана забезпечити:

- постійне уточнення цілей і конкретизацію завдань залежно від змін екологічної ситуації;
- визначення та аналіз можливих варіантів формування і використання природоохоронного потенціалу згідно з даними про екологічність технологій природокористування, ефективності різних видів управлінських впливів і можливих природозберігаючих нововведень;
- визначення та оцінку варіантів розвитку природоохоронної освіти (включаючи вплив засобів масової інформації, виховну роботу серед населення тощо).

6.4 Загальні і регіональні тенденції природокористування

Природокористування включає об'єктивно зумовлений процес залучення людиною природних ресурсів до виробничої і невиробничої діяльності, їх відтворення та охорону.

В сучасних умовах науково-технічного і соціального прогресу поняття природокористування стає дуже містким і не завжди однозначно, розуміється. У «Великій Радянській Енциклопедії» природокористуванням називається сукупність впливів людини на географічну оболонку Землі, що розглядається в комплексі (на відміну від галузевих понять — водокористування, землекористування, лісокористування тощо). Деякі автори розглядають природокористування як соціальний процес, інші — як соціально-економічний.

Отже, термін «природокористування», адекватно відображаючи досить складний і багатогранний суспільно-природний процес в об'єктивній реальності, далеко не однозначний — він вживається, як мінімум, у п'яти основних значеннях:

1) людська діяльність щодо використання сил і ресурсів природи з метою виробництва матеріальних благ і різних послуг, тобто як всезагальний процес праці. В такому розумінні природокористування рівнозначне поняттю «суспільне виробництво», а з урахуванням невиробничої сфери людської діяльності — навіть ширше за нього;

2) раціональне використання ресурсів і умов природного середовища, їх відтворення та охорона;

3) безпосереднє освоєння, експлуатація, відтворення та охорона природних ресурсів і умов конкретної території (району, окремої країни, групи країн, всього світу);

4) освоєння та експлуатація окремих видів природних ресурсів у локальному, регіональному і глобальному масштабах; У такому розумінні термін «природокористування» залежно від виду споживання природного ресурсу часто замінюється галузевими синонімами, без сумніву, вужчими за обсягом — водокористування, лісокористування, землекористування тощо;

5) синтетична прикладна наука, що розробляє загальні принципи будь-якої діяльності, пов'язаної з користуванням природою.

Така диференціація досить відносна. В кожному окремому випадку вивчається один і той же об'єкт — процес використання людиною сил і ресурсів природи, але з різних боків і на різних рівнях галузевої, міжгалузевої і територіальної спільності. Серед перелічених значень терміна «природокористування» найширшим за обсягом є поняття, що відображає процес праці (суспільне виробництво), найвужчим — освоєння та експлуатація окремого виду природного ресурсу у вузькотериторіальному (локальному) масштабі.

Класифікація основних видів природокористування можлива з позицій тісно взаємопов'язаних галузевого, компонентного, функціонального (комплексного) підходів.

З галузевої системи народного господарства виділяють галузі природоспоживання (теплоенергетику, видобуток мінеральної сировини, лісоексплуатацію, металургію, вуглеводородопереробку тощо), природокористування у вужчому розумінні (землеробство, тваринництво, гідро-, вітро-, геліоенергетику, транспорт, будівництво) і природовідтворення (рекультивацию і меліорацію земель, очищення та утилізацію відходів, регулювання стоків, перекидання вод, створення заповідників тощо). За вищого ступеня узагальнення ці види

можна об'єднати в поняття виробничого (промислового і сільськогосподарського) і невиробничого природокористування.

Функціональний підхід (комплексний) до класифікації природокористування передбачає виділення п'яти основних блоків найважливіших напрямів природокористування: ресурсоспоживання, конструктивного перетворення, відтворення природних ресурсів, охорони природних ресурсів, управління і моніторингу.

Компонентна класифікація видів природокористування базується на спільному використанні деякими галузями виробництва одного компонента природного середовища (наприклад, води, повітря, ґрунту, лісу тощо), тобто на міжгалузевому споживанні природного ресурсу в рамках певної території. Основні види природокористування в цьому випадку відповідають головним структурним компонентам природного комплексу — водо-, лісо- і землекористуванню, використанню атмосфери, надр, тваринного світу. Не слід плутати поняття раціонального природокористування з охороною природи. Охорона природи — це розробка і здійснення заходів щодо її раціонального використання, що включають захист від надлишкових техногенних навантажень і негативних наслідків втручання людини, активне регулювання природних процесів, відтворення і поліпшення природного потенціалу ландшафтів.

Стратегічним напрямом природоохоронної діяльності повинні стати більш повне і комплексне використання природних ресурсів, розробка і запровадження у виробництво маловідходних і безвідходних технологічних процесів, які дають змогу помітно скоротити чи повністю виключити забруднення природного середовища і забезпечити глибшу переробку первинної сировини.

В окремих випадках використання природних ресурсів служить одним із способів їх охорони. Наприклад, санітарні рубки сприяють підвищенню продуктивності лісів, правильно організований промисел звірів поліпшує їх стадо.

Принцип єдності охорони природи та її раціонального використання — основний принцип у взаємовідносинах суспільства з природою. При цьому саме поняття охорони природи набуває ширшого змісту. В такому аспекті охорона природи є необхідною умовою використання її ресурсів і служить підтриманню динамічної рівноваги між використанням природних ресурсів, з одного боку, і відтворювальними можливостями природи — з другого, що особливо важливо за високої технічної оснащеності сучасного виробництва.

2. Органи управління в галузі природокористування та їх функції

Усі ланки народногосподарської середовищезахисної системи становлять єдине ціле і доповнюють одна одну. Водночас кожна з цих ланок наділена самостійними функціями, вирішує певне коло завдань і має свою структуру.

Відповідають за організацію державної підсистеми і контролю за станом навколишнього середовища Міністерство по охороні навколишнього середовища (1991 р.), служба стандартизації, Міністерство охорони здоров'я та інші міністерства, а також місцеві обласні, міські та районні організації відповідного профілю. В своїй діяльності вони керуються в основному Законом про охорону навколишнього середовища (1991 р.).

Державна підсистема використання природних ресурсів перебуває в компетенції місцевих Рад народних депутатів, які повинні контролювати і регулювати всю природоохоронну роботу міністерств і відомств. Галузевий і міжгалузевий характер раціонального природокористування визначається специфікою господарської діяльності структурних підрозділів міністерств і відомств і залежить від виробничого профілю підприємств і об'єднань. Тому обов'язки між різними ланками цієї підсистеми охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування розподіляються відповідним чином.

Так, Міністерство сільського господарства і продовольства України повинно здійснювати державний контроль за дотриманням земельного законодавства і порядку користування землею; відповідає за організацію охорони і раціонального використання земель, що перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств і організацій системи міністерств, за правильність застосування в сільському господарстві отрутохімікатів, розробку біологічних засобів боротьби з хворобами і шкідниками сільсько-

господарських культур і насаджень, організацію економного використання води при зрошенні земель; здійснює контроль за рекультивацією земель. Воно організовує виконання комплексу протиерозійних заходів, включаючи роботи по полезахисному лісорозведенню; здійснює контроль за проведенням заходів по боротьбі з шкідниками хворобами рослин, за дотриманням встановлених правил зберігання отрутохімікатів з тим, щоб не допустити потрапляння шкідливих речовин у сільськогосподарську продукцію і нагромадження їх у ґрунті і водоймах; за правильним веденням мисливського господарства, дотриманням чинного законодавства по збереженню і збагаченню флори і фауни, у справі заповідників.

Крім того, Міністерство сільського господарства і продовольства повинно систематично вивчати вплив отрутохімікатів на водні організми і визначати гранично допустимі концентрації їх у рибогосподарських водоймах; робити висновки про доцільність хімічної обробки посівів, насаджень, водойм і лісів; брати участь у розробці приладів для контролю якості природних поверхневих і стічних вод.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища (МОНПС) є центральним органом державного управління в галузі охорони природи і використання природних ресурсів і відповідає за охорону природи, організацію раціонального використання і відтворення природних ресурсів у країні. Як головні завдання на МОНПС покладаються комплексне управління природоохоронною діяльністю в країні, розробка і проведення єдиної науково-технічної політики по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів, координація діяльності міністерств і відомств у цій галузі. З цією метою провадиться державний контроль за використанням і охороною земель, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, рослинного (в тому числі лісів) і тваринного (в тому числі рибних запасів) світу, морського середовища і природних ресурсів територіальних вод України.

МОНПС готує і подає в Кабінет Міністрів пропозиції з питань охорони природи і раціонального використання природних ресурсів для включення їх у проекти державних планів економічного та соціального розвитку, здійснює контроль за виконанням відповідних завдань, передбачених державними планами. МОНПС розробляє пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму природокористування, затверджує екологічні нормативи, правила і стандарти з регулювання використання природних ресурсів і охорони природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів. Здійснюється державна екологічна експертиза генеральних схем розвитку і розміщення продуктивних сил країни і галузей народного господарства, контроль за дотриманням екологічних норм при розробці нових технологій, матеріалів і речовин, а також проектів на будівництво (реконструкцію) підприємств та інших об'єктів, що впливають на стан навколишнього середовища і природних ресурсів. При цьому органи управління природокористуванням повинні орієнтуватися на такий визначальний фактор поліпшення діяльності з охорони природи, як широке застосування в усіх галузях народного господарства маловідходних і безвідходних технологій.

МОНПС видає у встановленому порядку дозволом на захоронення (складування) промислових, побутових та інших відходів, на викиди шкідливих речовин в навколишнє середовище, на спеціальне водокористування, на користування тваринним світом і споживання атмосферного повітря для виробничих потреб, користування кадрами для проведення геологорозвідувальних робіт, затверджує розрахункові лісосіки і здійснює контроль за відводом земель під усі види господарської діяльності.

У складі МОНПС функціонують: Головне управління економіки і організації природокористування, Головне управління науково-технічного прогресу і екологічних нормативів. Головне контрольно-інспекційне управління, Головна державна екологічна експертиза, Головне управління міжнародного співробітництва, Управління пропаганди екологічних знань, Управління капітального будівництва і матеріально-технічного забезпечення.

МОНПС має місцеві органи на всіх рівнях територіального управління — областей, районів, міст. Введення подвійної підпорядкованості територіальних органів управління МОНПСу та місцевим Радам народних депутатів відповідає ролі місцевих Рад у вирішенні

питань охорони навколишнього середовища, визначеній статтями Конституції України та розділом IV Закону про охорону навколишнього природного середовища. Ці положення дають змогу залучити до вирішення завдань з охорони навколишнього середовища служби Рад народних депутатів (планове управління, управління капітального будівництва та ін.), а отже, уникнути необхідності їх створення в межах територіальних органів МОНПСу.

Територіальними органами управління охороною навколишнього середовища є відповідні відомства МОНПСу та відділи охорони природи виконкомів Рад народних депутатів.

З переходом на повний госпрозрахунок і нові методи економічного управління згідно з Законом про державне підприємство на рівні підприємств охорону навколишнього середовища здійснює адміністрація. Тут приймаються рішення з питань природокористування, здійснюються практичні заходи щодо охорони навколишнього середовища від забруднення виробничими і господарськими відходами, стічними водами.

Як правило, один із заступників керівника підприємства відповідає за охорону природи.

Удосконалення управління в галузі охорони і відтворення природних ресурсів повинно відбуватися шляхом уточнення ролі і місця територіального і галузевого факторів у формуванні основних якісних параметрів навколишнього середовища.

Водночас слід враховувати, що в системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід. Це означає, що повноправним розпорядником природних ресурсів, які залучаються в сферу виробничої діяльності, є Ради народних депутатів. Завдання полягає в тому, щоб надані місцевим Радам права використовувались якнайефективніше, поєднували в собі територіальні і галузеві інтереси, орієнтували виробничо-господарську та експлуатаційну діяльність промислових підприємств і об'єднань, міністерств і відомств на вирішення актуальних екологічних проблем.

ТЕМА 7 - Ризики в природокористуванні

7.1. Поняття і сутність техногенних ризиків

7.2 Проблеми техногенної безпеки

7.3. Класифікація і номенклатура потенційно небезпечних об'єктів і технологій

7.4. Небезпеки аварій і їхнього наслідку

7.5 Загальна структура аналізу техногенного ризику

7.1. Поняття і сутність техногенних ризиків

Слово ризик позначає можливу небезпеку або дію навмання в надії на вдалий результат.

В даний час у більшості випадків під ризиком розуміється можлива небезпека втрат, зв'язаних зі специфікою тих або інших явищ природи і видів діяльності людського суспільства.

Людина розумний став, очевидно, оцінювати ризик ще на нижчих ступінях розвитку, з усвідомленням почуття страху перед смертю і природними катастрофічними явищами. З появою товарно-грошових відносин ризик стає економічною категорією і здобуває велике значення (відповідно удосконалюються і методи його оцінки) у питаннях фінансів і страхування. Ризиком стали керувати, тобто прогнозувати розвиток ризикових подій і вживати заходів до зниження ступеня ризику.

Аналізуючи різні визначення ризику, слід зазначити, що вони включають безліч інших понять, ключовими з яких є небезпека і збиток, що, у свою чергу, включають сукупність додаткових понять і супутніх їм визначень. Таким чином, ризик, будучи найбільш емним інтегруючим поняттям, фактично служить мірою усвідомлюваною людиною небезпеки в його житті і діяльності.

Небезпека, будучи основною посилкою при розгляді проблем безпеки, звичайно розглядається як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на суспільство, особистість, природне середовище, у результаті якого їм може бути заподіяний який-небудь збиток, шкода, що погіршує стан, що додає їх розвитку небажані динамікові або параметри (темпи, форми і т.д.). Небезпека техногенного характеру має трохи інше тлумачення і розглядається як стан, внутрішньо властивий технічній системі, промисловому або транспортному об'єктові, реалізоване у виді вражаючих

впливів джерела техногенної надзвичайної ситуації на людину і навколишнє середовище при його виникненні або у виді прямого або непрямого збитку для людини і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів.

У загальному випадку наслідку надзвичайних ситуацій і аварій можна розділити на три групи збитку:

- заповдіння збитку життя і здоров'ю людей;
- економічні збитки: через ушкодження спорудження або конструкції; непрямі збитки через вихід їх з експлуатації і зупинки виробництва;
- збиток і несприятливі наслідки для навколишнього середовища і культурних цінностей.

При розгляді соціальних, економічних і екологічних сторін важкої аварії або катастрофи доцільно оперувати поняттями прямого, непрямого і повного збитку.

Поняття ризику є багатоплановим, тому в науковій літературі використовуються різні похідні цього поняття в залежності від області застосування, стадії аналізу безпеки.

Класифікація ризиків, що викладається нижче, не претендує на повноту і строгість і приведена для того, щоб зосередити надалі увагу на підходах і методах оцінки ризиків, зв'язаних з оцінкою безпеки, керуванням безпекою технічних систем і об'єктів.

Початкову класифікацію ризиків можна провести в залежності від основної причини виникнення ризиків:

- природні ризики – ризики, зв'язані з проявом стихійних сил природи: землетрусами, повеннями, підтопленнями, бурами і т.п.;
- техногенні ризики – ризики, зв'язані з небезпеками, що виходять від технічних об'єктів;
- екологічні ризики – ризики, зв'язані з забрудненням навколишнього середовища;
- комерційні ризики – ризики, зв'язані з небезпекою втрат у результаті фінансово-господарської діяльності.

З погляду застосування поняття ризику при його аналізі і керуванні техногенною безпекою важливими категоріями є:

- індивідуальний ризик – ризик, якому піддається індивідум у результаті впливу досліджуваних факторів безпеки;
- потенційний територіальний ризик – просторовий розподіл частоти реалізації негативного впливу визначеного рівня;
- соціальний ризик – залежність частоти подій, у яких постраждало на тім або іншому рівні число людей більше визначеного, від цього визначеного числа людей;
- колективний ризик – очікуване число смертельне травмованих у результаті можливих аварій за визначений період часу;
- прийнятний ризик – рівень ризику, з яким суспільство в цілому готово миритися заради одержання визначених благ або вигод у результаті своєї діяльності.

Класифікації ризиків в інших областях і відповідно категорії для їхнього опису, наприклад у страховій діяльності можуть, природно, відрізнятися від класифікації, приведеної вище.

7.2 Проблеми техногенної безпеки

Розвиток техногенної сфери на планеті привело до двох діаметрально протилежних наслідків:

- з одного боку, досягши видатні результати в електронній, атомній, космічній, авіаційній, енергетичній і хімічній галузях промисловості, а також у біології, генній інженерії, що надали людству можливість просунути на принципово нові рівні у всіх сферах життя і діяльності;
- з іншого боку, з'явилися не бачені раніше потенційні і реальні небезпеки і погрози людині, створеним їм об'єктам, середовищу обитання не тільки у військове, але й у мирний час.

Ці погрози були усвідомлені в останні десятиліття в зв'язку з найбільшими техногенними катастрофами на об'єктах різного призначення:

- ядерними (Чорнобиль, матеріальний збиток близько 400 млрд. дол.; США – Тримайл Айленд, матеріальний збиток близько 100 млрд. дол.; і ін.) ;
- хімічними (Індія, Італія й ін.);
- космічними й авіаційними (США – «Челленджер», «Колумбія»; Росія – аварії на підводних човнах; і ін.);
- на трубопровідних і транспортних системах і т.д.

Перелік катастроф, аварій, пожеж і вибухів з викидами отруйних речовин може бути продовжений на багато сторінок, а збиток і наслідки навряд чи можна оцінити повною мірою.

Матеріальний збиток внаслідок аварій і катастроф постійно росте, хоча і не настільки швидкими темпами. Відбувся зсув основної ваги наслідків аварій і катастроф у бік збільшення числа смертельних випадків при відносній стабілізації матеріальних утрат. Усе це відбувається на тлі падіння основного виробництва і скорочення числа потенційно небезпечних об'єктів. Таким чином, питомі показники аварійності роботи небезпечних об'єктів за останні роки ростуть ще більш швидкими темпами.

Спад промислового виробництва, енергетики і транспорту, скорочення числа потенційно небезпечних об'єктів поліпшили екологічну ситуацію в цілому по країні, але разом з тим з'явилася дуже небезпечна тенденція до зростання частки і ступеня, а також абсолютно числа найбільш важких аварій і катастроф, до звичайного матеріального збитку від яких додаються соціальний і психологічний фактори, що часом мають більше значення, чим фактор матеріальний.

Ситуація збільшується ще тим, що для багатьох потенційно небезпечних об'єктів і виробництв характерне вироблення проектних ресурсів і термінів служби.

Подальша експлуатація приводить до різкого зростання числа відмовлень.

Висновок з експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, що виробили ресурс або термін служби, представляє нових і складну з усіх точок зору науково-технічну, економічну і соціальну проблему, від рішення якої людству не піти.

7.3. Класифікація і номенклатура потенційно небезпечних об'єктів і технологій

В основу пропозицій по класифікації потенційно небезпечних об'єктів може бути покладена їхня градація по характері можливих надзвичайних ситуацій, що виникають у результаті аварій на таких об'єктах. Укрупнено може бути виділено шість груп.

Група 1

Радіаційно-небезпечні об'єкти і складні технічні системи (СТС), на яких при аваріях можуть відбутися масові зараження людей, тварин, рослин, а також радіаційне забруднення великих територій. До радіаційно-небезпечних об'єктів відносяться підприємства ядерного паливного циклу, організації, що мають дослідницькі й експериментальні реактори, і ін.

Підприємства ядерного паливного циклу:

1. Атомні станції.
2. Ядерні реактори.
3. Сховища ядерного палива, що відробило.
4. Сховища радіоактивних відходів.

Підприємства по виготовленню ядерного палива:

5. Уранові рудники і гідрометалургійні заводи.
6. Підприємства по конверсії і збагаченню урану.
7. Підприємства по виготовленню тепловиділяючих елементів (ТВЕЛ).

Підприємства по переробці ядерного палива, що відробило, і похованню радіоактивних відходів:

8. Радіохімічні заводи.
9. Сховища радіоактивних відходів.
10. Поховання радіоактивних відходів.

Науково-дослідні і проектні організації:

11. Дослідницькі й експериментальні реактори.
12. Испитові стенди.

Транспортні ядерно-енергетичні установки:

13. Кораблі Минморфлота.
  14. Кораблі і човни ВМФ.
  15. Космічні кораблі.
- Об'єкти спеціальної техніки:
16. Сховища ядерних боєголовок.
  17. Ракетні старти.

Група 2

Хімічно небезпечні об'єкти і СТС, на яких при аваріях можуть відбутися масові поразки людей, тварин, рослин, а також забруднення великих територій сильнодіючими отруйними речовинами (СДЯВ). До хімічно небезпечних об'єктів відносяться підприємство з виробництва, переробці, збереженню й утилізації СДЯВ.

Хімічні підприємства і виробництва:

1. Виробництво зв'язаного азоту (аміаку, азотної кислоти, азототукових і інших добрив).
2. Виробництво напівпродуктів аніліноокрасочной промисловості, бензольного й ефірного ряду (аніліну, нітробензолу, нітро-аніліна, хлорбензолу, фенолу й ін.) при сумарній потужності виробництва більш 1000 т/рік.
3. Виробництво напівпродуктів нафталінового й антраценового ряду (бета-нафтолу, аш-кислоти, фенилперикислоти, перикислоти, антрахинона, фталевого ангідриду й ін.) при сумарній потужності виробництва більш 2000 т/рік.
4. Виробництво целюлози і напівцелюлози по кислому сульфатному, бисульфитному або моносльфитному способі з готуванням варильних розчинів шляхом спалювання сірки або інших серосодержащих матеріалів, а також виробництво целюлози по сульфатному способі (сульфатцелюлози).
5. Виробництво їдкового натру і хлору електродічним способом.
6. Виробництво рідких металів методом хлорування (титаномагнієвые й ін.).
7. Виробництво концентрованих мінеральних добрив.
8. Виробництво органічних розчинників і олій (бензолу, толуолу, ксилолу, нафтолу, фенолу, крезолу, антрацену, фенантрена, акридина, карбазола).
9. Виробництво нафтового газу в кількості більш 5000 м³/ч.
10. Виробництво по переробці нафти.
11. Виробництво плавикової кислоти, кріоліту, фтористого водню і фторидов.
12. Виробництво ртуті.
13. Виробництво сірчаної кислоти, олеуму, сірчистого газу.
14. Виробництво капролактаму.
15. Виробництво ціаністих солей (калію, натрію, міді й ін.), ціанплава, дицианаміда, ціанаміду кальцію.
16. Виробництво берилія.
17. Виробництво синильної кислоти і її похідних.
18. Виробництво сірковуглецю.

Підприємства хімічної промисловості, склади й інші об'єкти, на території яких маються граничні кількості небезпечних речовин.

Група 3

Пожароопасные об'єкти і СТС, на яких виробляються, зберігаються, транспортуються вибухонебезпечні продукти або речовини, що здобувають за певних умов здатність до загорання або вибуху.

Усі пожаровзрывоопасные виробництва додатково підрозділяються на кілька категорій. Найбільшу аварійну небезпеку представляють об'єкти, що відносяться до першої і другої категорій -А и Б.

Категорія А — нафтопереробні заводи, хімічні підприємства, трубопроводи і склади нафтопродуктів і т.п.

Категорія Б — цехи по готуванню і транспортуванню вугільного пилю, деревного борошна, цукрової пудри і т.п.

Пожаровзривоопасные об'єкти категорії А:

1. Нафтопереробні заводи.
2. Нафтохімічні заводи.
3. Хімічні заводи.
4. Нефте- і газопромислы.
5. Нефте- і газопроводи.
6. Підприємства, що роблять вибухові речовини і порох.
7. Склади нафти і нафтопродуктів об'єктів категорії А.
8. Склади сухих мінеральних добрив і пестицидів об'єктів категорії А.

Група 4

Біологічно небезпечні об'єкти і СТС, на яких при аваріях можливі масові поразки флори і фауни, а також забруднення великих територій біологічно небезпечними речовинами. До них відносяться підприємства по виготовленню, збереженню й утилізації біологічно небезпечних речовин, а також науково-дослідні організації цього профілю.

До біологічно небезпечних об'єктів і СТС відносяться підприємства по виготовленню наступних видів продукції:

- білків (дріжджі, білкові препарати, амінокислоти);
- фізіологічно активних речовин (антибіотики, вітаміни, ферменти, гормони, прискорювачі росту);
- органічних кислот (лимонна, молочна, оцтова);
- бактеріальних препаратів для боротьби зі шкідниками сільського господарства і лісів, а також для інтенсифікації землеробства (энтобактерии, боверин, дендробациллин, азотобактерин).

Група 5

Гідродинамічно небезпечні об'єкти і СТС, при руйнуванні яких можливе утворення хвилі прориву і затоплення великих територій. До них відносяться гідротехнічні спорудження: греблі, дамби, підпірні стінки, напірні басейни й уравнивательные резервуари, що гідроакумулюють електростанції й ін.

Група 6

Об'єкти життєзабезпечення великих народногосподарських підприємств і населених пунктів, аварії на які можуть привести до катастрофічних наслідків для підприємств і населення, а також викликати екологічне забруднення регіонів. До розглянутих об'єктів життєзабезпечення відносяться об'єкти енергетичних систем, комунального господарства (каналізація, водопостачання, газопостачання, очисні спорудження й ін.), транспортні комунікації і т.д.

7.4. Небезпеки аварій і їхнього наслідку

Вище відзначалося, що небезпека техногенного характеру розглядається як стан, внутрішньо властивий технічній системі, промислового або транспортного об'єктові, реалізоване у виді вражаючих впливів джерела техногенної надзвичайної ситуації на людину і навколишнє середовище при його виникненні або у виді прямого або непрямого збитку для людини і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів.

Більшість небезпек на промислових об'єктах виникає в результаті штатних (планових) або позаштатних (аварійних) викидів в атмосферу шкідливих (токсичних) або взривопожароопасных речовин або в результаті швидкоплинних виділень великих кількостей енергії. Зазначені небезпеки, як правило, мають різне походження, різні масштаби і механізми впливу на людину і навколишнє середовище. Нижче приведені типові можливі небезпеки, послідовності подій, исходы аварій і їхнього наслідку на хіміко-технологічних об'єктах.

Технологічні небезпеки:

- а) значні обсяги збереження небезпечних, палих, нестабільних, корозійних, задушливих, що вибухають від удару, високореактивних, токсичних, палих, пилоподібних речовин;
- б) екстремальні фізичні умови: високі і низькі температури, високі тиски, вакуум, циклічні зміни тиску і температури, гідравлічні удари.

Ініціюючі події:

- а) технологічні порушення:
  - відхилення технологічних параметрів: тиску, температури, витрати, концентрації, швидкості реакції, теплоти реакції, зміна фазового стану, забруднення;
  - спонтанні реакції: полімеризація, неконтрольовані процеси, внутрішній вибух, розкладання;
  - розгерметизація трубопроводів, резервуарів, судин, відмовлення прокладок, сальників;
  - несправності устаткування: насосів, клапанів, вимірювальних приладів, датчиків, блокувань;
  - несправності систем забезпечення: електричної, подачі повітря або азоту, водопостачання, охолодження, теплообміну, вентиляції;
- б) відмовлення системи адміністративного керування і суб'єктивні помилки;
- в) зовнішні події: екстремальні погодні умови, землетруси, вплив інших аварій, випадки вандалізму, диверсії.

Проміжні події, що сприяють ескалації аварій:

- а) відмовлення устаткування (наприклад, систем безпеки);
- б) відмовлення в системі адміністративного керування;
- в) помилки людини;
- г) ефекти доміно: розгерметизація іншого устаткування, викиди інших речовин;
- д) зовнішні умови: погодні, видимість.

Проміжні події, що сприяють зниженню ризику:

- а) адекватні реакції систем контролю і керування або оператора;
- б) адекватні реакції систем безпеки;
- в) своєчасне реагування на надзвичайну ситуацію: сирени попередження, аварійні заходи, захисне екіпірування, притулки, евакуація.

Исходы аварій:

- а) викиди шкідливих речовин: викид, миттєвий і поступовий випар, дисперсія газу;
- б) пожежі: пожежі калюж, струєвое полум'я, утворення вогневих куль і вибухів перегрітих углеводородних рідин, вспьшечные пожежі;
- в) вибухи: обмежені, фізичні, пилові, взрив першої хмари у вільному просторі, детонація, зривши конденсованої фази;
- г) розліт осколків;
- д) наслідку впливів: іонізуючого, токсичного, термічного, надлишкового тиску.

При оцінках індивідуального ризику від ЧС техногенного і природного характеру часто приймається, що значення індивідуального ризику в основному визначаються частотою аварії й інтенсивністю вражаючого фактора (моделями впливу) і опором цьому впливові (законами поразки). Як вражаючий фактор при розрахунку наслідків приймається фактор, що викликає основні руйнування і поразки. Основні параметри вражаючих факторів ЧС природного і техногенного характеру приведені в табл.7.1.

При такому параметричному підході оцінка індивідуального ризику від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в межах деякої території (наприклад, міста) визначається по формулі

$$RI = \frac{H}{N} \iint_{S_r} \int_{\Phi_{\min}}^{\Phi_{\max}} P(\Phi) \psi(x, y) f(x, y, \Phi) d\Phi dx dy \quad (7.1)$$

де: H - імовірність аварії (або надзвичайної ситуації), у результаті якої виникає вражаючий фактор;

N – чисельність населення в місті;

S_f – площа міста (область інтегрування);

$\Phi_{\min}$ $\Phi_{\max}$ – відповідно мінімально і максимально можливе значення параметра вражаючого фактора;

$P(\Phi)$ – імовірність поразки людей у залежності від Φ як параметра (часто задається у виді функції нормального розподілу від пробит-функції вражаючого фактора);

$\rho(x,y)$ – щільність населення в межах розглянутої площадки;

$f(x,y,\Phi)$ – щільність розподілу інтенсивності параметра фактора Φ в межах площадки з координатами (x,y) .

Таблиця 7. 1 Вражаючі фактори і їхні основні параметри

Види ЧС	Вражаючі фактори	Параметри
Землетрус	Уламки будинків, споруджень	Інтенсивність землетрусу
Вибухи	Повітряна ударна хвиля	Надлишковий тиск у фронті повітряної ударної хвилі
Пожежі	Теплове випромінювання	Щільність теплового потоку
Цунамі, прорив гребдь	Хвиля цунамі, хвиля прориву	Висота хвилі, максимальна швидкість хвилі, площа і тривалість затоплення, тиск гідравлічне
Радіаційні аварії	Радіоактивне зараження	Доза випромінювання
Хімічні аварії	Токсичні навантаження	Доза токсину

7.5 Загальна структура аналізу техногенного ризику

Загальна логічна послідовність кількісного аналізу техногенного ризику складається з наступних етапів:

- обґрунтування цілей і задач аналізу ризику;
  - аналіз технологічних особливостей виробничого об'єкта. Ідентифікація потенційних небезпек і класифікація небажаних подій, здатних привести до нерегламентованих викидів небезпечних речовин або швидкоплинних виділень енергії;
  - визначення імовірності (або частоти) виникнення небажаних подій;
  - виділення характерних рис, визначення інтенсивностей, загальних кількостей і тривалості викидів небезпечних речовин або виділення енергії в навколишній простір для усього структура небажаних подій;
  - визначення критеріїв поразки, а також форм або припустимих рівнів разового або систематичного негативного впливу різних джерел на навколишнє середовище;
  - обґрунтування фізико-математичних моделей і розрахунок просторово-тимчасового переносу і поширення, а також трансформацій вихідних факторів небезпеки в навколишнім середовищі з формацій вихідних факторів небезпеки в навколишнім середовищі з обліком її природно-кліматичної і географічної специфіки;
  - побудова полів потенційного ризику навколо кожного з виділених джерел небезпеки, у межах яких ймовірно визначений негативний вплив для відповідних об'єктів;
- Розрахунок прямих і непрямих наслідків (збитків) негативного впливу джерел небезпеки на різні суб'єкти або групи ризику з обліком конкретного кількісного і просторово-тимчасового розподілу навколо джерел;
- аналіз структури ризику, Дослідження впливу різних факторів на рівень і просторово-тимчасовий розподіл ризику навколо джерел;
  - оптимізація організаційно-технічних заходів щодо зниження ризику до заданої величини.

ТЕМА 8 Інвестиційний аналіз у природоохоронні заходи

- 8.1. Економічна сутність і форми здійснення інвестицій
- 8.2. Класифікація інвестицій
- 8.3. Показники комерційної ефективності проекту

8.1. Економічна сутність і форми здійснення інвестицій

В умовах ринкової економіки будь-який суб'єкт, що халяює, орієнтований на економічний ріст, завжди розробляє стратегію інвестиційної діяльності як необхідної умови досягнення довгострокових цілей. І це - справедливо, оскільки рівень розвитку як окремих фірм, так і економіки країни в цілому значною мірою характеризується обсягом і формами здійснення інвестицій.

Термін «інвестиції» походить від латинського слова «invest», що означає «вкладати». У найбільш широкому трактуванні інвестиції являють собою вкладення капіталу з метою наступного його збільшення. При цьому частка приросту повинна бути достатньою, щоб компенсувати інвесторові втрати в зв'язку з відмовленням від їхнього споживання в поточному періоді, винагородити за ризик і врятувати засобу від інфляції в майбутньому періоді. Іншими словами інвестиції — це жертва сьогоденним цінностями в ім'я майбутніх (можливо, ілюзорних) доходів. Отже, вкладення можуть розглядатися як інвестиції тільки в тому випадку, якщо вони мають на меті збільшення капіталу безпосередньо або опосередовано.

Поняття «інвестиції», хоча в останні роки і міцно ввійшло в економічну літературу в країнах з перехідною економікою, є для нас досить новим і трактується в нас по-різному.

Найбільш часте поняття «інвестиції» ототожнюється з поняттям «капітальні вкладення». При цьому інвестиції розглядаються, як вкладення засобів у відтворення основних фондів. Разом з тим капітал може бути інвестований і в оборотні кошти, нематеріальні активи й у різні фінансові інструменти.

Іноді під інвестиціями розглядаються тільки вкладення коштів. Таке трактування є досить вузькою, оскільки інвестування капіталу може здійснюватися не тільки у виді грошей, але й в інших формах — майнових вкладень, інтелектуальних цінностей, різних фінансових інструментів і ін.

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що «...інвестиціями є усі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницького й іншого видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції й інші цінні папери; спонукуване і нерухоме майно (будинку, спорудження, устаткування й інші матеріальні цінності); майнові права, що впливають з авторського права, досвід і інші інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних і інших знань, оформлених у виді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації того або іншого виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, устаткуванням, а також інші майнові права; інші цінності».

У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» дане визначення інвестиції з позиції господарської операції: «Інвестиція — господарська операція, що передбачає придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав і інших паперів в обмін на засоби або майно».

Джерелом приросту інвестованого капіталу є чистий доход, одержаний у результаті здійснення інвестицій.

Характер протікання інвестиційного процесу залежить від особливостей інвестиційних проектів. Обґрунтування схеми здійснення інвестицій є одним з найбільш відповідальних етапів інвестиційного процесу. Від якості прийнятого рішення залежать, у підсумку, прибутковість, зворотність і окупність вкладених коштів.

Розглядаючи інвестиції як основу розширеного відтворення, варто розрізняти валові і чисті інвестиції.

Валові інвестиції являють собою загальний обсяг інвестуємих засобів за визначений період часу, спрямованих на нове будівництво, придбання засобів виробництва, реконструкцію, розширення і технічне переозброєння, підтримку діючих потужностей і на приріст оборотного капіталу.

Чисті інвестиції являють собою суму валових інвестицій, зменшених на величину амортизаційних відрахувань в аналізованому періоді.

8.2. Класифікація інвестицій

З метою економічного аналізу, планування й обліку інвестиції класифікуються по ряду класифікаційних ознак .

По об'єктах вкладення засобів виділяють капітальні і фінансові інвестиції.

Під капітальною інвестицією варто розуміти вкладення засобів на придбання будинків, споруджень, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів і нематеріальних активів (патенти, ліцензії, «ноу-хау» і ін.), що підлягають амортизації.

Під фінансовими інвестиціями варто розуміти вкладення засобів з метою придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів, інших фінансових інструментів.

По характеру участі в інвестуванні інвестиції прийнято підрозділяти на прямі і портфельні (опосередковані).

Під прямими інвестиціями варто розуміти особиста участь інвестора у виборі об'єктів інвестування. Пряме інвестування здійснюють, як правило, інвестори, що мають великий досвід інвестиційної діяльності, що володіють досить повною і достовірною інформацією про об'єкт інвестування, здатні на високому професійному рівні оцінити ризик вкладення, очікувану прибутковість інвестицій і т.д.

Портфельні інвестиції здійснює, як правило, пасивний інвестор шляхом придбання цінних паперів, що випускаються інвестиційними або іншими фінансовими посередниками.

По періоду інвестування прийнято розрізняти короткострокові і довгострокові інвестиції. До короткострокових інвестицій звичайно відносять вкладення капіталу на період не більш одного року. До них можна віднести інвестиції на поповнення оборотних коштів, короткотермінові депозитні вклади, покупку короткострокових ощадних сертифікатів, облігацій і т.д.

Під довгостроковими інвестиціями варто розуміти вкладення капіталу на період більш одного року. Однак довгострокові інвестиції прийнята також групувати в такий спосіб: до 2 років; від 2 до 3 років; від 3 до 5 років; понад 5 років.

Таке угруповання припускає і диференційований підхід до аналізу інвестиційних проектів.

По формах власності інвесторів виділяють державні, приватні, спільні й іноземні інвестиції.

До державних інвестицій відносять вкладення капіталу, здійснювані центральними і регіональними державними органами за рахунок засобів бюджетів, позабюджетних фондів і позикових засобів, а також державними підприємствами й установами за рахунок власних або позикових засобів.

До приватних інвестицій відносять вкладення капіталу підприємствами недержавної форми власності і громадянами.

Під спільними інвестиціями розуміються вкладення капіталу суб'єктами підприємницької діяльності даної країни разом з такими суб'єктами інших країн.

До іноземних інвестицій відносять вкладення капіталу в об'єкти інвестування даної країни іноземними громадянами, юридичними особами і державами.

По регіональній ознаці розрізняють інвестиції усередині країни і за рубежем.

Під інвестиціями усередині країни (внутрішні інвестиції) розуміють вкладення засобів у територіальних границях даної країни.

Під інвестиціями за рубежом розуміють вкладення засобів в об'єкти інвестування, розміщені за межами територіальних границь даної країни.

8.3. Показники комерційної ефективності проекту

Необхідним критерієм прийняття варіанта інвестиційного проекту є позитивність сальдо накопичених реальних грошей у будь-якому тимчасовому інтервалі, де даний учасник здійснює витрати або одержує доходи. Негативна величина сальдо накопичених реальних грошей свідчить про необхідність залучення учасником власних або позикових засобів і відображення цих засобів у розрахунках ефективності.

Порівняння різних варіантів проекту і вибір кращого з них рекомендується робити з використанням різних показників, до яких відносяться:

Для реалізації будь-якого інженерного рішення необхідні капіталовкладення. Ступінь їхньої приступності для різних підприємств (у залежності від їхнього фінансового положення і політики) – різна. Необхідно оцінити вартість проекту для інвесторів, використовуючи при цьому різні схеми залучення інвестицій. З огляду на можливість і необхідність розосередження платежів у часі, необхідно визначати дисконтовану вартість проекту (ДВП). Значення норми дисконту розглядається в межах установленого банківського кредиту (межа якого може коливатися від 18 до 25%). Для визначення величини внутрішньої норми прибутковості цей показник повинний варіюватися до значення, коли величина чистого приведенного доходу стане негативною.

Дисконтована вартість проекту може бути визначена різними шляхами:

- 1 При фінансуванні проекту тільки за рахунок власних коштів інвесторів:

$$ДВП = \sum_{t=1}^{t_n} \frac{K_t}{(1+r)^t}, \text{ грн.} \quad (8.1)$$

де K_t – сума власних засобів, вкладених у періоді t ;
 r – норма дисконту.

- 2 При фінансуванні проекту за рахунок власних коштів і залучення банківського кредиту:

$$ДВП = \sum_{t=1}^{t_n} \frac{K_t}{(1+r)^t} + \sum_{t=t_k}^{t_k} \frac{BK_t}{(1+r)^t} + \sum_{t=t_k}^{t_k} \frac{P_{BK_t}}{(1+r)^t}, \text{ грн.} \quad (8.2)$$

де BK_t – сума банківського кредиту, виплаченого в періоді t , грн.;

P_{BK_t} – сума засобів, виплачених банку в періоді t у виді відсотків за користування кредитом, грн. (величина відсотка призначається на основі сформованої ситуації).

- 3 При фінансуванні проекту за рахунок власних ресурсів і придбання основних засобів по лізингу:

$$ДВП = \sum_{t=1}^{t_n} \frac{K_t}{(1+r)^t} + \sum_{t=t_k}^{t_k} \frac{P_{Л_t}}{(1+r)^t}, \text{ грн.} \quad (8.3)$$

де $P_{Л_t}$ – платежі по лізингу в період t , грн

У зв'язку з тим, що на даний проект у підприємства вистачає власних коштів, а обладнання не є дефіцитним – приймаємо першу систему фінансування проекту.

Необхідно прорахувати і проаналізувати фінансові показники проекту. При цьому усі фінансові потоки (доходи від пропонованого заходу, а так само поточні витрати на його реалізацію) варто дисконтувати по тій же нормі дисконту, що застосовувався при визначенні дисконтової вартості проекту.

Інвестиційний проект вважається фінансово реалізованим, якщо його дисконтований результат чи більше дорівнює нулю.

Для встановлення привабливості інвестиційного проекту існує ряд показників, у першу чергу, до яких варто віднести:

- чистий приведений дохід – ЧПД - (інші назви: чистий дисконтований дохід, чиста приведена вартість, інтегральний ефект, Net Present Value of Discounted Cash Flow – NPV), являє собою різницю сукупного доходу, розрахованого за період реалізації проекту, і усіх видів витрат, підсумованих за той же період, з урахуванням фактора часу (з дисконтуванням різночасних доходів і витрат). Цей показник розраховується аналітично, а також відображається в таблиці грошових потоків. Максимум чистого грошового доходу виступає як один з найважливіших критеріїв при обґрунтуванні проекту. Він забезпечує максимізацію доходів власників капіталу в довгостроковому плані. Визначати значення ЧПД по роках реалізації проекту впливає по наступній формулі :

$$NVP = \sum_{t=0}^T \frac{P_t}{(1+r)^t} - \sum_{t=t_n}^{t_c} \frac{KV_t}{(1+r)^t}, \text{ грн.} \quad (8.4)$$

де P_t - приведений грошовий потік (результат, що досягається на кожному t -ом кроці розрахунку), грн;

KV_t - сума дисконтованих капітальних вкладень на здійснюваний захід, грн;

T – обрій розрахунку, лет;

t_c – рік початку інвестування проекту (будівництва),

t_n – рік завершення реалізації проекту.

- індекс прибутковості - ІІ (індекс прибутковості, Profitability Index (PI)), що розуміється як відношення приведенного грошового результату до приведених капітальних вкладень, розраховується для кожного року реалізації проекту. Цей показник тісно зв'язаний з величиною NPV. При $NPV > 0$ $PI > 1$ і навпаки, якщо $PI > 1$ - проект ефективний, при $PI < 1$ – неефективний. Значення індексу прибутковості визначається як:

$$PI = \frac{\sum_{t=0}^T \frac{P_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=0}^T \frac{KV_t}{(1+r)^t}}, \quad (8.5)$$

- внутрішня норма прибутковості - ВНП (внутрішній коефіцієнт ефективності, внутрішня норма прибутку, рентабельності, повернення інвестицій, Internal Rate of Return (IRR)), визначається аналітично як таке граничне значення рентабельності, що забезпечує рівність нулю чистого приведенного доходу, розрахованого за економічний термін життя інвестицій. На практиці його часто знаходять методом підбора, тобто, перебором різних значень дисконтних ставок, Проект вважається рентабельним, якщо величина внутрішньої норми прибутковості дорівнює чи більше необхідної інвестором норми доходу на капітал. У протилежному випадку інвестиції в даний проект реконструкції шляхопроводу недоцільні. Показник внутрішньої норми прибутковості варто визначати по формулі:

$$IRR \rightarrow \sum_{t=0}^T \frac{P_t}{(1+r_{\text{вн}})^t} \cong \sum_{t=0}^T \frac{KV_t}{(1+r_{\text{вн}})^t} \quad (8.6)$$

де $r_{\text{вн}}$ - норма дисконту, при якій величина приведенного фінансового результату дорівнює (прагнути до цього на якійсь незначній ділянці) приведеним капіталовкладенням;

- період повернення капітальних вкладень (строк окупності, Pay-Back Period (PBP)), являє собою кількість років, протягом яких дохід від природоохоронної діяльності за

винятком функціонально-адміністративних витрат відшкодовує інвестиції в реалізацію проекту. Цей показник може бути розрахований аналітично, зазначений у таблиці грошових чи потоків виділених на графіку.

$$PBP \rightarrow \sum_{t=0}^T \frac{P_t}{(1+r)^t} - \sum_{t=0}^T \frac{KV_t}{(1+r)^t} > 0 \quad (8.7)$$

Не можна розглядати кожний з перерахованих критеріїв самостійно, тому що, цього буде недостатньо для ухвалення рішення. Рішення про інвестування повинне прийматися за обліком усіх перерахованих критеріїв. Жоден з перерахованих критеріїв сам по собі не є достатнім для ухвалення рішення.

Рішення про інвестування засобів у проект повинне прийматися з обліком усіх перерахованих критеріїв і інтересів всіх учасників проекту. Важливу роль у цьому рішенні повинні грати структура і розподіл у часі капіталу, приваблюваного для здійснення проекту, а також інші фактори, частина з яких піддається тільки змістовному аналізу.

ТЕМА 9 . Особливості встановлення і стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища

9.1 Основні поняття

9.2. Порядок встановлення та розрахунку збору за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин

9.3 Порядок встановлення та розрахунку збору за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин

9.4 Порядок встановлення та розрахунку збору за розміщення відходів

Податок (збір, обов'язковий платіж) - обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Збір за забруднення навколишнього природного середовища – грошове відшкодування підприємствами соціально-економічного збитку від забруднення середовища, який наноситься господарству і здоров'ю людей.

Викид забруднюючої речовини – це надходження шкідливої речовини в атмосферу від джерел забруднення. Викиди здійснюються стаціонарними і пересувними джерелами забруднення.

Відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, які утворюються в процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення або виявлення і від яких їх власник позбавляється, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації або видалення.

Одним з основних принципів охорони навколишнього середовища, відповідно до ст. 3 Закону України від 25.06.91р., №1264 «Про охорону навколишнього природного середовища», є стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища. В ст. 14 Закону України від 25.06.1991р., №1251 «Про систему оподаткування» вказаний збір визначено як загальнодержавний. Правила встановлення нормативів збору, а також єдиний порядок стягнення на всій території України сформульовано у Постанові КМУ від 01.03.99р., №303 «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору» та Наказі ДПА України від 19.07.1999р., №162/379 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища».

Основні функції представлено збору:

- є найважливішим засобом компенсації збитку, що завдається навколишньому середовищу, здоров'ю населення та матеріальним цінностям в результаті викидів (скидів) шкідливих речовин і розміщення відходів;
- використовується для фінансування природоохоронних заходів (проектування і будівництва природоохоронних об'єктів), оздоровлення навколишнього середовища та підвищення екологічної безпеки виробництва і споживання;
- стимулює зниження або підтримку рівня викидів (скидів) в межах екологічних нормативів і стандартів, а також реалізацію природоохоронних інвестицій;
- стимулює інновації в природоохоронній сфері.

Рис. 9.1 – Елементи збору за забруднення навколишнього природного середовища

Розрахунок суми збору здійснюється платником щокварталу наростаючим підсумком з початку року: а) відповідно до виду забруднюючих речовин та класу небезпеки відходів; б) на підставі затверджених лімітів (щодо скидів та розміщення відходів); в) виходячи з фактичних обсягів викидів стаціонарними джерелами забруднення, використаного пального (в результаті спалення якого утворюються забруднюючі речовини), скидів та розміщення відходів; г) нормативів збору; д) коригуючих коефіцієнтів .

9.2. Порядок встановлення та розрахунку збору за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин

а) стаціонарними джерелами забруднення

Постановою КМУ від 28.12.2001р., № 1779 «Про внесення змін в Порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору» відмінено встановлення лімітів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та п'ятикратний розмір збору за понадлімітні викиди в атмосферу стаціонарними джерелами забруднення. Тобто збір розраховується на підставі фактичних обсягів викидів.

Нормативи збору, стягуваного за викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, встановлені в гривнях за 1 тону і складаються з наступних нормативів:

- за викиди 25 основних забруднюючих речовин (таблиця 1.1 додатку 1 до Постанови №303);
- за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення залежно від класу небезпеки (таблиця 1.2 додатку 1 до Постанови №303). Класи небезпеки встановлені залежно від ступеня забруднення і характеру дії забруднюючої речовини на живі організми. Всього встановлено чотири класи небезпеки: від першого — надзвичайно небезпечні до четвертого — малонебезпечні;
- за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення залежно від встановлених орієнтовно-безпечних 5 рівнів впливу – від рівня дії сполук менше 0,0001 мг/куб. метрів до рівня, який перевищує 10 мг/куб. метрів (таблиця 1.3 додатку 1 до Постанови №303).

При цьому для забруднюючих речовин, що не увійшли до переліку основних забруднюючих речовин, застосовуються нормативи збору залежно від встановленого класу небезпеки забруднюючої речовини. Якщо ж для такої забруднюючої речовини класи небезпеки не встановлені, застосовуються нормативи збору залежно від орієнтовно-безпечних рівнів дії, а якщо і вони відсутні — як за викид забруднюючої речовини I класу небезпеки.

Для обчислення збору за викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення застосовується формула (1):

$$Z_{\text{BC}} = \sum_{i=1}^n \left(O_{\text{vi}} \times N_i \times K_{\text{нас}} \times K_{\text{ф}} \right) \quad (9.1)$$

де O_{vi} – фактичний обсяг викиду i -ої забруднюючої речовини, т. Дані про фактичні обсяги вказуються на підставі форм первинної документації;

N_i – норматив збору за тону i -ої забруднюючої речовини, грн/т,

$K_{\text{нас}}$ – коригуючий коефіцієнт, який залежить від чисельності жителів населеного пункту та приймається відповідно до таблиці 2.1 додатку 2 до Постанови №303;

$K_{\text{ф}}$ – коригуючий коефіцієнт, що залежать від народногосподарського значення населеного пункту та приймається відповідно до таблиці 2.2 додатку 2 до Постанови №303.

б) пересувними джерелами забруднення

Нормативи збору, стягуваного за викиди в атмосферу забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення, встановлені в гривнях за 1 тонну і складаються з наступних нормативів:

- за викиди в атмосферу забруднюючих речовин автомобільним транспортом (таблиця 1.4 додатку 1 до Постанови №303);
- за викиди в атмосферу забруднюючих речовин морськими і річними судами (таблиця 1.5 додатку 1 до Постанови №303);
- за викиди в атмосферу забруднюючих речовин залізничним транспортом (таблиця 1.6 додатку 1 до Постанови №303).

Платникам збору слід врахувати окремі роз'яснення податківців:

1. збір за викиди, здійснені сільськогосподарською і будівельною технікою, не стягується, оскільки вона не призначена для перевезення пасажирів і вантажів, тобто не відноситься до автомобільного транспорту;
2. якщо підприємство, не маючи свого автотранспорту, орендує легковий автомобіль, то платником збору за забруднення автомобільним транспортом є той, ким здійснено фактичне використання пального;
3. якщо підприємство уклало договір про орендування автотранспорту, самостійно використовує його і фактично використовує пальне (відображає списання пального в бухгалтерському обліку), то воно повинне обчислювати і сплачувати збір;
4. якщо підприємство одержує транспортні послуги і на підставі договору з власником автотранспорту відшкодовує всі пов'язані з послугою витрати, у тому числі витрати на пальне, то збір обчислює і сплачує підприємство — власник автотранспорту, який здійснює фактичне використання пального (відображає списання пального в бухгалтерському обліку).

Для обчислення збору за викиди в атмосферу забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення застосовується формула (2):

$$Z_{\text{ВП}} = \sum_{i=1}^n \left(O_{\text{vi}} \times N_i \times K_{\text{нас}} \times K_{\text{ф}} \right) \quad (9.2)$$

де O_{vi} – обсяг використаного пального i -го виду, т. Дані про фактичні обсяги вказуються на підставі форм первинної документації;

N_i – норматив збору за тонну i -го виду пального, грн/т;

$K_{\text{нас}}$ – коригуючий коефіцієнт, який залежить від чисельності жителів населеного пункту та приймається відповідно до таблиці 2.1 додатку 2 до Постанови №303;

K_{ϕ} – коригуючий коефіцієнт, що залежать від народногосподарського значення населеного пункту та приймається відповідно до таблиці 2.2 додатку 2 до Постанови №303.

9.3 Порядок встановлення та розрахунку збору за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин

Перелік основних забруднюючих речовин і нормативи збору, стягуваного за їх скидання у водні об'єкти, приведено в таблиці 1.7 додатку 1 до Постанови №303. Цей перелік складається з 9 забруднюючих речовин. Якщо у водні об'єкти скидаються забруднюючі речовини, що не увійшли до вказаного переліку, застосовуються нормативи збору, стягуваного за скидання залежно від концентрації забруднюючих речовин (таблиця 1.8 додатку 1 до Постанови №303), причому чим більше концентрація забруднюючих речовин, тим менше норматив збору. За скиди забруднюючих речовин, на які не встановлено гранично допустиму концентрацію або орієнтовно-безпечний рівень впливу, за гранично допустиму концентрацію береться найменша величина гранично допустимої концентрації, наведена у таблиці 1.8.

При обчисленні збору до нормативів застосовуються два підвищуючі коефіцієнти: а) в 1,5 рази у випадку скидання забруднюючих речовин в озера, ставки й інші непроточні водні об'єкти; б) в 10 разів у випадку захоронення забруднюючих рідинних речовин, відходів виробництва та стічних вод в глибокі підземні водоносні горизонти, які не містять прісних вод.

Встановлені щорічні ліміти скидів у водні об'єкти для первинних водокористувачів визначаються в дозволах на спеціальне водокористування:

а) територіальними органами Мінприроди — на скиди у водні об'єкти державного значення;

б) місцевими державними адміністраціями, а в містах обласного значення — виконавчими органами рад за поданням територіальних органів Мінприроди – на скиди у водні об'єкти місцевого значення (перелік водних ресурсів державного та місцевого значення наведено у ст. 5 Водного кодексу України від 06.06.1995р., № 213/95-ВР).

За понадлімітні об'єми скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти збір обчислюється в установленому порядку в п'ятикратному розмірі.

Розмір збору, стягуваного за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин, визначається за формулою (3):

$$C_{\tilde{n}} = \sum_{i=1}^n \left(\hat{I}_{\tilde{n}e^3} \times \hat{I}_z \times \hat{E}_{\delta a} \right) + \left(\hat{I}_{\tilde{n}i^3} \times \hat{I}_z \times \hat{E}_{\delta a} \times \hat{E}_i \right) \quad (9.3)$$

де $O_{\text{сли}}$ – обсяг скиду i -ої забруднюючої речовини в межах ліміту, т;

N_i – норматив збору за тону i -ої забруднюючої речовини, грн/т,

$K_{\text{рб}}$ – регіональний (басейновий) коригуючий коефіцієнт, який враховує територіальні екологічні особливості, а також еколого-економічні умови функціонування водного господарства. Приймається відповідно до таблиці 2.3 додатку 2 до Постанови №303;

$K_{\text{п}}$ – коефіцієнт кратності збору за понадлімітні скиди забруднюючих речовин. Згідно із п.8 Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору Постанови №303 дорівнює 5;

$O_{\text{сли}}$ – обсяг понадлімітного скиду (різниця між обсягом фактичного скиду та ліміту) i -ої забруднюючої речовини, т.

Дані щодо фактичних обсягів скидів вказуються на підставі форм первинної облікової документації.

9.4 Порядок встановлення та розрахунку збору за розміщення відходів

Кожний власник відходів має право на розміщення такого об'єму відходів (окремо для кожного класу небезпеки), який вказано в дозволі, що видається органами Мінприроди на місцях. У разі утворення відходів, що перевищують об'єми затверджених лімітів, власник відходів повинен отримати на них окремий дозвіл. За відсутності у платників збору затверджених лімітів розміщення відходів збір стягується як за понадлімітні розміщення

відходів відповідно до їх обсягів. За понадлімітні об'єми розміщення відходів збір обчислюється в п'ятикратному розмірі.

Умови розміщення відходів регламентуються ст. 55 Закону України від 25.06.1991р., № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища»:

- за наявності спеціального дозволу;
- на територіях, визначених місцевими радами;
- в межах встановлених лімітів;
- з дотриманням санітарних та екологічних норм;
- способом, який забезпечує можливість їх подальшого використання як вторинної сировини та є безпечним для навколишнього природного середовища і здоров'я людей.

Нормативи збору за розміщення відходів залежать від класу (рівня) небезпеки відходів: I клас (надзвичайно небезпечні); II клас (високонебезпечні); III клас (помірно небезпечні); IV клас (малонебезпечні). Причому, чим вище клас (рівень) небезпеки, тим більше норматив збору (таблиця 1.9 додатку 1 до Постанови №303). При розміщенні відходів, на які не встановлені класи небезпеки, за норматив збору приймається норматив, встановлений за розміщення відходів I класу небезпеки. Окремо вказані нормативи збору для обладнання та приладів, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням, люмінесцентних ламп (одиницею виміру для таких відходів є грн/одиницю).

Для визначення суми збору за розміщення відходів застосовується наступна формула (4):

$$Z_{pv} = \sum_{i=1}^n (O_{vli} \times H_i \times K_T \times K_O) + (O_{vpi} \times H_i \times K_T \times K_O \times K_{\Pi}) \quad (9.4)$$

де O_{vli} – обсяг відходів i -го виду в межах ліміту, т;

H_i – норматив збору за тону відходів i -го виду, грн/т,

K_T – коригуючий коефіцієнт, який враховує розташування місць (зони) розміщення відходів. Приймається відповідно до таблиці 2.4 додатку 2 до Постанови №303;

K_O – коригуючий коефіцієнт, який враховує характер обладнання місця розміщення відходів. Приймається відповідно до таблиці 2.5 додатку 2 до Постанови №303;

K_{Π} – коефіцієнт кратності збору за понадлімітне розміщення відходів. Згідно із п.8 Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору Постанови №303 дорівнює 5;

O_{vpi} – обсяг понадлімітного розміщення відходів (різниця між обсягом фактичного розміщення відходів та лімітом) i -го виду, т.

Збір сплачується платниками за місцем податкової реєстрації (місцем перебування на податковому обліку в органах державної податкової служби) протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку подання податкового розрахунку збору (40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного кварталу), тобто протягом 50 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу. У випадку якщо платник збору самостійно виявляє помилки, що містяться в раніше представленому ним розрахунку збору, він зобов'язаний представити новий (уточнений) розрахунок збору, що містить виправлені показники. Таким чином, при самостійному виявленні платником збору завищення або заниження податкових зобов'язань йому необхідно буде заповнити форму розрахунку збору за забруднення навколишнього природного середовища, яка представляється в звичайному порядку, проте з відміткою (X) в полі «уточнюючий» розрахунок, з виправленими показниками в рядках 8 — 12. При цьому в рядку 12 необхідно буде вказати причину помилки, яка вплинула на розмір збору. Представлення уточнюючого розрахунку не звільняє платника збору, у разі заниження податкових зобов'язань, від сплати не тільки суми недоплати, але й штрафу у розмірі 5% цієї недоплати (п. 17.2 ст. 17 Закону України від 21.12.2000р., № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами»).

Збір, який справляється за викиди стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, а для скидів та розміщення відходів збір у межах лімітів, відноситься на валові витрати виробництва та обігу. Суми збору за скиди і розміщення відходів, які перевищують встановлені ліміти, стягуються за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства. Для бюджетних організацій збір відноситься на витрати і передбачається в кошторисі доходів і витрат. Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності включають збір до складу витрат виробництва (обігу).

На рахунках бухгалтерського обліку суми нарахованого збору відображаються за дебетом рахунку 84 «Операційні витрати» і кредитом рахунку 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами», субрахунок «Збір за забруднення навколишнього природного середовища». Слід зазначити, що застосування коефіцієнта кратності 5 не є штрафною санкцією, тому відображення понадлімітного збору на рахунку 948 недоречно.

Слід зауважити, що нормативи збору за забруднення навколишнього природного середовища з 2003 року розраховувалися з коефіцієнтом. . Постановою КМУ від 18.10.2006р., №1423 запроваджено індексацію нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища за формулою:

$$N_i = N_6 \times \frac{I}{100} \quad (95)$$

де N_i - проіндексований норматив збору у поточному році, (грн/т, грн/одиночку);

N_6 - базовий норматив збору (грн/т, грн/одиночку);

I - індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік, %.

У разі коли індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік не перевищує 100 відсотків, індексація нормативів збору не проводиться.

Під час проведення індексації базовими вважаються значення нормативів збору на 31 грудня 2010р., а для нововведених нормативів - на 31 грудня року їх введення.

ТЕМА 10 Міжнародний досвід і співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

10.1 Особливості регулювання і планування природоохоронної діяльності в зарубіжних країнах

10.2. Досвід зарубіжних країн у сфері охорони довкілля

10.3 Міжнародне співробітництво

10.1 Особливості регулювання і планування природоохоронної діяльності в зарубіжних країнах

В усіх високорозвинених країнах світу визнана необхідність теоретичного обґрунтування і здійснення практичних кроків у формуванні екологічної політики, яка передбачала б турботу про збереження природи, якість навколишнього природного середовища, раціональне використання існуючих і потенційних природних ресурсів, підтримку екологічної рівноваги в природі та забезпечення врешті-решт умов існування самої людини. У наш час в багатьох країнах світу розроблені і діють національні програми охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Вони мають принципово новий характер порівняно з минулою політикою охорони природи, яка мала обмежену сферу дії і виходила з концепції ліквідації наслідків порушень природної сфери, ігноруючи причини і джерела цих порушень (що фактично відбувається в нашій країні і до цього часу).

Прикладом практичного здійснення таких програм є програма збереження болотних угідь, прийнята канадським урядом у 1991 році. Основними завданнями цієї програми є створення умов природоексплуатації, використання природних ресурсів, територій, земель таким чином, щоб це не призводило до виникнення збитків та погіршення стану боліт; поновлення і відтворення водно-болотних угідь там, де триває їх деградація або існування

цих територій знаходиться на критичному рівні. Головними критеріями, що визначають напрямки діяльності у короткостроковому періоді, є попередження подальшого знищення цих природних угідь і запобігання шкоди природним ресурсам, у довгостроковому періоді - збільшення кількості і якості ресурсів боліт (рибних ресурсів, надання послуг, рекреація, тваринний і рослинний світ) з тим, щоб обсяги еколого-економічних збитків були зменшені, а прибутки - збільшені.

Аналогічні програми були розроблені і в інших країнах: Сполучених Штатах Америки - The US Wetlands Action Plan (US Fish & Wildlife Service, 1990), The US Environment Protection Agency and Army Corps of Engineers (Lynch-Stewart, 1992); Нідерландах - Danish «no loss» wetlands policy (Moller, 1995); Європейське співтовариство - European Union principles for the implementing a no net loss policy (Commission of the European Communities, 1995).

Нова за своїм змістом політика збереження природного середовища втілюється у формі національних програм, в яких передбачена взаємодія органів державного управління, приватного сектору, науки, фінансових установ. В усіх країнах прийняті кодекси законів про охорону природи і її окремих компонентів, де закріплені функції держави з регулювання природоохоронної діяльності, а також визначені права і обов'язки природокористувачів. Низку законодавчої піраміди завжди вінчає єдиний генеральний (основний) закон про охорону природи, який визначає загальні основи й мету політики та покликаний забезпечувати концептуальну однорідність і цілісність законодавчої політики у сфері природокористування. У деяких країнах це два загальних закони:

- 1) про порушення природної сфери (забруднення, руйнування ландшафтів і т.п.);
- 2) про охорону рослинного і тваринного світу.

Такими законами в США є Закон «Про національну політику в сфері навколишнього середовища» (1970), у Японії - основний закон про боротьбу з забрудненням навколишнього природного середовища (1967), у Швеції - Закон «Про охорону навколишнього середовища» (1969). За основним законом йдуть законодавчі акти, які регулюють окремі аспекти природокористування. Для окремих регіонів і зон, для відповідних галузей економіки, для окремих компонентів навколишнього середовища (повітря, водні ресурси), порушення середовища (шумовий фон, теплове ірадіаційне забруднення), носії порушень середовища (нафтопродукти, отрутохімікати).

У зарубіжних країнах, крім спеціально уповноважених органів державного управління, у тому числі й галузевих, які несуть відповідальність за стан середовища, створені центральні органи державного управління з високими повноваженнями, що відповідають за загальне керівництво в національних масштабах політикою в галузі навколишнього природного середовища, за координацію дій інших зацікавлених юридичних і фізичних осіб, установ і відомств, за участь у міжнародних програмах співробітництва. Такими органами є: у США - федеральне агентство з охорони навколишнього природного середовища, у Японії - управління з охорони навколишнього середовища, у Франції - міністерство з якості життя. Крім того, у деяких країнах при урядах створені консультативні органи: у США - Рада з якості навколишнього середовища, в Англії - Постійна королівська комісія з боротьби з забрудненням навколишнього середовища.

В основу політики охорони навколишнього середовища і фінансування природоохоронних заходів покладено принцип нормативного якісного стану довкілля, досягнення якого забезпечується або системою норм і стандартів на гранично допустимі рівні антропогенного навантаження, склад забруднень, викидів, скидів, або системою оподаткування підприємств, які допускають порушення установлених вимог природокористування. Обидва принципи можуть бути органічно поєднані. Регулювання охорони довкілля в зарубіжних країнах супроводжується та підкріплюється системою економічних важелів стимулювання й адміністративних санкцій.

Держави використовують різноманітні засоби стимулювання приватного капіталу, які заохочують його до виконання нових законодавчих норм. У країнах Європейської співдружності загалом налічується понад 200 таких механізмів. Серед них є й такі, як пряма

дотація на будівництво та експлуатацію природоохоронного обладнання, будівництво міських і районних водоочисних споруд, які звільняють підприємства від надмірних витрат; пільгове цільове кредитування приватного сектору; система податкових пільг.

Паралельно із стимулюванням відпрацьовуються і важелі примусового характеру, які застосовуються до порушників екологічних норм і нормативів. У першу чергу - це заборона виробництва будь-яких хімічних речовин, що мають підвищену токсичність, вимоги щодо припинення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище в містах і районах, де склалась критична ситуація щодо санітарно-гігієнічного стану. У деяких країнах для підприємств, які забруднюють середовище, встановлений прогресивний податок за понаднормативні викиди забруднюючих і інших шкідливих речовин. Ряд законодавчих систем передбачає штрафи на випадок недотримання встановлених екологічних норм, а в окремих випадках - тюремне ув'язнення порушників законодавства або заборону виробничої діяльності підприємств. Усі розвинені держави беруть на себе основну частину витрат на фундаментальні наукові дослідження і підготовку кадрів для галузі охорони навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів, залишаючи за приватним бізнесом розробку та здійснення високорентабельних прикладних науково-технічних робіт. Обсяги щорічних державних асигнувань на дослідження в галузі екології і охорони природних ресурсів постійно збільшуються.

10.2 Досвід зарубіжних країн у сфері охорони довкілля

У розвинених країнах прийняті спеціальні програми створення і розвитку національних систем моніторингу. Створення служби моніторингу означає розміщення в усіх районах країни, де має місце концентрація джерел забруднення навколишнього природного середовища; мереж дозиметричних і дослідницьких станцій, лабораторій, пунктів, подібних гідрометеорологічним службам. Інформацію, що надходить, обробляють в спеціальних регіональних і національних центрах і доводять до відома всіх громадян.

Основні зусилля в Західній Європі і США зосереджують на скороченні обсягів емісії залишків продуктів в біосфері. Першочергове місце відводиться трьом головним напрямкам - боротьбі з забрудненням атмосфери, водних ресурсів і накопиченням твердих відходів. У країнах Західної Європи витрати на охорону водних ресурсів від шкідливого впливу залишкових продуктів виробництва і споживання становлять більше половини всіх національних витрат на природоохоронні цілі. У США більше половини витрат спрямовується на зниження рівня забруднення атмосфери. Головна стаття витрат держави за програмою водних ресурсів - субсидії місцевим органам влади на будівництво водоочисних систем. Заходи з охорони середовища спрямовані на екологічне обмеження діяльності окремої особи, монополій з метою збереження екологічної рівноваги в природі, «нормування» використання природних ресурсів.

З метою створення монополіям найбільш сприятливих умов для виконання нових природоохоронних вимог їм надається з боку держави значна підтримка в найрізноманітніших формах. У багатьох індустріальних державах промисловим компаніям надаються пільги у вигляді прискореної амортизації очисного обладнання, низьких відсотків або безвідсоткових позик для здійснення природоохоронної діяльності. У ряді країн діє *система державних гарантій за кредитами*, які надаються на придбання «екотехніки» приватним фінансовим установам. Використовуються такі *методи економічного стимулювання підприємств*, як звільнення власників спеціального природоохоронного та контрольно-діагностичного обладнання від податків на майно і податків з прибутку.

Економічний механізм природокористування передбачає включення значної частки загальної вартості відновлення якості навколишнього середовища у витрати державних бюджетів і державних фінансово-кредитних установ, а також відкриває широкі можливості для прибуткового відшкодування тієї частки загальної вартості, яка включається у витрати приватного капіталу.

У розвинених країнах характер і масштаби політики збереження навколишнього середовища обумовлені межами зіставлення інтересів навколишнього середовища з матеріальними інтересами системи господарювання. Екологічні вимоги, які виходять за межі цих рамок, не реалізуються зовсім або реалізуються частково, що в кінцевому результаті справляє стимулюючий вплив на природоохоронну політику і підвищує її ефективність.

У Японії законодавство і управління охороною навколишнього природного середовища орієнтовані на розробку в першу чергу стандартів здоров'я, додаткових обмежень емісій для окремих галузей промисловості. Саме в Японії розроблені найжорсткіші у світі санітарно-гігієнічні стандарти якості води. Особливість екологічної політики Японії - широке використання системи компенсацій за шкоду від забруднення довкілля, які виплачуються потерпілим від промислових фірм - забруднювачів довкілля.

Екологічна політика Великобританії ґрунтується перш за все на якісних характеристиках об'єктів навколишнього середовища. Тут визнано за необхідне давати оцінку навколишнього середовища до початку проектування будь-якого будівництва, а в подальшому необхідно проводити періодичний контроль за станом навколишнього природного середовища. В екологічному плануванні й управлінні в Англії початковий варіант екологічної експертизи порівнюється з іншими варіантами оцінок, що дозволяє більш оптимально визначати параметри антропогенного впливу.

Екологічна політика Швеції орієнтована на розробку екологічно чистих виробничо-технологічних процесів і обладнання, які сприяють недопущенню антропогенних забруднень атмосфери, вод, ґрунтів та інших природних об'єктів.

Правове регулювання охорони навколишнього природного середовища у Франції пов'язане з соціальним поняттям якості життя, рівнем екологічної свідомості і освіти населення, відображенням у чинному законодавстві об'єктивних потреб охорони середовища життя і діяльності людини.

В Індії створений національний комітет з планування і координації в галузі збереження навколишнього середовища, якому доручено розробляти для уряду рекомендації з правових, адміністративних і техніко-екологічних питань навколишнього середовища.

У Мексиці всіма програмами з поліпшення середовища керує координаційний комітет під головуванням міністра охорони здоров'я.

Національні координаційні комітети зі збереження навколишнього середовища існують в Бразилії, Кенії, Заїрі, Камеруні, Гані та інших країнах.

В Угорщині управління діяльністю з охорони природи розподілене між різними міністерствами і відомствами.

У Польщі питання використання і охорони середовища регламентуються Конституцією, законами й іншими законодавчими загальнодержавними актами. Дотримання законів і правил контролюється Державною інспекцією з охорони навколишнього середовища.

Природне середовище - це необхідна умова життя людини і суспільного виробництва, яке є важливим середовищем існування людини і джерелом використовуваних ним ресурсів. Під впливом людини відбуваються величезні зміни природного середовища. Людина, розвиваючи виробництво, перетворює природу, пристосовує її до своїх потреб, і, чим вищий рівень виробництва, тим яскравіша техніка і технологія, вище ступінь зміни одержуваного природного матеріалу і експлуатація природних сил. Але, на жаль, вплив людини на природу більшою мірою має односторонній негативний для природи характер. Людина, мало того що забирає дари природи, своєю діяльністю наносить велику шкоду їй.

Учені запевняють, що природа неспроможна самостійно забезпечувати нормальні умови для розвитку життя на Землі. Тому люди повинні не тільки використовувати природні ресурси, а й активніше допомагати природі відновлювати свої життєві сили. Відсутність ефективних заходів захисту навколишнього середовища і відтворення її умов і ресурсів належного компенсаційного впливу людини на природу, використання її як невичерпної

скарбниці може призвести до ще більшого порушення гармонії між суспільством і природою.

Зростаючий вплив людської діяльності на довкілля зумовлює такі небажані зміни в природному середовищі, як забруднення повітряного басейну, океанів, виснаження природних ресурсів у всесвітньому масштабі. А порушення екологічної рівноваги завдає величезної шкоди геофону всього живого, зокрема й людині. Тому проблема гармонізації суспільства і природи, охорона навколишнього середовища набула глобального значення, виявилася в ефективних міжнародних механізмах, які забезпечували б збереження екологічної рівноваги.

Протягом кількох десятиліть окреслилась чітка тенденція вирішення багатьох питань екологічної безпеки на екологічному міжнародному рівні. Стимулюючим поштовхом до міжнародного співробітництва на рівні держав з питань екології та охорони природи стала Стокгольмська конференція 1972 року. Стокгольмська декларація закріпила фундаментальне право людей не тільки на адекватні умови життя в навколишньому середовищі, а й на свободу і рівність тієї якості, яка б забезпечувала їх добробут і гідність. Але саме по собі міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища розпочалося ще наприкінці IX століття, воно здійснювалося каналами громадських організацій - Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів, Всесвітнього фонду дикої природи та Наукового комітету проблем навколишнього середовища. Об'єктивна необхідність міжнародних систем у галузі охорони природи на міжнародному рівні впливає з глобального характеру екологічної кризи та неможливості іншим шляхом забезпечувати охорону популяцій мігруючих тварин.

Ідеї Стокгольмської конференції отримали розвиток і в рішенні Віденської конференції захисту озонового шару (1985), Женевської конференції про трансграничне забруднення повітря (1979-1983), у Монреальському протоколі про обмеження використання хлорфторвуглеводів (1987). У 1982 році ООН прийняла «Всесвітню хартію природи», у якій вперше на міжнародному рівні була проголошена відповідальність людства за стан природи. Велику роль відіграли й Форум із міжнародного права в галузі охорони довкілля, проведений в Італії в 1990 р., і доповідь комісії Брундт-ланда, і Московська декларація Глобального форуму з навколишнього середовища 1990 року в Ріо-де-Жанейро, в якому взяли участь 100 держав й представники від 50 держав, та ряд інших ініціатив. На цій конференції був прийнятий програмний документ «Порядок денний на XXI століття», що містить план міжнародних дій з навколишнього середовища на межі XX та XXI століття. Реалізується програма «Людство та глобальні зміни», метою якої є вивчення взаємозв'язку в системі «людина - середовище життя». У 1995 році Рада Європи оголосила про відкриття нового Європейського року охорони природи, головною метою якого є захист природи за межами території, що охороняються. Пріоритетними темами визначені такі: екологічно чисте сільськогосподарське виробництво, промислові райони і природна сфера, лісове й мисливське господарство, культурний і природний спадок, туризм і реакційні зони, міська сфери. Ця організація об'єднує більше 30 держав і діє в інтересах європейської єдності.

Конкретний план міжнародного співробітництва у сфері екології на довгостроковий період був обговорений на конференції ООН з навколишнього середовища, у 1992 р. на виконання цього плану витрачено 600 млрд дол. Президентами держав були підписані два основні документи - Декларація з навколишнього середовища і розвитку і Угода про збереження лісів. Надзвичайно важливий екологічний міжнародний документ конференції про збереження біологічної різноманітності не був підписаний, оскільки екологічні інтереси розвинених країн занадто різні. Президенти Російської Федерації і США зробили спільну заяву про свою готовність всебічно допомагати здійсненню двосторонньої ініціативи зі збереження унікальної екосистеми озера Байкал. В іншій спільній заяві президенти обох держав подали ідею створення російсько-американського парку в районі

Берингового моря - одного з найбільш продуктивних морських басейнів, - частка якого становить майже 10% щорічного запасу риби в усьому світі.

Відбулася Конференція зі збереження анадромних видів в північній частині Тихого океану (лютий, 1992), Конференція з охорони довкілля і використання трансграничних водостоків (1992), укладено Договір про охорону довкілля Росія - Німеччина (червень, 1992).

На міжнародному рівні розпочався процес формування нової цінності соціального, економічного та етичного характеру, що включає в себе екологічний імператив. Запропоновано оцінювати успіхи держав в цьому напрямку за допомогою системи індексів:

а) індекс гуманітарного розвитку, який включає в себе досягнуту в державі тривалість життя його громадян, рівень освіти, рівень опанування ресурсами;

б) індекс стійкого економічного добробуту Деллі - Нобба (1987) з поправками на екологічні витрати.

Усі різноманітні економічні методи регулювання природокористування, що застосовуються в розвинених країнах, можна згрупувати в чотири типи:

- 1) екологічні податки, платежі і штрафи;
- 2) маркетабельні дозволи;
- 3) депозитні компенсації в компенсаційній системі;
- 4) субсидії.

Найбільш широко у світі застосовуються екологічні податки, платежі та штрафи, оскільки вони безпосередньо встановлюють ціну за експлуатацію природних багатств та забруднення навколишнього середовища, а саме: викиди забруднюючих речовин у повітря, скиди у водойми та ґрунтове забруднення; податки за шкідливу продукцію (різні види пального, тару, міңдобрива, пестициди, мийні засоби тощо); штрафи за адміністративні порушення природоохоронного законодавства, що стягуються на постійній основі, коли не застосовуються виплати чи платежі, а також місцеві збори за утилізацію, очищення твердих відходів та стічних.

Таким чином, за винятком економічної оцінки окремих видів природних ресурсів і сукупності природно-ресурсного потенціалу, в економічно розвинених державах формувались досить ефективні і різноманітні механізми регулювання природокористування переважно економічними методами, які необхідно детальніше вивчити з тим, щоб застосовувати їх найбільш ефективно для економічного оздоровлення території України. Особливу увагу привертають останнім часом наукові дослідження впливу діяльності людини на клімат, передбачення землетрусів і цунамі, роботи в галузі біологічних та генетичних наслідків забруднення навколишнього середовища.

Реалізацією цих проектів займаються різноманітні спеціалізовані міжнародні як урядові, так і громадські організації, у тому числі ЮНЕП, Всесвітня метеорологічна станція, ЮНЕСКО, Всесвітня організація охорони здоров'я, Європейська екологічна комісія, ММО (Міжнародна морська організація), МАГАТЕ (Міжнародна організація з радіологічного захисту), Міжнародна спілка охорони природи і природних ресурсів.

З громадських організацій велику роботу щодо охорони довкілля проводить Грінпіс (Зелений світ), яка діє в 30 країнах. В Україні почала працювати з 1990 року.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишніх природних угідь й надалі активно працює над врятуванням нашого спільного дому - планети Земля - від екологічного лиха.

Українські вчені підтримують, розробляють методи щодо охорони навколишнього середовища. Існуючі організаційні механізми державного регулювання природокористування в Україні характеризуються багатовідомчістю дублювання функцій, нечіткістю відповідальності за окремими напрямками діяльності, неадекватністю об'єкта і суб'єкта управління і нагляду, поєднання регульованих контрольних функцій і господарчого використання природних ресурсів, що в умовах переходу до ринку є неприпустимим.

Перехід України до регульованої ринкової економіки потребує змін пріоритетів у здійсненні регулювання природокористування та екологічної функції держави взагалі. Поряд із посиленням адміністративного впливу в цій сфері, який раніше був єдиним шляхом забезпечення систематичного оптимального природокористування, в умовах ринку першорядну роль відіграють економічні важелі.

Робота з формування нового економічного механізму природокористування є принциповою, оскільки практично не існує вітчизняних і зарубіжних аналогів наукових досліджень в галузі економіки природокористування. Цьому питанню не приділялося належної уваги, унаслідок чого відсутній науково обґрунтований аналіз різних методів економічного регулювання природокористування та прогноз можливих результатів їх впровадження.

Зарубіжний досвід свідчить, що в перспективі розвиток ринкових відносин і конкуренції призведе до значного підвищення рівня виробництва, стимулювання енерго- і ресурсозбереження, структурної перебудови економіки України. Це дозволить суттєво скоротити природостійкість народного господарства і зменшити рівень забруднення довкілля. Однак у перехідний період, коли ринкові відносини ще не стали домінуючими, на озброєння слід взяти принципи розумних компромісів між необхідністю дотримання екологічних вимог і економічною мотивацією господарської діяльності. При цьому потрібно виходити з того, що природні ресурси є одним з основних факторів виробництва, більш того, одним із джерел національного багатства України, тому й ставлення до них має бути відповідним, бережливим і екологічно орієнтованим на всіх стадіях виробничого процесу. Відсутність економічної оцінки природних ресурсів і сукупності природно-ресурсного потенціалу країни не дозволяє достовірно оцінити економічну ефективність використання ресурсів навколишнього середовища відповідно до світових вимог аналізу витрат на виробництво продукції, відображеного у валовому національному продукті. Для цього, згідно з досвідом розвинених країн, слід забезпечити організацію ведення державних кадастрів природних ресурсів та проведення їх комплексної еколого-економічної оцінки.

Незважаючи на глибоку еколого-економічну кризу в українському суспільстві, впровадження економічних методів регулювання природокористування залишається одним із першочергових завдань, оскільки від його успішного вирішення значною мірою залежить економічна ефективність народного господарства, здатність економіки України до стабільного і тривалого саморозвитку, тому засоби державного регулювання природокористування спрямовані на досягнення гармонії, а на початковому етапі - прийнятого допустимого компромісу між соціально-економічним розвитком і необхідністю поліпшення екологічної ситуації та відновлення природно-господарської збалансованості на території України.

Для створення сприятливих умов добросусідської співпраці У лютому 1993 р. за ініціатииви чотирьох країн - Польщі, Словаччини, України та Угорщини - був заснований Карпатський Євросоюз.

Із досвіду західних країн, де єврореґіони функціонують протягом багатьох років, відомо, що вони приносять велику користь мешканцям природоохоронних територій і сприяють зближенню між народами.

Важливим напрямком міжнародного спілкування є обмін даними щодо створення заповідників і заказників, де можна вивчати природні ресурси. Крім незайманої природи середніх широт, великої уваги заслуговують дослідження арктичних систем.

Кінець ХХ століття ознаменувався усвідомленням взаємної відповідальності держав за стан навколишнього середовища. Стало нормою міжнародного спілкування співробітництво в галузі вирішення екологічних проблем, взаємні консультації та обмін інформацією. Головною метою є вироблення системи світової екологічної безпеки.

10.3 Міжнародне співробітництво

Необхідність міжнародного співробітництва обумовлюється:

- глобальним характером багатьох екологічних проблем;
- транскордонним характером забруднення;
- міжнародними зобов'язаннями України щодо охорони довкілля;
- вигодами від міжнародного обміну досвідом та технологіями, можливостями залучення міжнародних інвестицій.

Україна є учасником майже 100 міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угод, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та раціональним використанням природних ресурсів. У найближчі роки слід очікувати значного збільшення міжнародних зобов'язань України, оскільки існує ціла низка конвенцій, приєднання до яких (а також підписання нових) мало б велике політичне значення та значно посилює б можливості галузі охорони довкілля, використання і відтворення природних ресурсів.

Поряд із виконанням зобов'язань України, що випливають із багатосторонніх договорів у галузі охорони довкілля, в перспективі важливе значення має подальше розширення міжнародного співробітництва за такими напрямками:

- співробітництво з міжнародними організаціями системи ООН у галузі охорони довкілля (ЮНЕП - Програма ООН з навколишнього природного середовища, ЄЕК ООН - Європейська економічна комісія ООН, ПР ООН - Програма розвитку ООН, МАГАТЕ - Міжнародне агентство з атомної енергетики ООН, ФАО - Продовольча і сільськогосподарська організація ООН, Центр ООН по населених пунктах, комісія сталого розвитку, Глобальний екологічний фонд та ін.);

- співробітництво на двосторонній основі в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та ядерної і радіаційної безпеки з урядами сусідніх держав, держав - стратегічних партнерів та донорів у рамках двосторонніх угод, спільних програм тощо;

- участь у регіональних природоохоронних заходах (Чорне та Азовське моря, Дніпро, Дунай, Карпати, Донбас тощо);

- участь у міжнародних програмах ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, зокрема в рамках Меморандуму про взаємо-порозуміння між урядами країн «великої сімки», Європейської комісії та Плану підвищення безпеки об'єкта «Укриття», завершення будівництва нових атомних енергоблоків, які компенсують втрату потужностей Чорнобильської АЕС, проблеми радіоактивних відходів, нейтралізація перенесення забруднень повітряними та водними потоками тощо.

Робота з охорони і поліпшення навколишнього природного середовища може бути успішною тільки при поєднанні національних програм кожної країни з колективними діями держав на основі міжнародного співробітництва в галузі екології. Необхідним є розширення співробітництва між країнами в цій сфері діяльності, яка потребує мобілізації величезних матеріальних і інтелектуальних ресурсів усіх країн світу. Наявність подібних проблем природокористування є однією з необхідних умов для розвитку і закріплення співробітництва у цій сфері між різними за суспільним устроєм державами.

Міжнародний характер екологічних проблем, з вирішенням яких пов'язують виживання людства, виявив нові питання, які стосуються міжнародних відносин. Перш за все це розробка міжнародного управління і глобального моніторингу навколишнього середовища, у тому числі використання космічних засобів, питання екологічної безпеки і її результати для послаблення міжнародної напруженості і подолання конфліктів, а також для забезпечення національної, регіональної і глобальної безпеки. Виникла необхідність вироблення ефективних, заснованих на рівноправності міжнародних процедур і механізмів, які забезпечували б раціональне використання ресурсів планети як загальнолюдського надбання.

Європа належить до числа регіонів з високим рівнем концентрації промисловості, сільського господарства, транспорту, густоти населення й урбанізації. Господарська діяльність у будь-якій країні Європи позначається на екологічних умовах інших країн,

національні екологічні проблеми безпосередньо переростають у міжнародні, загальноєвропейські. У зв'язку з цим на європейському континенті вимоги до інтенсивності співробітництва між країнами є особливо значними. Європа виступає як єдиний континентальний комплекс, складові частини якого - окремі природно-географічні пояси і зони, природно-господарські територіальні підрозділи - об'єднуються системою екологічних зв'язків взаємодій і взаємозалежності. Цілісність природного середовища Європи вирішальною мірою залежить від наявності і ступеня ефективності співробітництва між країнами, проведення ними загальної узгодженої екологічної політики, відповідної єдності і спільності їх природних умов.

Оскільки компоненти природи використовуються спільно кількома країнами, збереження їх екологічних вимог, а також будь-які заходи, спрямовані на зміну цих вимог, вимагають створення надійного механізму міжнародного регулювання й екологічної охорони. Організацією європейського рівня, яка серед інших напрямків уже багато років координує дослідження проблем охорони природного середовища, є Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК). У грудні 1972 р. Генеральна Асамблея ООН заснувала програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка координує діяльність інших організацій з охорони навколишнього середовища.

Активну роль у багатосторонньому співробітстві з широкого кола питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, відіграють міжнародні неурядові організації. Залежно від цілей і характеру їх діяльності неурядові організації у сфері екології можна умовно поділити на три основні групи. Першу групу складають наукові центри, інститути, дослідні станції, організації, які проводять самостійні наукові дослідження на багатосторонній міжнародній основі; другу групу - міжнародні наукові та інші спеціальні постійні конференції й організації, які займаються влаштуванням різного роду міжнародних зустрічей і заходів, координують дослідницьку діяльність, що проводиться у різних країнах.

Основною міжнародною неурядовою організацією універсального характеру в галузі охорони навколишнього природного середовища є Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів (МСОП), заснований за ініціативою ЮНЕСКО в 1968 р.

Занепокоєння станом навколишнього середовища активізувало наукові і ділові кола, широку світову громадськість, уряди в напрямку розвитку міжнародного екологічного співробітництва за лідируючої ролі в ньому ООН. Зростає кількість укладених міжнародних зобов'язань у галузі навколишнього середовища - конвенцій, договорів, угод, декларацій, резолюцій; розробляються плани дій і стратегії півні регіонів і для вирішення конкретних екологічних проблем, ^звивається глобальна система моніторингу навколишнього середовища. Міжнародне екологічне співробітництво вирішує два взаємопов'язані важливі завдання - зменшення екологічної безпеки і міжнародної напруженості у світі.

Питання для самоконтролю

1. Методи регулювання охорони навколишнього природного середовища в зарубіжних країнах та принципи, покладені в їх основу.

2. У чому полягають відмінності у використанні економічних методів регулювання охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів у високорозвинених країнах і країнах, що мають низький рівень соціально-економічного розвитку.

3. Позитивний досвід зарубіжних країн у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Чим зумовлюється необхідність міжнародного співробітництва щодо регулювання охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Проаналізуйте основні тенденції, що викликають цю необхідність.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ ВИСТУПІВ ТА ОБГОВОРЕННЯ

А. Для самостійної роботи

	Теоретичне питання №1	Теоретичне питання №2
1	Поняття, категорії і принципи виробничої екології	Оптимізація рівня витрат по очищенню і контролю
2	Екологічні наслідки переходу від планової до ринкової економіки	Економіка забруднення, очищення і контролю середовища незаселеного
3	Питання оцінки екологічних збитків від забруднень навколишнього середовища	Планування відтворення природних ресурсів
4	Природокористування і науково-технічний прогрес.	Інституційні і економічні механізми регулювання природокористування
5	Взаємодія державного і комерційного сектора в підтримці екологічного балансу	Економічна оцінка природних ресурсів
6	Відходи, їх розміщення і утилізація	Основні еколого-економічні принципи на яких базується екологічна політика в розвинених країнах
7	Еколого-економічна ефективність природокористування	Економічна ефективність природоохоронних заходів
8	Державна політика у сфері поводження з відходами виробництва	Особливості розвитку і правове регулювання екологічного аудиту
9	Світові екологічні проблеми	Економічний механізм управління природоохоронною діяльністю
10	Досвід зарубіжних країн у сфері управління природоохоронної діяльності	Вплив підприємств на навколишнє середовище
11	Екологічна оцінка матеріального виробництва	Економічне регулювання природокористування
12	Оцінка вартості природних ресурсів	Методика розрахунку оцінки рівня забруднення ПОС
Продовження табл. 1		
13	Принцип «забруднювач - платить»	Управління екологічними ризиками
14	Основні принципи Кіотського угоди	Основні аспекти сучасного природокористування
15	Екологічне страхування	Основні напрями природоохоронної політики держави
16	Еколого-економічна ефективність ресурсозбереження	Механізми управління ресурсозбереженням в розвинених країнах
17	Світові екологічні проблеми	Методи управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю
18	Впливи підприємств на навколишнє середовище	Сучасні інструменти екологізації промислового виробництва
19	Існуючі методи розрахунку і оцінка граничних рівнів платежів	Сучасні проблеми екологічного аудиту
20	Зміни у сфері природокористування в період НТП	Актуальні проблеми управлінням природокористуванням
21	Сучасні ресурсозберігаючі та малоовідходні технології	Небезпеки техногенних аварій і їх наслідки
22	Методика оплати за розміщення твердих відходів	Загальна структура аналізу техногенного ризику

23	Методика оплати за забруднення ПОС стаціонарними джерелами забруднення	Проблеми техногенної безпеки
24	Поняття економічного збитку і природоохоронних заходів щодо його зниження	Економічні методи регулювання охорона навколишнього середовища
25	Існуюче законодавство про вторинні ресурси	Методика розрахунку збитку того, що наноситься ПОС від забруднення повітряного середовища
26	Дифференціація підприємств по ступеню екологічного ризику	Завдання, предмет і методи економіки природокористування
27	Прогнозування ризику техногенних катастроф	Екологічні проблеми, пов'язані з видобутком корисних копалин
28	Сучасні аспекти природокористування	Класифікація і номенклатура потенційно небезпечних об'єктів і технологій
29	Раціональне і нераціональне природокористування	Поняття і сутність техногенних ризиків
30	Міжнародна співпраця в питаннях природокористування	Методика розрахунку збитку, від забруднення водного середовища

Б. ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Економіка природокористування як наука
2. Сутність економічної оцінки природних ресурсів
3. Методика визначення економічної оцінки природних ресурсів
4. Концепція платності природокористування
5. Поняття економічного механізму і його типи
6. Механізм стимулювання раціонального природокористування в Україні
7. Адміністративні важелі в сфері природокористування
8. Екологічна сертифікація в Україні
9. Економічні інструменти природокористування
10. «Екологічні податки» та цінні інструменти
11. Поняття та організаційно-правові засади екологічного менеджменту та екологічного аудиту
12. Сфери, види та фінансові механізми проведення екологічного аудиту
13. Екологічний аудит територій
14. Міжнародні аспекти в галузі екологічного аудиту
15. Екологічний маркетинг та інжиніринг
16. Екологічне страхування
17. Світовий досвід екологічного страхування
18. Поняття «забруднення» в екологічному страхуванні, класифікація збитків
19. Можливості проведення екологічного страхування в Україні
20. Плата за використання природних ресурсів України
21. Сутність еколого-економічного збитку. Поняття про економічні збитки від забруднення навколишнього природного середовища
22. Методичні підходи до визначення еколого - економічного збитку
23. Відшкодування збитків, заподіяних порушенням природоохоронного законодавства
24. Сутність плати за забруднення довкілля
25. Механізми визначення плати за забруднення природного середовища
26. Порядок визначення та розподілу плати за забруднення природного середовища
27. Визначення еколого-економічної ефективності природоохоронних заходів
28. Методи абсолютної та порівняльної ефективності природоохоронних заходів
29. Джерела фінансування охорони довкілля в Україні та їх розвиток
30. Особливості екологічного інвестування в країнах Європи
31. Роль екологічних фондів, практика їх використання та механізми удосконалення
32. Екологічний лізинг
33. Визначення особливостей регіональних еколого-економічних проблем
34. Сутність та організаційні засади екологічної політики
35. Досвід формування екологічної політики в пострадянських та західних країнах
36. Рівні екологічної політики

37. Екологічна політика підприємств
38. Сутність та критерії сталого розвитку
39. Місце України в контексті переходу до сталого розвитку
40. Цілі, принципи та завдання сталого розвитку
41. Сутність та законодавчі засади ресурсно-екологічної безпеки
42. Поняття і класифікація екологічного ризику
43. Поняття екологізації. Управління процесом екологізації
44. Екологічна безпека як складова національної безпеки України
45. Державна система управління в сфері природокористування та природоохоронної діяльності
46. Роль міжнародних стандартів та вимог в екологічному нормуванні
47. Ефективність науково-технічного прогресу в природокористуванні
48. Пріоритети та напрямки НТП в природокористуванні
49. Безвідходні технології як основний важіль охорони навколишнього природного середовища та економії ресурсів
50. Ефективність ресурсокористування в ринкових умовах
51. Міжнародні аспекти природокористування

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ: "ЕКОНОМІКА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ"**

А. ОСНОВНІ:

1. Сутність управління в галузі охорони навколишнього середовища полягає у виконанні функцій:

- а) нагляду;
- б) прогнозування;
- в) експертизи;
- г) усе перелічене.

2. Головним завданням управління в галузі охорони навколишнього середовища є:

- а) контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки;
- б) забезпечення заходів щодо раціонального використання природних ресурсів;
- в) досягнення узгодженості дій державних і громадських органів;
- г) усе перелічене.

3. Верховна Рада України здійснює функції управління в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) законодавчі;
- б) виконавчі;
- в) контрольні;
- г) спостерігаючі.

4. Верховна Рада України здійснює такі законодавчі функції управління в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) визначення основних напрямків держполітики в галузі охорони навколишнього середовища;
- б) керує зовнішніми зв'язками в галузі охорони навколишнього середовища;
- в) визначає норматив плати і розміри платежів за забруднення навколишнього середовища;
- г) організація моніторингу навколишнього середовища.

5. Верховна Рада України здійснює такі законодавчі функції Управління в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) визначення основних напрямів держполітики в галузі охорони навколишнього середовища;
- б) затвердження державних екологічних програм; (норматив збору - 1 грн за шт.). Ліміт не встановлено, звалище в межах населеного пункту.
  - в) визначення правових основ регулювання відносин в галузі охорони навколишнього середовища;
  - г) усе перелічене.

6. Органи місцевої влади, що здійснюють законодавчі функції управління в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) дають згоду на розміщення на своїй території підприємств;
- б) організують роботу з ліквідації екологічних наслідків аварій;
- в) здійснюють контроль за дотриманням екологічного законодавства;
- г) усе перелічене.

7. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчі функції в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) визначає основні напрямки держполітики в галузі охорони навколишнього середовища;
- б) керує зовнішніми зв'язками в галузі охорони навколишнього середовища;
- в) визначає норматив плати і розміри платежів за забруднення навколишнього середовища;
- г) організація моніторингу навколишнього середовища.

8. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчі функції в галузі охорони навколишнього середовища:

- а) керує зовнішніми зв'язками в галузі охорони навколишнього середовища;
- б) координує діяльність міністерств у питаннях охорони природи;
- в) встановлює порядок визначення плати за спеціальне природо користування;
- г) усе перелічене.

9. Виконавчі та розпорядчі органи місцевої влади мають такі функції:

- а) визначення нормативів плати і розмірів платежів за забруднення навколишнього середовища;
- б) затвердження для підприємств лімітів використання природних ресурсів;
- в) організація збирання, переробки, утилізації і захоронення відходів на своїй території;
- г) усе перелічене.

10. До компетенції Міністерства екології та його органів на місцях належить:

- а) визначення основних напрямків держполітики в галузі охорони навколишнього середовища;
- б) керування зовнішніми зв'язками в галузі охорони навколишнього середовища;
- в) визначення нормативу плати і розміри платежів за забруднення навколишнього середовища;
- г) організація моніторингу навколишнього середовища.

11. До компетенції Міністерства екології та його органів на місцях належить:

- а) організація моніторингу навколишнього середовища;
- б) здійснення державної екологічної експертизи;
- в) складання протоколів та розгляд справ про адмінпорушення в галузі охорони навколишнього середовища;
- г) усе перелічене.

12. Поріг шкідливості - це:

- а) норматив, що встановлюється для шкідливих речовин;
- б) мінімальна доза речовини, що викликає зміни в організмі;
- в) гранично допустима концентрація шкідливої речовини;
- г) показник якості навколишнього середовища.

13. Токсичність - це:

- а) мінімальна доза речовини, що викликає зміни в організмі;
- б) норматив, що встановлюється для шкідливих речовин;
- в) здатність речовини викликати порушення фізіологічних функцій організму;
- г) показник якості навколишнього середовища.

14. Якість води визначається за такими показниками:

- а) санітарний;
- б) токсикологічний;
- в) органолептичний;
- г) усе перелічене.

15. Якість води визначається за такими показниками:

- а) індекс забруднення;
- б) кратність перевищення ГДК;
- в) сумарний показник забруднення;
- г) мінімальна доза речовини, що викликає зміни в організмі.

16. При визначенні якості води використовуються показники:

- а) індекс забруднення;
- б) сумарний показник забруднення;
- в) кратність перевищення ГДК;
- г) жоден з показників.

17. Екологічна експертиза буває:

- а) приватною;
- б) державною;
- в) акціонерною;
- г) колективною.

18. Екологічна експертиза буває:

- а) приватною;
- б) громадською;
- в) акціонерною;
- г) колективною.

19. Інформація про сільське та лісове господарство містить відомості про:

- а) загальний стан угідь у порівнянні й динаміці;
- б) утримання зелених насаджень;
- в) інформація про стан здоров'я населення;
- г) загальна характеристика підприємств.

20. Екологічний результат природоохоронної діяльності - це:

- а) економія природних ресурсів;
- б) поліпшення фізичного стану людини;
- в) підтримання екологічної рівноваги;
- г) зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

21. Соціально-економічний результат природоохоронної діяльності - це:

- а) підтримання екологічної рівноваги;
- б) зменшення обсягів забруднюючих речовин, що потрапляють у біосферу;

в) збільшення кількості природних ресурсів;
г) поліпшення якості придатних до використання природних ресурсів.

22. Загальний ефект природоохоронної діяльності проявляється у:

- а) зменшенні собівартості продукції;
- б) економії витрат на використання робіт і надання послуг;
- в) скороченні витрат особистих коштів населення, спричинених забрудненням навколишнього середовища;
- г) усе перелічене.

23. Чистий економічний ефект від природоохоронної діяльності розраховується, як правило:

- а) на п'ять років;
- б) на один рік;
- в) помісячно;
- г) на будь-який термін.

24. Економічними показниками ефективності природоохоронних заходів у землеробстві є:

- а) фондівіддача;
- б) динаміка стану і якості земельних ресурсів;
- в) економія живої праці;
- г) динаміка показників рівня життя населення.

25. Екологічна складова ефективності природних заходів у землеробстві визначається за показниками:

- а) динаміка рівня захворюваності населення;
- б) темпи відтворення природного стану земельних ресурсів;
- в) зниження собівартості виробництва продукції;
- г) рівень задоволення матеріальних і духовних потреб працюючих.

26. Соціальна складова ефективності природоохоронних заходів у землеробстві характеризується показниками:

- а) динаміка показників рівня життя;
- б) темпи відтворення природного стану земельних ресурсів;
- в) динаміка збереження окремих видів рослин і тварин;
- г) матеріалівіддача.

27. Порушення навколишнього середовища бувають:

- а) природні;
- б) антропогенні;
- в) техногенні;
- г) усе перелічене.

28. Екологічні збитки виникають унаслідок:

- а) несприятливих змін стану навколишнього середовища;
- б) зміни кількості та якості природних ресурсів;
- в) погіршення здоров'я фізичних осіб;
- г) витрат на запобігання та ліквідацію негативних наслідків.

29. Соціальні збитки виникають унаслідок:

- а) зміни кількості та якості природних ресурсів;
- б) витрат на запобігання та ліквідацію негативних наслідків;
- в) погіршення здоров'я фізичних осіб;
- г) несприятливих змін стану навколишнього середовища.

30. Економічні збитки виникають унаслідок:

- а) витрат на запобігання та ліквідацію негативних наслідків;
- б) зміни кількості та якості природних ресурсів;
- в) погіршення здоров'я фізичних осіб;
- г) несприятливих змін стану навколишнього середовища.

31. Еколого-економічні збитки поділяють на:

- а) фактичні;
- б) прогнозні;
- в) попереджувальні;
- г) усе перелічене.

32. Збитки можна класифікувати:

- а) за галузями народного господарства;
- б) за компонентами навколишнього середовища
- в) за елементами процесу праці;
- г) усе перелічене.

33. Визначення еколого-економічних збитків здійснюється за напрямками:

- а) прямі розрахунки втрат;
- б) непряма емпірична оцінка;
- в) статистичний метод;
- г) усе перелічене.

34. Під раціональним землекористуванням розуміють:

- а) використання ґрунтів за прямим призначенням;
- б) охорона земель;
- в) усі відповіді правильні;
- г) усі відповіді неправильні.

35. Основні проблеми охорони землі:

- а) охорона від виснаження;
- б) охорона від забруднення і деградації;
- в) усі відповіді правильні;
- г) усі відповіді неправильні.

36. Особливості розрахунку економічних збитків в АПК:

- а) земля є малорухомих середовищем;
- б) забруднення ґрунту на людину впливає не прямо, а опосередковано;
- в) використання землі супроводжується зміною її природних первісних властивостей;
- г) усе перелічене.

37. Особливості розрахунку економічних збитків в АПК:

- а) безгосподарське використання мінеральних добрив впливає на якість продукції АПК;
- б) найбільшої шкоди завдає використання потужної техніки;
- в) диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію;
- г) усе перелічене.

38. Тариф - це:

- а) плата за використання ресурсів;
- б) збори за забруднення;
- в) компенсаційні платежі;
- г) штрафні санкції.

39. Синтетичний характер інформації природоохоронної діяльності:

- а) обумовлюється регіональними і міжгалузевими особливостями (біологія, медицина, техніка);
- б) обумовлюється чисельністю даних, які слід зіставити;
- в) виходить із завдань швидкого реагування на еколого-економічні зміни;
- г) носить прогнозуючий характер.

40 Аналітичний характер інформації природоохоронної діяльності:

- а) обумовлюється регіональними і міжгалузевими особливостями (біологія, медицина, техніка);
- б) обумовлюється чисельністю даних, які слід зіставити;
- в) виходить із завдань швидкого реагування на еколого-економічні зміни;
- г) має прогнозний характер.

41. Оперативний характер інформації природоохоронної діяльності:

- а) обумовлюється регіональними і міжгалузевими особливостями (біологія, медицина, техніка);
- б) обумовлюється чисельністю даних, які слід зіставити;
- в) виходить із завдань швидкого реагування на еколого-економічні зміни;
- г) має прогнозний характер.

42. Інформація щодо природоохоронної діяльності складається з:

- а) 5 розділів;
- б) 8 розділів;
- в) 3 розділів;
- г) 4 розділів.

43. Напрямки отримання і узагальнення інформації в промисловості:

- а) інформація про стан здоров'я населення;
- б) обсяги викидів та скидів, порушення довкілля;
- в) утримання зелених насаджень;
- г) доход господарства.

44. Штраф - це:

- а) відшкодування збитків, завданих природному середовищу;
- б) компенсація за заподіяну шкоду;
- в) покарання винного;
- г) платежі за забруднення навколишнього середовища.

45. Оцінка природних ресурсів буває:

- а) результатна;
- б) енергетична;
- в) економічна;
- г) усе перелічене.

46. Платою за використання природних ресурсів є: а) компенсація;

- а) припинення горіння нафтових факелів;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

46. Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони атмосферного повітря - це:

- а) будівництво об'їзних доріг навколо міст;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

47. Для визначення якості атмосфери повітря використовуються показники:

- а) індекс забруднення;
- б) повторність випадків перевищення ГДК;
- в) кількість відборів проб на аналізи;
- г) коефіцієнт концентрації хімічних речовин.

48. Для оцінки екологічної якості водних ресурсів застосовують показники:

- а) індекс забруднення;
- б) кратність перевищення ГДК;
- в) сумарний показник забруднення;
- г) середня концентрація речовини.

49. Оцінка рівня забруднення хімічними речовинами ґрунту здійснюється за показниками:

- а) індекс забруднення;
- б) кратність перевищення ГДК;
- в) сумарний показник забруднення;
- г) середня концентрація речовини.

50. Показники нормування водоспоживання:

- а) норма водоспоживання;
- б) норма водовідведення;
- в) ліміт водоспоживання;
- г) усе перелічене.

51. Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони атмосферного повітря - це:

- а) повне охоплення всіх власників автомобілів платою за забруднення навколишнього середовища;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

52. Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони атмосферного повітря - це:

- а) заміна вагранок ливарного виробництва на індукційні печі;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

53. Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони атмосферного повітря - це:

- а) припинення горіння нафтових факелів;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

54) Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони атмосферного повітря - це:

- а) будівництво об'їзних доріг навколо міст;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

55. Розв'язання екологічних проблем у сфері охорони земельних ресурсів - це:

- а) будівництво об'їзних доріг навколо міст;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) відновлення оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

56. Розв'язання екологічних проблем в сфері охорони земельних ресурсів - це:

- а) будівництво об'їзних доріг навколо міст;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) удосконалення сівозмін.

57. Розв'язання екологічних проблем в сфері охорони земельних ресурсів - це:

- а) будівництво об'їзних доріг навколо міст;
- б) використання безвідходних виробництв;
- в) дотримання технології захоронення відходів;
- г) охорона від деградації.

58. Складові екологічної безпеки - це:

- а) екологічна чиста продукція;
- б) екологічно чисті ґрунти;
- в) екологічне чисте виробництво;
- г) усе перелічене.

59. При розрахунку абсолютної економічної ефективності природоохоронних заходів застосовують показники:

- а) норма дисконту;
- б) затрати на проведення конкретного заходу;
- в) додатковий дохід;
- г) економічні збитки, яких вдалося уникнути.

60. При розрахунку порівняльної економічної ефективності природоохоронних заходів застосовують показники:

- а) норма дисконту;
- б) еколого-економічний результат;
- в) ціна продукції;
- г) середньорічні обсяги отриманої продукції.

61. Елементами економічного механізму регулювання природоохоронної діяльності є:

- а) плата за природокористування;
- б) створення ринку природних ресурсів;
- в) система економічного стимулювання природоохоронної діяльності;
- г) усе перелічене.

62. Елементами економічного механізму регулювання природоохоронної діяльності є:

- а) плата за забруднення навколишнього середовища;
- б) екологічне страхування;
- в) платежі за заставу;
- г) усе перелічене.

63. Елементами економічного механізму регулювання природоохоронної діяльності є:

- а) створення екологічних фондів;
- б) торгівля ліцензіями;
- в) екологічне програмування;
- г) усе перелічене.

64. Економічним результатом господарювання є:

- а) задоволення потреб суспільства в товарах і послугах;
- б) задоволення потреб людей в умовах життєдіяльності;
- в) забезпечення належного рівня якості навколишнього середовища;
- г) поліпшення умов праці і відпочинку.

65. Екологічним результатом господарювання є:

- а) задоволення потреб суспільства в товарах і послугах;
- б) задоволення потреб людей в умовах життєдіяльності;
- в) поліпшення фізичного стану людини;
- г) поліпшення умов праці і відпочинку.

66. Соціальна оцінка стану навколишнього середовища ґрунтується на критеріях:

- а) задоволення потреб суспільства в товарах і послугах;
- б) задоволення потреб людей в умовах життєдіяльності;
- в) забезпечення належного рівня якості навколишнього середовища;
- г) поліпшення умов праці і відпочинку.

67. Економічна оцінка природних ресурсів має підходи:

- а) затратний;
- б) рентний;
- в) відновлюваний;
- г) усе перелічене.

68. Плату за спеціальне використання природних ресурсів вносять:

- а) суб'єкти підприємницької діяльності, що добувають, використовують їх;
- б) суб'єкти підприємницької діяльності, що реалізують їх;
- в) суб'єкти підприємницької діяльності, що передають їх для подальшої переробки і використання;
- г) усе перелічене.

69. Фінансування заходів щодо охорони навколишнього середовища здійснюються за рахунок:

- а) державного бюджету України;
- б) коштів підприємств, установ;

- в) добровільних внесків;
- г) усе перелічене.

70. Розподіл коштів за використання природних ресурсів, що надходять до Державного бюджету України, здійснює:

- а) Кабінет Міністрів;
- б) Верховна Рада;
- в) Мінекології;
- г) Мінфінансів.

71. Місцеві фонди охорони навколишнього середовища утворюються за рахунок:

- а) платежів за забруднення навколишнього середовища в розмірі 70%;
- б) платежів за забруднення навколишнього середовища в розмірі 10%;
- в) платежів за забруднення навколишнього середовища в розмірі 30%;
- г) жодний з варіантів.

72. Місцеві фонди охорони навколишнього середовища утворюються за рахунок:

- а) платежів за забруднення навколишнього середовища в розмірі 70%;
- б) частини грошових стягнень за порушення норм і правил охорони навколишнього середовища;
- в) добровільних внесків підприємств та громадян;
- г) усе перелічене.

73. Грошові стягнення за порушення норм і правил охорони навколишнього середовища становлять:

- а) 50% штрафів стягнутих з посадових осіб;
- б) 50% штрафів стягнутих з підприємств за шкоду, заподіяну природним ресурсам;
- в) 80% коштів, отриманих за реалізацію незаконно добутих природних ресурсів;
- г) усе перелічене.

74. Державний фонд охорони навколишнього середовища утворюється за рахунок:

- а) 10% платежів за забруднення навколишнього середовища;
- б) добровільних внесків;
- в) відрахувань з місцевого фонду охорони навколишнього середовища;
- г) усе перелічене.

75. Ліцензія - це:

- а) документ, який засвідчує право її власника на використання природних ресурсів на певних умовах;
- б) посвідчення на якість продукції, товару;
- в) нормативно-технічний документ, в якому міститься інформація про використання природних ресурсів;
- г) угода між двома сторонами на відшкодування збитків.

76. Сертифікат - це:

- а) документ, який засвідчує право її власника на використання природних ресурсів на певних умовах;
- б) посвідчення на якість продукції, товару;

- в) нормативно-технічний документ, в якому міститься інформація про використання природних ресурсів;
- г) угода між двома сторонами на відшкодування збитків.

77. Екологічний паспорт - це:

- а) документ, який засвідчує право її власника на використання природних ресурсів на певних умовах;
- б) посвідчення на якість продукції, товару;
- в) нормативно-технічний документ, в якому міститься інформація про використання природних ресурсів;
- г) угода між двома сторонами на відшкодування збитків.

78. Договір страхування - це:

- а) документ, який засвідчує право її власника на використання природних ресурсів на певних умовах;
- б) посвідчення на якість продукції, товару;
- в) нормативно-технічний документ, в якому міститься інформація про використання природних ресурсів;
- г) угода між двома сторонами на відшкодування збитків.

79. До негативних факторів у природно-ресурсному комплексі відносять:

- а) стихійні лиха;
- б) аварії;
- в) пожежі;
- г) усе перелічене.

80. Порядок страхування - це:

- а) визначення об'єктів страхування;
- б) визначення розміру страхового відшкодування;
- в) обов'язки страхувальника і страховика;
- г) усе перелічене.

81. Обов'язковому страхуванню підлягають:

- а) об'єкти підвищеної небезпеки для здоров'я людей і навколишнього середовища;
- б) медичні заклади;
- в) заклади освіти;
- г) об'єкти туризму.

82. Екологічний паспорт має кількість розділів:

- а) 6;
- б) 3;
- в) 9;
- г) 1.

83. При встановленні плати за використання та пошкодження природних ресурсів враховуються:

- а) економічна оцінка ресурсів;
- б) ефект використання природних ресурсів у виробництві;
- в) прогноз витрат на відтворення природних ресурсів;
- г) усе перелічене.

84. Зони екологічної катастрофи - це:

- а) території, де виникли стійкі або незворотні негативні зміни в навколишньому середовищі, що призвели до неможливості проживання населення;
- б) території, де виникли негативні зміни в навколишньому середовищі, що становлять загрозу здоров'ю населення;
- в) усі варіанти правильні;
- г) жоден з варіантів неправильний.

85. Зона підвищеної екологічної безпеки - це:

- а) зміни в навколишньому середовищі, що призвели до неможливості проживання населення;
- б) території, де виникли негативні зміни в навколишньому середовищі, що ставлять під загрозу здоров'я населення;
- в) усі варіанти правильні;
- г) усі варіанти неправильні.

86. Екологічна експертиза здійснюється на підставі:

- а) Закону України «Про екологічну експертизу»;
- б) Закону України «Про охорону навколишнього середовища»;
- в) Конституції України;
- г) екологічних програм.

87. Граничні терміни проведення державної екологічної експертизи групами спеціалістів:

- а) до 120 днів;
- б) до 240 днів;
- в) до 360 днів;
- г) не обмежені в часі.

88. Граничні терміни проведення державної екологічної експертизи спеціальними галузевими комісіями:

- а) до 120 днів;
- б) до 90 днів;
- в) до 240 днів;
- г) не обмежені в часі.

89. За юридичними ознаками екологічні норми поділяються на:

- а) природоохоронні;
- б) каральні;
- в) заохочувальні;
- г) попереджувальні.

90. За юридичними ознаками екологічні норми поділяються на:

- а) спрямовані на підтримку екологічної безпеки;
- б) каральні;
- в) заохочувальні;
- г) попереджувальні.

91. За юридичними ознаками екологічні норми поділяються на:

- а) розв'язані з раціональним використанням природних ресурсів;

- б) каральні;
- в) заохочувальні;
- г) попереджувальні.

92. За юридичними ознаками екологічні норми поділяються на:

- а) пов'язані з раціональним використанням природних ресурсів;
- б) спрямовані на підтримку екологічної безпеки;
- в) природоохоронні;
- г) усе перелічене.

93. За юридичною силою екологічні норми поділяються на:

- а) законодавчі;
- б) каральні;
- в) заохочувальні;
- г) природоохоронні.

94. За юридичною силою екологічні норми поділяються на:

- а) підзаконні;
- б) каральні;
- в) заохочувальні;
- г) природоохоронні.

95. За обсягом правового регулювання екологічні норми поділяються на:

- а) комплексні;
- б) природоохоронні;
- в) попереджувальні;
- г) законодавчі.

96. За обсягом правового регулювання екологічні норми поділяються на:

- а) галузеві;
- б) природоохоронні;
- в) попереджувальні;
- г) законодавчі.

97. За змістом юридичних приписів екологічні норми поділяються на:

- а) природоохоронні;
- б) заборонні;
- в) законодавчі;
- г) комплексні.

98. За змістом юридичних приписів екологічні норми поділяються на:

- а) природоохоронні;
- б) попереджувальні;
- в) законодавчі;
- г) комплексні.

99. За змістом юридичних приписів екологічні норми поділяються на:

- а) природоохоронні;
- б) відновлювані;
- в) законодавчі;
- г) комплексні.

100. За змістом юридичних приписів екологічні норми поділяються на:

- а) природоохоронні;
- б) заохочувальні;
- в) законодавчі;
- г) комплексні.

Б. ДОДАТКОВІ:

1. Економіка природокористування – наука, яка вивчає:

1. Суспільно-економічні відносини, що охоплюють усі сфери відтворення: виробництво, розподіл, обмін, споживання;
2. Вихідну інформацію про необхідність використання природних ресурсів при рішенні задач ефективності розвитку виробництва;
3. Форми виробничих відносин у процесі раціонального використання, відтворення природних ресурсів і охорони навколишнього середовища;
4. Спільно організоване виробництво в умовах обмеженості (рідкості) його факторів (ресурсів).

2. До ресурсів, необхідним для здійснення процесу виробництва (виробничим ресурсам), відносять:

1. Підприємство, праця, капітал, природні ресурси (земля);
2. Природні ресурси, устаткування, механізми, гроші, напівфабрикати;
3. Підприємство, капітал, незалежність у виборі виробництва, технологія;
4. Капітал, люди, технологія, природні ресурси.

3. У сучасних ринкових умовах існує комплексна проблема. Укажіть правильну:

1. Робити максимально можливу кількість товару;
2. Робити максимально можливу кількість товару, при мінімальних витратах;
3. Робити максимально можливу кількість якісного товару, при мінімальних витратах;
4. Робити оптимальне для реалізації кількість товару.

4. Альтернативні витрати виробника це :

1. Усі витрати (грошовий і негрошові), що несе виробник;
2. Різниця між прибутком, котрою можна було б одержати при найбільш вигідному з всіх альтернативних способів використання ресурсів і реально отриманим прибутком;
3. Сума альтернативних грошових витрат і недержаних грошових доходів;
4. Загублена можливість використовувати ресурси в інших цілях.

5. Необхідно робити товар, альтернативні витрати:

1. Максимальні;
2. Мінімальні;
3. Усереднені;
4. Розмір альтернативних витрат враховується тільки у виробничій діяльності.

6. Повний обсяг виробництва це:

1. Максимально можливий обсяг виробництва при даній технології;
2. Максимально можливий обсяг виробництва при повній зайнятості ресурсів;
3. Максимально можливий обсяг виробництва при даній технології, повній зайнятості ресурсів і налагодженій системі збуту;
4. Максимально можливий обсяг виробництва при даній технології і при повній зайнятості ресурсів, використовуваних винятково на виробничі цілі.

7. Економічна ефективність використання виробничих ресурсів це:

1. Загублена можливість використовувати ці ресурси в інших цілях;
2. 100%-ве їхнє використання у виробничих цілях при даній технології;
3. Скорочення випуску одного товару, з метою зробити більшу кількість іншого товару;
4. Раціональне використання вторинної сировини і відходів у виробництві продукції.

8. Крива трансформації благ це:

1. Лінія, усі крапки на якій – крапки ефективного використання ресурсів;
  2. Лінія, усі крапки на якій – крапки неефективного використання ресурсів;
  3. Лінія, усі крапки на якій – крапки майбутніх періодів.
9. **Для збільшення зростання виробництва варто використовувати:**
1. Екстенсивний шлях;
  2. Інтенсивний шлях.
10. **У структуру собівартості продукції, що випускається, не входить:**
1. Фонд оплати праці;
  2. Рентабельність;
  3. Амортизаційні відрахування;
  4. Правильна відповідь відсутній.
11. **Трудомісткість виробничого процесу показує:**
1. Обсяг зробленої продукції на середню чисельність працівників;
  2. Кількість одиниць живої праці необхідне для виготовлення одиниці продукції.
12. **Балансовий прибуток:**
1. Грошова сума, що залишається у виробника після оплати їм усіх витрат на виробництво і реалізацію продукції, але до виплати податків;
  2. Грошова сума, що залишається у виробника після оплати їм усіх витрат на виробництво і реалізацію продукції і після виплати податків, штрафів, пені, зборів і ін.
13. **Залишковий прибуток:**
1. Грошова сума, що залишається у виробника після оплати їм усіх витрат на виробництво і реалізацію продукції, але до виплати податків;
  2. Грошова сума, що залишається у виробника після оплати їм усіх витрат на виробництво і реалізацію продукції і після виплати податків, штрафів, пені, зборів і ін.
14. **Податок на прибуток стягується з:**
1. Валового прибутку;
  2. Залишкового прибутку;
  3. Відноситься на рентабельність продукції;
  4. Відноситься до собівартості продукції, що випускається.
15. **Штрафи, пеня, збори, виплачуються підприємством з:**
1. Валового прибутку;
  2. Залишкового прибутку;
  3. Відноситься на рентабельність продукції;
  4. Відноситься до собівартості продукції, що випускається.
16. **Фондоємність:**
1. Відношення середньорічної вартості основних виробничих фондів до загального обсягу валової або чистої продукції;
  2. Відношення загального обсягу валової або чистої продукції до середньої річної вартості основних виробничих фондів.
17. **Фондовіддача:**
1. Відношення середньорічної вартості основних виробничих фондів до загального обсягу валової або чистої продукції;
  2. Відношення загального обсягу валової або чистої продукції до середньої річної вартості основних виробничих фондів.
18. **Матеріалоємність:**
1. Відношення поточних матеріальних витрат на виробництво продукції до загального обсягу валової або чистої продукції;
  2. Відношення загального обсягу валової або чистої продукції до величини поточних матеріальних витрат на виробництво продукції.
19. **Матеріалвіддача:**

1. Відношення поточних матеріальних витрат на виробництво продукції до загального обсягу валової або чистої продукції;
  2. Відношення загального обсягу валової або чистої продукції до величини поточних матеріальних витрат на виробництво продукції.
20. **Продуктивність живої праці:**
1. Обсяг зробленої продукції на середню чисельність працівників;
  2. Кількість одиниць живої праці необхідне для виготовлення одиниці продукції.
21. **Чи завжди включаються екологічні компенсації в структуру собівартості продукції, що випускається:**
1. Так;
  2. Немає.
  3. Екологічні компенсації не входять у структуру собівартості.
22. **Який показник визначає геометричні параметри джерела забруднення:**
1. δ ;
  2. γ ;
  3. f ;
  4. M .
23. **Який показник визначає величину екологічної компенсації за викид однієї умовної тонни:**
1. δ ;
  2. γ ;
  3. f ;
  4. M .
24. **Який показник визначає характер речовин, що викидаються:**
1. δ ;
  2. γ ;
  3. f ;
  4. M .
25. **Який показник визначає місце розташування джерела забруднення:**
1. δ ;
  2. γ ;
  3. f ;
  4. M .
26. **Чому дорівнює коефіцієнт, що враховує понадлімітний викид забруднюючих речовин:**
1. 2,0; 2. 2,5; 3. 5,0; 4. 10,0
27. **Перемінні виробничі витрати:**
1. Завжди зв'язані з обсягом продукції, що випускається;
  2. Іноді зв'язані з обсягом продукції, що випускається;
  3. Ніколи не зв'язані з обсягом продукції, що випускається.
28. **Постійні виробничі витрати:**
1. Завжди зв'язані з обсягом продукції, що випускається;
  2. Іноді зв'язані з обсягом продукції, що випускається;
  3. Ніколи не зв'язані з обсягом продукції, що випускається.
29. **Рентабельність це:**
1. Відношення залишкового прибутку до повних витрат виробництва;
  2. Відношення повних витрат до залишкового прибутку;
  3. Різниця між залишковим прибутком і повними витратами виробництва;
  4. Різниця між повними витратами і залишковим прибутком.
30. **Життєвий цикл товару складається з наступних етапів:**
1. Ріст, упровадження, насичення, зрілість, спад;
  2. Упровадження, зрілість, ріст, насичення, спад;
  3. Упровадження, ріст, зрілість, насичення, спад;

4. Упровадження, насичення, ріст, зрілість, спад,.

31. Відпускна ціна продукції містить у собі:

1. Собівартість, податок на додану вартість, рентабельність, податок на прибуток;
2. Собівартість, податок на додану вартість, рентабельність;
3. Собівартість, амортизаційні відрахування, податок на прибуток, рентабельність;
4. Собівартість, амортизаційні відрахування, податок на додану вартість, податок на прибуток.

32. Правильним визначенням інвестицій буде:

1. Вкладення коштів;
2. Капітальні вкладення;
3. Діяльність для досягнення прибутку;
4. Усі види майнових і інтелектуальних цінностей.

33. Реальні інвестиції це:

1. Вкладення засобів з метою придбання корпоративних прав, цінних паперів, інших фінансових інструментів;
2. Вкладення засобів на придбання будинків, споруджень, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів і нематеріальних активів.

34. Під фінансовими інвестиціями розуміють:

1. Вкладення засобів з метою придбання корпоративних прав, цінних паперів, інших фінансових інструментів;
2. Вкладення засобів на придбання будинків, споруджень, інших об'єктів нерухомої власності.

35. По характері участі в інвестуванні інвестиції бувають (укажіть правильну відповідь):

1. Капітальні інвестиції;
2. Портфельні інвестиції;
3. Спільні інвестиції.

36. Угрупування довгострокових інвестицій, як правило, має вигляд:

1. До одного року, до 2 років, понад 3 років;
2. До 2 років, від 2 до 3 років, від 3 до 5 років, понад 5 років.
3. Від 2 до 3 років, понад 5 років.
4. Від 2 до 3 років, від 3 до 5 років, від 5 до 10 років, понад 10 років.

37. По формах власності інвесторів інвестиції розрізняють (указати зайве):

1. Державні;
2. Частки;
3. Іноземні;
4. Фірмові;
5. Спільні.

38. Внутрішня норма прибутковості це:

1. Мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого ефект стає і надалі залишається ненегативним.
2. Сума грошових потоків за весь розрахунковий період, приведена до початкового періоду;
3. Відношення суми приведених грошових потоків до величини капіталовкладень;
4. Норма дисконту при якій величина приведених грошових потоків дорівнює приведеним капітальним вкладенням.

39. Строк окупності це:

1. Мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого ефект стає і надалі залишається ненегативним.
2. Сума грошових потоків за весь розрахунковий період, приведена до початкового періоду;
3. Відношення суми приведених грошових потоків до величини капіталовкладень;

4. Норма дисконту при якій величина приведених грошових потоків дорівнює приведеним капітальним вкладенням.

40. **Індекс прибутковості це:**

1. Мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого ефект стає і надалі залишається ненегативним.
2. Сума грошових потоків за весь розрахунковий період, приведена до початкового періоду;
3. Відношення суми приведених грошових потоків до величини капіталовкладень;
4. Норма дисконту при якій величина приведених грошових потоків дорівнює приведеним капітальним вкладенням.

41. **Чистий приведений дохід це:**

1. Мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого ефект стає і надалі залишається ненегативним.
2. Сума грошових потоків за весь розрахунковий період, приведена до початкового періоду;
3. Відношення суми приведених грошових потоків до величини капіталовкладень;
4. Норма дисконту при якій величина приведених грошових потоків дорівнює приведеним капітальним вкладенням.

42. **Який з нижче перерахованих показників є найбільш головним в оцінці привабливості інвестування:**

1. Чистий приведений дохід;
2. Строк окупності;
3. Індекс прибутковості;
4. Внутрішня норма прибутковості;
5. Усі показники;
6. Жоден з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Н.Н., Харичков С.К. Ресурсно-экологическая безопасность предприятия: диагностика, стратегия, регулирование. -Одесс: ИПРЗЗИ, - 1996, - 90с.
2. Андрусевич Н. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС в сфері охорони навколишнього середовища // Вісник екологічної адвокатури. - №25. - 2004. - С.5-8
3. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования: Учебное пособие. - М.: ТЕИС, 1997 - 272 с.
4. Будякова Т. Деякі питання поводження з відходами: огляд законодавства ЄС // Вісник екологічної адвокатури. - №25. - 2004. -С.8-20
5. Буркинский Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Природопользование: основы экономико-экологической теории. - Одеса: ИПРЗЗИ НАН України, 1999. - 350 с.
6. Быстрыков И.К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил. - Киев: Международное финансовое агентство, 1997. - 225 с.
7. Веклич О. Совершенствование экономических инструментов экологического управления в Украине. // Экономика Украины. -1998. - №9.-С. 65-74.
8. Владимирова О.Г. Екологічне право: Конспект лекцій, - Одеса: Вид-во «ТЗС», 2004
9. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) - Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. - 280 с.
10. Галушкіна Т.П., Харичков С.К. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. - Одесса: ИПРЗЗИ НАНУ, 1998 - 107 с.
11. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: Монографія. -Луцьк: Волинська обл. Редакційно-видавниче підприємство «Настир'я», 2001.-526с.
12. Гирусов З.В., Бобылев С.Н., Новоселов А.Л., Чепурних Н.В. Экология и экономика природопользования/ Под ред. З.В.Гирусова. - М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. - 455 с.
13. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономика природных ресурсов. -М.: Аспект Пресе, 1999.-319 с
14. Глухов В.В., Лисочкина Т.В., Некрасова Т.П. Экономические основы экологии. - СПб, 1995-216 с. М. Дробнохода. - К.: МАУП, 2002. - 104 с: іл. - Бібліогр.: с. 101-102.
15. Грановська Л.М. Економіка природокористування в зоні рисосіяння України. / За ред. д-ра ек. наук, проф. чл.-кор. УААН П.П.Руснака. - Київ -Херсон: Наддніпряночка, 2004. - 300 с.
16. Гречановская И.Г. Экономико-экологическое регулирование предпринимательской деятельности. - Одесса: АОЗТ ИРЗНТТ, 1997- 182 с.
17. Данилишин Б.М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины. - К.: СОПС НАН Украины, 1996. - 260с.
18. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Лібанова Е.М. Україна: Проблеми сталого розвитку: Наукова доповідь. - Київ: РВПС України НАН України, 1997. - 149 с.
19. Данилишин Б.М. Сталий розвиток як ідеологічна платформа державотворення в Україні // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. - К., 2002. - 428 с.
20. Данилишин Б.М. .Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Бистряков І.К. та ін.. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. -Київ, РВПС України, 1999. - 716 с.
21. Б.М. Данилишин, В.С. Міщенко. Рентна політика в Україні. - К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2004 - 68 с.
22. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. Ред. МСЗ, 1989, - 408 с.
23. Дибров А.С. Экономика природопользования с основами экологии: Учеб. пособие. - Одесса: Друк, 2000. - 126 с.
24. Довідник з питань економіки природокористування і природоохоронної діяльності. - К.: В-во«Геопринт», 2000. -409 с.
25. Екологічне підприємництво: Навчальний посібник/Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. - К.: Мета, 2001. -197 с.
26. Екологічний менеджмент: навчальний посібник/ В. Р. Семенов, О. Л. Михайлюк Д. П. Галушкіна. -К.: Центр навчальної літератури, 2004. -' 407 с.
27. Екологічний аудит: Підручник/ В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. - К.: Вища шк., 2000. - 344 с.
28. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту/Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін., -К.: Символ-Т, 1997.-219 с.
29. Екологія: Підручник /СІ. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. - К.: КНЕУ, 2005. - 371 с.
Економіка природокористування і охорона довкілля: Збірник наукових праць НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України /Відп. ред.. Б.М. Данилишин. - К., 2002. - С. 4-15

30. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. Ред. МСЗ, 1989, - 408 с.
31. Дибров А.С. Экономика природопользования с основами экологии: Учеб. пособие. - Одесса: Друк, 2000. - 126 с.
32. Довідник з питань економіки природокористування і природоохоронної діяльності. - К.: В-во «Геопринт», 2000. - 409 с.
33. Екологічне підприємництво: Навчальний посібник/Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. - К.: Мета, 2001. - 197 с.
34. Екологічний менеджмент: навчальний посібник/ В. Р. Семенов, О. Л. Михайлюк, П. Галушкіна. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 407 с.
35. Екологічний аудит: Підручник/ В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. - К.: Вища шк., 2000. - 344 с.
36. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту/Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін., -К.: Символ-Т, 1997.-219 с.
37. Екологія: Підручник /СІ. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. - К.: КНЕУ, 2005. - 371 с.
31. Економіка природокористування і охорона довкілля: Збірник наукових праць НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України /Відп. ред.. Б.М. Данилишин. - К., 2002. - С. 4-15. Ендерс Альфред Економіка навколишнього середовища. Вступ/ Пер. Знім.-К.: Либідь. 1995. - 168 с.
32. Екологічне управління/В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський, В. М. Навроцький, В. В. Гетьман. - Київ: «Либідь»
33. Экология и экономика: Справ./ О.Ф. Балацкий, П.Г. Вакулюк, В.М. Власенко и др.; Подобщ. Ред. К.М. Ситника. - К.: Политиздат Украины, 1986.-308 с
34. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища, том 1-12, Чернівці, «Зелена Буковина», 1997-2007..
35. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (за станом на 10 лютого 2005 р.): офіційне видання. -К.: Парламентське видавництво, 2003. - 52 с.
36. Закон України «Про екологічний аудит»,: офіційне видання. -К.: Парламентське видавництво, 2005. - 28 с.
37. Клименко М. О., Скрипчук П. М. Стандартизація і сертифікація в екології. - Рівне. - 2003. - 202 с.
38. Концепція переходу України до сталого розвитку /Вісник НАН України, 2007, - № 2, - 30с.
39. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року від 17.10.07 № 880-р
40. Коренюк П.І. Фінансові проблеми економіки природокористування в аграрному секторі України //Фінанси України. - 2005. -№1 (110).-С. 132-136.
41. Кравців В. Економічний розвиток і екологічна безпека: шлях України //Регіональна економіка. - 1997. - №3. - С.97-104.
42. Лоева І.Д., Моцаренко В.І., Чернякова О.І., Кур'янова С.О. Економіка природокористування: Навчальний посібник. -Одеса.: ТЕС, 2002.-152 с.
43. Лук'яніхін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. -Суми: ВТД «Універс. книга», 2002.-314 с.
44. Макаров С.В. и др. Экологический менеджмент. //Эколайн -1998 - <http://www.ecoline.ru/mc/books/man/indekx.htm>.
45. Мартин-Уртадо Р., Болт К., Гамильтон К. Окружающая среда и цели развития на тысячелетие /Под ред.. 'Communications Development Incorporated», Всемирный банк, 2002. - 21 с.
46. Маршев В., Телешова И. Об управлении в государственном и частном секторах. //Проблемы теории и практики управления -1999. - №5.-С 46-50
47. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. - Суми, ВТД «Університетська книга», 2002. - 346 с.
48. Методы решения экологических проблем /Под ред. Л.Г. Мельника. - Суми: ИТД «Универс. книга», 2001. - 462 с.
49. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник /За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. -Суми: ВТД«Університетська книга», 2005.-654с.
50. Основи екології: Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник/За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника та к.е.н, проф. М.К. Шапочки - Суми: ВІД «Університетська книга», 2005. -759 с.
51. Павелко А. Екологічні податки як інструменти боротьби з відходами: досвід Данії // Вісник екологічної адвокатури. - №25. -2004.-С.29-32
52. Папенков К.В. Экономика и природопользование. М.: Узд-во МГУ, 1997.-240 с.

53. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика природопользования и экологический менеджмент: Учебник для вузов. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. - С.52-60.
54. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцев Е.Б. Современный экономический словарь. - М.: ИНФРА-М, 1996. -496с.
55. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. -М.:Мьюль, 1990.-639 с.
56. Рио-де-Жанейро - Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін, В.В. Гетьман, В.М. Навроцький. - К.: Геопринт, 2002.-118 с.
57. Руснак П.П. Економіка природокористування: Навч. посібник. К.: Вища школа, 1992. - 318с.
58. Рябчиков А.К. Экономика природопользования: Учебное пособие. М.: «Злит-2000», 2002. - 192с.
59. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Львів: «Новий Світ - 2000», 2003. - 248 с.
60. Сахаєв В.Г., Шевчук В.Я. Економіка і організація охорони навколишнього середовища. - К.: Вицашк., 1995. - 272 с.
61. Сергеева Т.В.. Экологический аудит: Учеб. Пособие для студентов вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005 - 207с.
62. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. -Львів: ЗУКЦ, 2003. 188с.
63. Системи управління навколишнім середовищем. 14000-97.-Київ: Держстандарт, 1997. - 14 с.
64. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч. Посів./ Ф.В. Вольвач, М.І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; За ред.
65. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. - 298 с.
66. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. - К: Знання, 2006. - 300 с.
67. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. Економіко-правове регулювання природокористування: Монографія. - К.: Кондор, 2004. - 524с.
68. Хенс Л., Мельник Л.Г, Бун З. и др. Экономика природопользования: Учебник. - Киев: Наукова думка, 1998.-480 с.
69. Царенко О.М., Несветов О.О., Кадацький М.О. Основи екології та економіка природокористування. Курс лекцій. Практикум: Навчальний посібник.-2-ге вид., стер. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - 400с..

70.Додатки

Законодавча база

"Про охорону навколишнього природного середовища"

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 41, ст. 546. Вводиться в дію Постановою ВР № 1268-ХІІ від 26.06.91. - ВВР. - 1991. - № 41. - Ст. 547)
(Із змінами і доповненнями)

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Стаття 2. Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища

Відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також розробленими відповідно до нього земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Стаття 3. Основні принципи охорони навколишнього природного середовища

Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

- а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- е) науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;
- є) обов'язковість екологічної експертизи;
- ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- з) науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;
- й) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- і) стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

і) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва. (Стаття 3 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98).

Стаття 4. Право власності на природні ресурси Природні ресурси України є власністю народу України, який має право на володіння, використання та розпорядження природними багатствами республіки.

У державній власності перебувають всі землі України, за винятком земель, переданих у колективну і приватну власність. (Статтю 4 доповнено частиною другою згідно із Законом № 3180-12 від 21.05.93).

Повноважність народу України в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів реалізується на основі Конституції України як безпосередньо, шляхом проведення референдумів, так і через республіканські органи державної влади відповідно до законодавства України.

Від імені народу України право розпорядження природними ресурсами здійснює Верховна Рада України.

Стаття 51 Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища

Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Стаття 6. Державні екологічні програми З метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні республіканські, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

Порядок розробки державних екологічних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 7. Освіта і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища

Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

Спеціально визначені вищі та професійні навчальні заклади здійснюють підготовку спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням суспільних потреб.

Стаття 8. Наукові дослідження

В Україні проводяться систематичні комплексні наукові дослідження навколишнього природного середовища та природних ресурсів з метою розробки наукових основ їх охорони та раціонального використання, забезпечення екологічної безпеки. Координацію та узагальнення результатів цих досліджень здійснюють Академія наук України та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

РОЗДІЛ II

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Стаття 9. Екологічні права громадян України

Кожний громадянин України має право на:

- а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- б) участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних та господарських органів, установ та організацій з цих питань;
- в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів;
- г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- д) об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- е) одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- є) участь в проведенні громадської екологічної експертизи;
- ж) одержання екологічної освіти;

з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Законодавством України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян республіки.

Стаття 10. Гарантії екологічних прав громадян

Екологічні права громадян забезпечуються:

а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язком міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об'єктів;

в) участю громадських об'єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

е) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому цим Законом та іншим законодавством України.

Стаття 11. Захист прав громадян України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством.

Ради, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів зобов'язані подавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їх пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Стаття 12. Обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадяни України зобов'язані:

а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;

г) вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та штрафи за екологічні правопорушення;

д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані виконувати й інші обов'язки у галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства України.

РОЗДІЛ III

ПОВНОВАЖЕННЯ РАД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 13. Компетенція Верховної Ради України у галузі охорони навколишнього природного середовища

До виключної компетенції Верховної Ради України у галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища відповідно до Конституції України належать:

а) визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища;

б) затвердження державних екологічних програм;

в) визначення правових основ регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо прийняття рішень про обмеження, зупинення (тимчасово) або припинення діяльності підприємств і об'єктів, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

г) визначення повноважень Рад, порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

д) встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян та оголошення таких зон на території республіки.

Верховна Рада України відповідно до Конституції України може приймати до свого розгляду й інші питання охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 14. Компетенція Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Верховна Рада Автономної Республіки Крим в галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища:

а) визначає порядок організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

б) визначає повноваження Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів;

в) забезпечує реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;

г) затверджує екологічні програми;

д) організує вивчення навколишнього природного середовища;

е) створює і визначає статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; (Пункт «е» статті 14 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98)

є) приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, встановлює додаткові їх категорії;

ж) припиняє господарську діяльність підприємств, установ і організацій, що знаходяться у підпорядкуванні Автономної Республіки Крим, а також обмежує або зупиняє (тимчасово) діяльність підприємств, установ і організацій, не підпорядкованих органам влади Автономної Республіки Крим, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища; • з) встановлює 8 разів потреби нормативи екологічної безпеки, більш суворі, ніж ті, що діють в цілому на території України.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим здійснює й інші повноваження, не віднесені законодавством України до компетенції республіканських органів державної влади України.

Стаття 15. Повноваження місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища

Місцеві Ради несуть відповідальність за стан навколишнього природного середовища на своїй території і в межах своєї компетенції:

а) забезпечують реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;

б) дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій; •

в) затверджують з урахуванням екологічних вимог проекти планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів;

г) видають і скасовують дозволи на відособлене спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;

д) затверджують місцеві екологічні програми;

е) організують вивчення навколишнього природного середовища;

є) створюють і визначають статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища (Пункт «є» статті 15 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);

ж) організують в разі необхідності проведення екологічної експертизи;

з) забезпечують інформування населення про стан навколишнього природного середовища;

й) організують роботу по ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи та організації, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян;

і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;

ї) здійснюють контроль за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; .

й) припиняють господарську діяльність підприємств, установ та організацій місцевого підпорядкування, а також обмежують чи зупиняють (тимчасово) діяльність не підпорядкованих Раді підприємств, установ та організацій в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

к) координують діяльність відповідних спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання, природних ресурсів на території місцевої Ради.

Місцеві Ради можуть здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України.

РОЗДІЛ IV

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 16. Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища

Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Ради та їх виконавчі і розпорядчі органи, а також спеціально уповноважені на те державні

органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів у республіці є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях та інші державні органи, до компетенції яких законодавством України та Автономної Республіки Крим віднесено здійснення зазначених функцій.

Громадське управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України.

Метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 17. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Кабінет Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища:

- а) здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики;
- б) забезпечує розробку державних республіканських, міждержавних і регіональних екологічних програм;
- в) координує діяльність міністерств, відомств, інших установ та організацій України у питаннях охорони навколишнього природного середовища;
- г) встановлює порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України та затверджує перелік природоохоронних заходів (Пункт "г" статті 17 зі змінами, внесеними згідно із Законами № 81/96-ВР від 06.03.96, № 186/98-ВР від 05.03.98);
- д) встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів;
- е) встановлює порядок визначення збору та його граничних розмірів за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього (Пункт «е» статті 17 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);
- є) приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (Пункт «є» статті 17 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96);
- ж) організує екологічне виховання та екологічну освіту громадян;
- з) приймає рішення про зупинення (тимчасово) або припинення діяльності підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- й) керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Кабінет Міністрів України може здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України. (Стаття 17 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 18. Компетенція Уряду Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища

Уряд Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища на своїй території:

- а) здійснює реалізацію законодавства України та Автономної Республіки Крим в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- б) організує розробку екологічних програм;
- в) координує діяльність міністерств, відомств, а також підприємств, установ та організацій в Автономній Республіці Крим у питаннях охорони Навколишнього природного середовища, незалежно від форм власності та підпорядкування;
- г) встановлює порядок утворення і використання республіканського фонду охорони навколишнього природного середовища у складі республіканського бюджету Автономної Республіки Крим (Пункт «г» статті 18 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);
- д) погоджує розміщення підприємств, установ і організацій;
- е) організує управління і контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- є) визначає в установленому порядку нормативи збору і розміри зборів за забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів (Пункт «є» статті 18 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);
- ж) затверджує за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів для підприємств, установ і організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком природних ресурсів загальнодержавного значення, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком викидів і скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами території

Автономної Республіки Крим, та ліміти на утворення і розміщення відходів (Пункт «ж» статті 18 зі змінами, внесеними згідно із Законами № 81/96-ВР від 06.03.96, № 1288-ХІУ від 14.12.99);

з) організує проведення державної екологічної експертизи об'єктів, що створюються або функціонують на території Автономної Республіки Крим;

й) погоджує поточні і перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій а питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

і) організує ліквідацію екологічних наслідків аварій, залучає до її проведення підприємства, установи, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності, і громадян;

ї) забезпечує систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ та організацій про стан навколишнього природного середовища;

й) організує екологічну освіту та екологічне виховання громадян.

Уряд Автономної Республіки Крим може здійснювати й інші повноваження що не входять до компетенції республіканських органів державного управління України. (Стаття 18 зі змінами, внесеними згідно зі Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 19. Компетенція виконавчих і розпорядчих органів місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища

Виконавчі та розпорядчі органи місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища в межах своєї компетенції:

а) здійснюють реалізацію рішень відповідних Рад;

б) координують діяльність місцевих органів управління, підприємств, установ та організацій, розташованих на території місцевої Ради, незалежно від форм власності та підпорядкування;

в) організують розробку місцевих екологічних програм;

г) визначають в установленому порядку нормативи збору і розміри зборів за забруднення навколишнього природного середовища та розміщення відходів (Пункт «г» статті 19 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);

д) затверджують за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком викидів і скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення або навколишнього природного середовища за межами території цієї Ради, та ліміти на утворення і розміщення відходів (Пункт «д» статті 19 зі змінами, внесеними згідно із Законами № 81/96-ВР від 06.03.96, № 1288-ХІУ від 14.12.99);

е) організують збір, переробку, утилізацію і захоронення відходів на своїй території (Пункт «е» статті 19 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);

є) формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища у складі місцевих, бюджетів (Пункт «є» статті 19 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);

ж) погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

з) забезпечують систематичне та оперативне, інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян про стан навколишнього природного середовища, захворюваності населення;

й) організують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;

і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Виконавчі і розпорядчі органи Рад можуть здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України. (Стаття 19 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 20. Компетенція спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів

До компетенції спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і його органів на місцях належать:

а) здійснення комплексного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища в республіці, проведення єдиної науково-технічної політики з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, координація діяльності міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій в цій галузі;

б) державний контроль за використанням і охороною земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного-світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони республіки, а також за додержанням норм екологічної безпеки;

в) організація моніторингу навколишнього природного середовища, створення і забезпечення роботи республіканської екологічної інформаційної системи;

г) затвердження нормативів, правил, участь у розробці стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів;

д) здійснення Державної екологічної експертизи;

е) одержання безоплатно від міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій інформації, необхідної для виконання покладених на нього завдань;

е) видача дозволів на захоронення (складування) відходів, викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства України (Пункт «е» статті 20 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);

ж) обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин;

з) подання позовів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

й) складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

і) керівництво заповідною справою, Ведення Червоної книги України;

ї) координація роботи інших спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

й) здійснення міжнародного співробітництва з питань охорони навколишнього природного середовища, вивчення, узагальнення і поширення міжнародного досвіду в цій галузі, організація виконання зобов'язань України відповідно до міжнародних угод з питань охорони навколишнього природного середовища.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів виконує й інші функції відповідно до положення про нього, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

- Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади а питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях, визначені у пункті «ж» частини першої цієї статті, не застосовуються до суб'єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що здійснюють свою діяльність на умовах угод про розподіл продукції. (Статтю 20 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1807-III від 08.06.2000.)

В системі органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів можуть створюватись спеціальні підрозділи, працівники яких наділяються правом носіння форми встановленого зразка і вогнепальної зброї.

Посадові особи спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню за рахунок коштів державного бюджету на випадок загибелі на суму десятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку вони займали, а в разі поранення, контузії, травми або каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, на суму від шестимісячної до п'ятирічної заробітної плати за останньою посадою залежно від ступеня втрати працездатності. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Перелік категорій посадових осіб спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, які підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню, а також порядок та умови цього страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

У разі загибелі посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у зв'язку з виконанням посадових обов'язків сім'ї загиблого або його утриманцям виплачується одноразова допомога у розмірі десятирічної заробітної плати загиблого за останньою посадою, яку вона займала, за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

У разі нанесення посадовій особі спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, що перешкоджають надалі займатися професійною діяльністю, їй виплачується одноразова допомога в розмірі п'ятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку він займав, за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб і у встановленому порядку призначається пенсія по інвалідності. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

У разі нанесення посадовій особі спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, що не перешкоджають надалі займатися професійною діяльністю, їй виплачується одноразова допомога в розмірі однорічної заробітної плати за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Шкода, заподіяна майну посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів або членів її сім'ї у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Річна заробітна плата посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, що береться для нарахування розміру одноразової допомоги, включає всі види грошових виплат, які отримала посадова особа за час роботи у спеціальному підрозділі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за рік, що передував року загибелі або ушкодження здоров'я. (Статтю 20 доповнено частиною згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Законодавством України передбачається охорона честі, гідності, здоров'я і життя працівників спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях.

Рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів з питань, що віднесені до його компетенції, є обов'язковими для всіх підприємств, установ та організацій і можуть бути оскаржені у судовому порядку.

Компетенція інших спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів визначається законодавством України, а також положеннями про ці органи, які затверджуються у встановленому порядку.

Стаття 21. Повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадські природоохоронні об'єднання мають право:

- а) розробляти і пропагувати свої природоохоронні програми;
- б) утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням з місцевими Радами за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських об'єднань виконувати роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища;
- в) брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів; г) проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення;
- д) одержувати у встановленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела його забруднення, програми і заходи щодо охорони навколишнього природного середовища;
- е) виступати з ініціативою проведення республіканського і місцевих референдумів з питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки;
- є) вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- ж) подавати до суду позови про відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань;
- з) брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань охорони навколишнього природного середовища.

Діяльність громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

РОЗДІЛ V

СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ, ОБЛІК ТА ІНФОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.

Стаття 22. Моніторинг навколишнього природного середовища

З метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державного моніторингу навколишнього природного середовища. Спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища.

Зазначені підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно передавати відповідним державним органам аналітичні матеріали своїх спостережень.

Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

Спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку республіки, в тому числі щодо охорони навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 23. Кадастри природних ресурсів

Для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання ведуться державні кадастри природних ресурсів.

Державні кадастри ведуться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 24. Державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища

Об'єкти, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних впливів на нього підлягають державному обліку.

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безоплатно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється за єдиною для республіки системою в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Інформування про стан навколишнього природного середовища На спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях та інші спеціально уповноважені державні органи покладається підготовка та подання щорічно Верховній Раді України Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в республіці, а також забезпечення зацікавлених державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій та громадян інформацією про стан навколишнього природного середовища, випадки і причини його екстремального забруднення, рекомендаціями щодо заходів, спрямованих на зменшення його негативного впливу на природні об'єкти і здоров'я населення, про наслідки і результати ліквідації цих явищ, екологічні прогнози, про притягнення винних до відповідальності.

Порядок інформування про стан навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ VI

ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Стаття 26. Обов'язковість екологічної експертизи

В Україні здійснюються державна, громадська та інші види екологічної експертизи.

Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища.

Порядок проведення екологічної експертизи визначається законодавством України.

Стаття 27. Об'єкти екологічної експертизи

Екологічній експертизі підлягають:

а) проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей народного господарства, генеральних планів населених пунктів, схем районного планування та інша перед-планова і передпроектна документація;

б) техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти на будівництво і реконструкцію (розширення, технічне переозброєння) підприємств та інших об'єктів, що можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, незалежно від форм власності та підпорядкування, в тому числі військового призначення;

в) проекти інструктивно-методичних і нормативно-технічних актів та документів, які регламентують господарську діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище;

г) документація по створенню нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі та, що закуповується за кордоном?

д) матеріали, речовини, продукція, господарські рішення, системи й об'єкти, впровадження або реалізація яких може призвести

до порушення норм екологічної безпеки та негативного, впливу на навколишнє природне середовище. (Частина перша пункту «д» статті 27 зі змінами, внесеними згідно із законом № 1642-III від 06.04.2000.)

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічно небезпечні діючі об'єкти та комплекси, в тому числі військового та оборонного призначення.

Стаття 28. Державна екологічна експертиза

Державна екологічна експертиза проводиться експертними підрозділами чи спеціально створюваними комісіями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях на основі принципів законності, наукової обґрунтованості, комплексності, незалежності, гласності та довгострокового прогнозування.

Завданнями державної екологічної експертизи є:

а) визначення екологічної безпеки господарської та іншої діяльності, яка може нині або в майбутньому прямо або опосередковано негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;

б) встановлення відповідності передпроектних, передпланових, проектних та інших рішень вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

в) оцінка повноти й обґрунтованості передбачуваних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища та здоров'я населення, яка здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів разом з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Для участі в проведенні державної екологічної експертизи можуть залучатися відповідні органи державного управління України, представники науково-дослідних, проектно-конструкторських, інших установ та організацій, вищих навчальних закладів, громадськості, експерти міжнародних організацій.

Стаття 29. Обов'язковість виконання висновків державної екологічної експертизи

Висновок державної екологічної експертизи після затвердження спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів є обов'язковим для виконання.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є підставою для відкриття фінансування всіх програм і проектів.

Реалізація програм, проектів і рішень без позитивного висновку державної екологічної експертизи забороняється.

Стаття 30. Громадська екологічна експертиза

Громадська екологічна експертиза здійснюється незалежними групами спеціалістів з ініціативи громадських об'єднань, а також місцевих органів влади за рахунок їх власних коштів або на громадських засадах.

Громадська екологічна експертиза проводиться незалежно від державної екологічної експертизи.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть враховуватися органами, які здійснюють державну екологічну експертизу, а також органами, Що зацікавлені у реалізації проектних рішень або експлуатують відповідний об'єкт.

РОЗДІЛ VII

СТАНДАРТИЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 31. Завдання стандартизації і нормування в Галузі охорони навколишнього природного середовища

Екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 32. Екологічні стандарти

Державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів. (Частина перша статті 32 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1642-III від 06.04.2000.)

Екологічні стандарти розробляються і вводяться в дію в порядку, що встановлюється законодавством України.

Стаття 33. Екологічні нормативи

Екологічні нормативи встановлюють граничне допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. (Частина перша статті 33 в редакції Закону № 1642-III від 06.04.2000.)

Законодавством України можуть встановлюватися нормативи використання природних-ресурсів та інші екологічні нормативи.

Екологічні нормативи повинні встановлюватися з урахуванням вимог санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, гігієнічних нормативів. (Частина третя статті 33 в редакції Закону № 1642-III від 06.04.2000.)

Нормативи граничне допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих фізичних впливів на нього є єдиними для всієї території України.

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи граничне допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та іншими уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України. (Частина шоста статті 33 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1642-III від 06.04.2000.)

РОЗДІЛ VIII

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 34. Завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища

Завдання контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища полягають в забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Стаття 35. Державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється Радами та їх виконавчими і розпорядчими органами, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони республіки,

природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища.

Порядок здійснення державного контролю за охороною навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів визначається цим Законом та іншим законодавством України.

Стаття 36. Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища згідно з Положенням, яке затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Громадські інспектори охорони навколишнього природного середовища:

а) беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;

б) проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;

в) подають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності по запобіганню екологічних правопорушень.

Органи громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища можуть здійснювати й інші функції відповідно до законодавства України.

Стаття 37. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури.

При здійсненні нагляду органи прокуратури застосовують надані їм законодавством України права, включаючи звернення до судів або арбітражних судів з позовами про відшкодування збитків, заподіяних в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та про припинення екологічно небезпечної діяльності.

В разі необхідності у складі органів Прокуратури України можуть створюватися спеціалізовані екологічні підрозділи.

РОЗДІЛ ІХ

РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Стаття 38. Загальне та спеціальне використання природних ресурсів

Використання природних ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання природних ресурсів.

Законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

В порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, - на пільгових умовах.

Стаття 39. Природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення (Назва статті 39 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96)

До природних ресурсів загальнодержавного значення належать:

а) територіальні та внутрішні морські води; б) природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;

в) атмосферне повітря;

г) підземні води;

д) поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області;

е) лісові ресурси державного значення;

е) природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

ж) дикі тварини, що перебувають у стані природної волі, а також інші об'єкти тваринного світу у межах територіальних і внутрішніх морських вод, водойм, розташованих на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, лісів державного значення, а також види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України. (Пункт «ж» статті 39 в редакції Закону № 81/96-ВР від 06.03.96);

з) корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Законодавством України можуть бути віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення й інші природні ресурси.

До природних ресурсів місцевого значення належать природні ресурси, не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення. (Стаття 39 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Стаття 40. Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів

Використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням обов'язкових екологічних вимог:

- а) раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій;
- б) здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;
- в) здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів;
- г) застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення;
- д) збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні;
- е) здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб.

При використанні природних ресурсів має забезпечуватися виконання й інших вимог, встановлених цим Законом та іншим законодавством України.

РОЗДІЛ X

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 41. Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища

Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища передбачають:

- а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;
- б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів (Пункт «в» статті 41 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);
- г) встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу (Пункт «г» статті 41 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);
- д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. (Стаття 41 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 42. Фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища

В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів. (Стаття 42 зі змінами, внесеними згідно із Законами № 81/96-ВР від 06.03.96, № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 43. Збір за спеціальне використання природних ресурсів

Збір за спеціальне використання природних ресурсів встановлюється на основі нормативів зборів і лімітів їх використання.

Нормативи збору за використання природних ресурсів визначаються з урахуванням їх розповсюдженості, якості, можливості відтворення, доступності, комплексності, продуктивності, місцезнаходження, можливості переробки, знешкодження і утилізації відходів та інших факторів. (Частина друга статті 43 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99.)

Нормативи збору за використання природних ресурсів, а також порядок її стягнення встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Ліміти використання природних ресурсів встановлюються в порядку, що визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, міськими (міста загальнодержавного значення) Радами, крім випадків, коли природні ресурси мають загальнодержавне значення. (Частина четверта статті 43 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Ліміти використання природних ресурсів загальнодержавного значення встановлюються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. (Частина п'ята статті 43 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Збори за використання природних ресурсів в межах встановлених лімітів відносяться на витрати виробництва, а за понадлімітне використання та зниження їх якості стягуються з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств, установ, організацій чи громадян. (Стаття 43 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 44. Збір за забруднення навколишнього природного середовища

Збір за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднюючих

речовин в навколишнє природне середовище і розміщення відходів. (Частина перша статті 44 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99.)

Ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище, утворення і розміщення відходів промислового, сільськогосподарського, будівельного й іншого виробництва та інші види шкідливого впливу в цілому по території Автономної Республіки-Крим, областей, міст загальнодержавного значення або окремих регіонів встановлюються:

а) у випадках, коли це призводить до забруднення природних ресурсів республіканського значення, територій інших областей, - спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів;

б) в інших випадках - в порядку, що встановлюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) Радами, за поданням органів спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. (Частина друга статті 44 зі змінами, внесеними згідно зі Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99.) Порядок встановлення нормативів збору і стягнення зборів за забруднення навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

Збори з підприємств, установ, організацій, а також громадян за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу в межах лімітів відносяться на витрати виробництва, але не більше 0,15 відсотка валових витрат для гірничо-металургійних підприємств, які беруть участь в економічному експерименті, що проводиться з 1 липня 1999 року до 1 січня 2002 року, а за перевищення лімітів стягуються з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, установ, організацій чи громадян (Частина четверта статті 44 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 934-ХІУ від 14.07.99.)

Порядок встановлення обмежень розмірів зборів за забруднення навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України. (Стаття 44 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 45. Збір за погіршення якості природних ресурсів (вводиться в дію з 01.01.95 згідно з Постановою ВР № 4041-12 від 25.02.94).

Збір за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів, рибопродуктивності водоймів тощо) в результаті володіння і користування встановлюється на основі нормативів.

Порядок встановлення нормативів збору за погіршення якості природних ресурсів визначається Кабінетом Міністрів України.

Збори з підприємств, установ, організацій, а також громадян за погіршення якості природних ресурсів внаслідок володіння і користування ними здійснюються за рахунок прибутку, що залишається у їх розпорядженні. (Стаття 45 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 46. Розподіл зборів за використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища Збори за використання природних ресурсів надходять до місцевих бюджетів, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та Державного бюджету України і спрямовуються на виконання робіт по відтворенню, підтриманню цих ресурсів у належному стані.

Збори за використання природних ресурсів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів.

Збори за використання природних ресурсів зараховуються до відповідних бюджетів згідно з чинним законодавством. (Частина третя статті 46 в редакції Закону № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Кошти від збору за забруднення навколишнього природного середовища розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським Автономної Республіки Крим, а також Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно 20, 50 і 30 відсотків, а між Київським, Севастопольським міськими та Державним фондами охорони навколишнього природного середовища - у співвідношенні 70 і 30 відсотків. (Частина четверта статті 46 в редакції Закону № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Кошти від збору за забруднення навколишнього природного середовища підприємствами гірничо-металургійного комплексу, які беруть участь в економічному експерименті, що проводиться з 1 липня 1999 року до 1 січня 2002 року, розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським Автономної Республіки Крим, а також Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно по 10 відсотків, а 70 відсотків використовуються цими підприємствами на виконання природоохоронних заходів. За нецільове використання цих коштів до підприємств застосовуються штрафні санкції у розмірі 100 відсотків сум, використаних за нецільовим призначенням, з нарахуванням пені у розмірі 120 відсотків облікової ставки Національного банку України. (Статтю 46 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 934-ХІУ від 14.07.99.)

Розподіл коштів за використання природних ресурсів, що надходять до Державного бюджету України, здійснюється Верховною Радою України.

Розподіл коштів за використання природних ресурсів, що надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними та міськими (міст загальнодержавного значення) Радами народних депутатів за

поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. (Стаття 46 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Стаття 47. Фонди охорони навколишнього природного середовища

Для фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища утворюються Державній, республіканській Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища. (Частина перша статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища утворюються у складі республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та відповідного місцевого бюджету за місцем заподіяння екологічної шкоди за рахунок:

- а) зборів за забруднення навколишнього природного середовища;
- б) частини грошових стягнень за порушення норм і правил охорони навколишнього природного середовища та шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності згідно з чинним законодавством;
- в) цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян. (Частина друга статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96, в редакції Закону № 186/98-ВР від 05.03.98.) Розподіл зборів, що надходять до республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними, міськими (міста загальнодержавного значення) Радами за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. (Частина третя статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Державний фонд охорони навколишнього природного середовища утворюється за рахунок:

- а) відрахувань з місцевих, фондів охорони навколишнього природного середовища, розмір яких визначається Верховною Радою України;
- б) добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень;
- в) частини зборів за використання природних ресурсів, розмір яких визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України, (Частина четверту статті 47 доповнено пунктом «в» згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98 - набирає чинності з 01.01.99) (Частина четверта статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.) Розподіл коштів, що надходять до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. (Частина п'ята статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Кошти місцевих, республіканського Автономної Республіки Крим і Державного фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватись тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також заходів для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення та стимулювання працівників спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, крім осіб, які мають статус державних службовців, та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення природоохоронного законодавства і вжили необхідних заходів для

притягнення винних до відповідальності, запобігання порушенням природоохоронного законодавства. (Частина шоста статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законами № 81/96-ВР від 06.03.96, № 186/98-ВР від 05.03.98, № 1287-ХІУ від 14.12.99.)

Положення про республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища затверджуються відповідними Радами, а Державного фонду охорони навколишнього природного середовища - Кабінетом Міністрів України. (Частина сьома статті 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

В Україні можуть утворюватись й інші фонди для стимулювання і фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. (Стаття 47 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 48. Стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища

В Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом:

- а) надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідходні та ресурсе- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання і устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища (Пункт «а» статті 48 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);
- б) надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;
- в) встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;

г) звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;
д) передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв (Пункт «д» статті 48 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98);

е) надання можливості отримання природних ресурсів під заставу. (Пункт «е» статті 48 втратив чинність на підставі Закону № 783-ХІУ від 30.06.99 - редакція набирає чинності одночасно з набранням чинності Закону про Державний бюджет України на 2000 рік);

е) стимулювання у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку працівників спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, крім осіб, які мають статус державних службовців, та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення природоохоронного законодавства і вжили необхідних заходів для притягнення винних до відповідальності, а також розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища за рахунок частини грошових стягнень та інших надходжень, пов'язаних з порушенням природоохоронного законодавства, що зараховуються на відповідний поточний рахунок цих органів, а саме:

- штрафів, стягнутих з громадян за правопорушення у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;
  - 50 відсотків суми штрафів, стягнутих з посадових осіб за правопорушення у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;
  - 50 відсотків коштів, стягнутих з громадян, у тому числі іноземних, за шкоду, заподіяну природним ресурсам порушенням природоохоронного законодавства;
  - 20 відсотків коштів, стягнутих з підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності за шкоду, заподіяну природним ресурсам порушенням природоохоронного законодавства;
  - 20 відсотків коштів, отриманих від реалізації незаконно добутих природних ресурсів або продукції, виробленої з них, чи їх вартості;
  - коштів, отриманих від реалізації конфіскованих знарядь незаконного добування природних ресурсів.
- (Статтю 48 доповнено пунктом «е» згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

Стаття 49. Екологічне страхування

В Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Порядок екологічного страхування встановлюється законодавством України.

РОЗДІЛ XI

ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття 50. Екологічна безпека

Екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Стаття 51. Екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів

При проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей.

Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів.

Проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Оцінка здійснюється з урахуванням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, екологічної ємності даної території, стану навколишнього природного середовища в місці, де планується розміщення об'єктів, екологічних прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу шкідливих факторів та об'єктів на навколишнє природне середовище.

Підприємства, установи та організації, які розміщують, проектують, будують, реконструюють, технічно переозброюють, вводять в дію підприємства, споруди та інші об'єкти, а також проводять дослідну діяльність, що за їх оцінкою може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, подають спеціа-

льно уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органам на місцях спеціальну заяву про це.

Забороняється введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію (розширення та технічне переоснащення).

Стаття 52. Охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (назва статті 52 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 650/97-ВР від 19.11.97.)

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані додержувати правил транспортування, зберігання і застосування засобів, захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів, з тим щоб не допустити забруднення ними або їх складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування. (Частина перша статті 52 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 650/97-ВР від 19.11.97.)

При створенні нових хімічних препаратів і речовин, інших потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища субстанцій повинні розроблятися та затверджуватися у встановленому законодавством порядку допустимі рівні вмісту цих речовин у об'єктах навколишнього природного середовища та продуктах харчування, методи визначення їх залишкової кількості та утилізації після використання.

Вміст природних та штучних домішок, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або здоров'я людей, у таких препаратах, а також сировині, що використовується для їх виробництва, не повинен перевищувати допустимих рівнів, встановлених відповідно до законодавства.

Екологічні вимоги при виробництві, зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні, захороненні токсичних та інших небезпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовин, віднесення хімічних речовин до категорії токсичних та їх класифікація за ступенем небезпечності визначаються нормативними документами на підставі висновку державної екологічної експертизи і погоджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Перелік пестицидів та агрохімікатів, дозволених для використання в Україні, регламенти їх застосування, а також щорічні доповнення до нього визначаються в установленому законодавством порядку. (Частина п'ята статті 52 в редакції Закону № 1642-III від 06.04.2000.)

Стаття 53. Охорона навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу

Підприємства, установи та організації зобов'язані забезпечувати екологічно безпечне виробництво, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин та предметів біотехнології, а також інтродукцію, акліматизацію і реакліматизацію тварин і рослин, розробляти і здійснювати заходи щодо запобігання та ліквідації наслідків шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Створення нових штамів мікроорганізмів та біологічно активних речовин здійснюється тільки на підставі дозволів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів при наявності оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людей.

При створенні зазначених організмів і речовин повинні розроблятися нормативи граничне допустимих концентрацій, методи визначення цих організмів та речовин у навколишньому природному середовищі і продуктах харчування.

Виробництво і використання нових штамів мікроорганізмів та інших біологічно активних речовин здійснюється тільки після проведення комплексних досліджень їх впливу на здоров'я людей і навколишнє природне середовище за дозволом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Стаття 54/ Охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення

Місцеві Ради, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та недопущення перевищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних і заповідних зонах, а також в місцях масового скупчення і розмноження диких тварин.

Підприємства, установи та організації, що здійснюють господарську чи іншу діяльність, пов'язану з використанням радіоактивних речовин у різних формах і з будь-якою метою, зобов'язані забезпечувати екологічну безпеку цієї діяльності, що виключала б можливість радіоактивного забруднення навколишнього природного середовища та негативного впливу на здоров'я людей у процесі видобутку, збагачення, транспортування, переробки, використання та захоронення радіоактивних речовин. *Стаття 55. Охорона навколишнього природного середовища від забруднення відходами*

Суб'єкти права власності на відходи повинні вживати ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення.

Розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими радами територіях у межах установлених лімітів з додержанням санітарних і

екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх подальшого використання як вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей. (Стаття 55 в редакції Закону № 1288-XIV від 14.12.99.)

Стаття 56. Екологічна безпека транспортних засобів

Підприємства, установи, організації, що здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів, установок та виробництво і постачання пального, зобов'язані розробляти і здійснювати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, що містяться у викидах та скидах транспортних засобів, переходу на менш токсичні види енергії й пального, додержання режиму експлуатації транспортних засобів та інші заходи, спрямовані на запобігання й зменшення викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин та додержання встановлених рівнів фізичних впливів.

Виробництво і експлуатація транспортних та інших пересувних засобів та установок, у викидах та скидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи, не допускається.

Керівники транспортних організацій та власники транспортних засобів несуть відповідальність за додержання нормативів гранично допустимих викидів та скидів забруднюючих речовин і гранично допустимих рівнів фізичних впливів на навколишнє природне середовище, встановлених для відповідного типу транспорту.

Стаття 57. Додержання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем

При проведенні фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт обов'язково повинні враховуватися вимоги охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки.

У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності.

Стаття 58. Вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності. Вимоги екологічної безпеки, встановлені для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище хімічних, фізичних і біологічних факторів, а також інші вимоги, передбачені цим Законом та іншим законодавством України, повною мірою поширюються на військові та оборонні об'єкти, а також об'єкти органів внутрішніх справ та державної безпеки.

Вимоги екологічної безпеки повинні додержуватись також при дислокації військових частин, проведенні військових навчань, маневрів, переміщенні військ і військової техніки, крім випадків особливих ситуацій, що оголошуються відповідно до законодавства України.

Державний контроль за додержанням вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності на території України здійснюється відповідно до цього Закону та іншого законодавства України.

Стаття 59. Екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів

Планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих Рад з урахуванням екологічної ємкості територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

При розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські Ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з Радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України.

РОЗДІЛ XII

ПРИРОДНІ ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ОСОБЛИВІЙ ОХОРОНІ

Стаття 60. Система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні

Особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, пожезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України.

Стаття 61. Природно-заповідний фонд України

Ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і народногосподарську цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фоновий моніторинг навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України.

До складу природно-заповідного фонду України входять державні заповідники, природні національні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища.

Порядок організації, використання і охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, додаткові їх категорії визначаються законодавством України та Автономної Республіки Крим.

Стаття 62. Курортні і лікувально-оздоровчі зони

Курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей.

З метою охорони природних якостей та лікувальних факторів курортних зон, запобігання їх псуванню, забрудненню і виснаженню встановлюються округи їх санітарної охорони.

В межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території, що підлягає особливій охороні.

Оголошення природних територій курортними і лікувально-оздоровчими зонами здійснюється Верховною Радою України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, а їх природоохоронний режим визначається відповідно Кабінетом Міністрів України та Урядом Автономної Республіки Крим відповідно до законодавства України.

Стаття 63. Рекреаційні зони

Рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. На території рекреаційних зон забороняються:

а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням;

б) зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням.

Режим використання цих територій визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими Радами відповідно до законодавства України та Автономної Республіки Крим.

Стаття 64. Охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин

Рідкісні і такі, що перебувають (зростають) під загрозою зникнення у природних умовах на території республіки, види тварин і рослин підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України.

Положення про Червону книгу України затверджується Верховною Радою України.

З метою збереження рідкісних видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, а також видів, відтворення яких у природних умовах неможливе, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві Ради, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення охорони зазначених видів тварин і рослин, поліпшення середовища їх перебування (зростання), створення належних умов для їх розмноження або розведення та розселення.

РОЗДІЛ XIII

НАДЗВИЧАЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ

Стаття 65. Зони надзвичайних екологічних ситуацій

Рішенням Верховної Ради України окремі території республіки можуть оголошуватись зонами екологічної катастрофи, зонами підвищеної екологічної небезпеки чи відноситись до інших категорій зон надзвичайних екологічних ситуацій.

Зонами екологічної катастрофи оголошуються території, де внаслідок діяльності людини чи руйнівного впливу стихійних сил природи виникли стійкі або необоротні негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що призвели до неможливості проживання на них населення і ведення господарської діяльності.

Зонами підвищеної екологічної небезпеки оголошуються території, де внаслідок діяльності людини або руйнівного впливу стихійних сил природи в навколишньому природному середовищі на тривалий час виникли негативні зміни, що ставлять під загрозу здоров'я людини, збереження природних об'єктів і обмежують ведення господарської діяльності.

Класифікація цих зон, їх статус та правові наслідки, що впливають з факту віднесення територій до встановлених категорій, в тому числі щодо компенсацій і пільг громадянам, які проживають чи перебувають тимчасово в їх межах, визначаються законодавством України.

Стаття 66. Запобігання аваріям і ліквідація їх шкідливих екологічних наслідків

При проектуванні й експлуатації господарських та інших об'єктів, діяльність яких може шкідливо впливати на навколишнє природне середовище, розробляються і здійснюються заходи щодо запобігання аваріям, а також ліквідації їх шкідливих екологічних наслідків.

Державні органи по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і атомній енергетиці разом із спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів систематично проводять перевірки стану екологічно небезпечних об'єктів та виконання відповідних заходів і вимог щодо їх безпечної експлуатації.

Перелік екологічно небезпечних об'єктів визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

У разі аварії, що спричинила забруднення навколишнього природного середовища, підприємства, установи, організації зобов'язані негайно приступити до ліквідації її наслідків. Одночасно посадові особи або власники підприємств, керівники установ і організацій зобов'язані повідомляти про аварію і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, виконавчому комітету місцевої Ради, органам охорони здоров'я, спеціально уповноваженим державним органам управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та населенню. (Частина четверта статті 66 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96.)

РОЗДІЛ XIV

ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 67. Вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища

Спори у галузі охорони навколишнього природного середовища вирішуються судом, арбітражним судом, Радами чи органами, які утворюються ними, відповідно до їх компетенції і в порядку, встановленому законодавством України.

Спори підприємств, установ і організацій України у галузі охорони навколишнього природного середовища з підприємствами, установами та організаціями інших держав розглядаються комісіями, що утворюються на паритетних засадах із представників України і заінтересованих держав, або третейським судом.

РОЗДІЛ XV

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 68. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

- а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- б) порушенні норм екологічної безпеки;
- в) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні свідомо неправдивого експертного висновку;
- г) невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- д) фінансуванні, будівництві і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;
- е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;
- ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;
- з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;
- й) порушенні строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- і) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;
- й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів (пункт «й» статті 68 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1288-ХІУ від 14.12.99);
- к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення (пункт «л» частини другої статті 68 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 650/97-ВР від 19.11.97);
- м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або

кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів.

Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а знаряддя правопорушення — конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в республіканській Автономній Республіці Крим і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища. (Частина шоста статті 68 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища згідно з рішеннями їх управлінських органів позбавляються премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково. (Частина сьома статті 68 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 81/96-ВР від 06.03.96)

Порядок позбавлення премій визначається законодавством України. (Стаття 68 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98.)

Стаття 69. Особливості застосування цивільної відповідальності

Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода, заподіяна довіллю у зв'язку з виконанням угоди про розподіл продукції, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог статті 29 Закону України «Про угоди про розподіл продукції». (Статтю 69 доповнено частиною згідно із Законом № 1807-III від 08.06.2000) (Стаття 69 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 186/98-ВР від 05.03.98)

Стаття 70. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини

Визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

РОЗДІЛ XVI

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 71. Участь України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права.

Якщо міжнародним договором, укладеним Україною, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також в рамках природоохоронної діяльності СОН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій.

Стаття 72. Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища

Іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства зобов'язані на території України додержувати вимог цього Закону, інших законодавчих актів у галузі охорони навколишнього природного середовища та несуть відповідальність за їх порушення відповідно до законодавства України.

*Голова Верховної Ради
Української РСР Л. КРАВЧУК
м. Київ, 25 червня 1991 року № 1264-XII*

закон України

"Про охорону атмосферного повітря"

*Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992 р., № 50,
ст. 678. Вводиться в дію Постановою ВР від 16 жовтня
1992 р. - ВВР. - 1992. - № 50. - Ст. 679.*

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища.

Цей Закон спрямований на збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його відновлення і поліпшення для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини) а також відвернення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище.

Він визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги у галузі охорони та використання атмосферного повітря.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання Закону про охорону атмосферного повітря

Завданням Закону про охорону атмосферного повітря є регулювання відносин у цій галузі з метою збереження, поліпшення та відтворення стану атмосферного повітря, відвернення і зниження шкідливого хімічного, фізичного, біологічного та іншого впливу на атмосферне повітря, забезпечення раціонального використання атмосферного повітря для виробничих потреб, а також зміцнення правопорядку і законності у цій сфері.

Стаття 2. Законодавство про охорону атмосферного повітря

Відносини у галузі охорони та використання атмосферного повітря регулюються цим Законом, розробленим відповідно до

Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», та іншими актами законодавства України.

Стаття 3. Управління у галузі охорони атмосферного повітря

Управління у галузі охорони атмосферного повітря здійснюють Кабінет Міністрів України, Уряд Республіки Крим, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство охорони здоров'я України, місцеві органи державної виконавчої влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства України.

РОЗДІЛ II

СТАНДАРТИЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Стаття 4. Завдання стандартизації і нормування у галузі охорони атмосферного повітря

Екологічна стандартизація і нормування проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення, шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів та забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 5. Стандарти у галузі охорони атмосферного повітря

Держанні стандарти у галузі охорони атмосферного повітря є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони атмосферного повітря, методи контролю за станом атмосферного повітря, вимоги щодо запобігання шкідливому впливу на атмосферне повітря, встановлюють інші вимоги щодо охорони і використання атмосферного повітря.

Стандарти у галузі охорони атмосферного повітря розробляються і вводяться в дію Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством охорони здоров'я України у порядку, що визначається законодавством України.

Стаття 6. Нормативи у галузі охорони атмосферного повітря

У галузі охорони атмосферного повітря встановлюються такі нормативи:

- нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря;
- нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарними джерелами;- граничні нормативи утворення

забруднюючих речовин, які відводяться у атмосферне повітря при експлуатації технологічного та іншого обладнання, споруд і об'єктів;

- нормативи використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення;
- нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел та шкідливого впливу їх фізичних факторів.

Законодавством України можуть встановлюватись й інші нормативи у галузі охорони атмосферного повітря.

Стаття 7. Нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря

Для оцінки стану атмосферного повітря встановлюються єдині для території України нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря:

- гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у атмосферному повітрі для людей і об'єктів навколишнього природного середовища;
- граничне допустимі рівні акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного та біологічного впливу та атмосферне повітря для людей і об'єктів навколишнього природного середовища.

У разі необхідності для курортних лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватись більш суворі нормативи граничне допустимих концентрацій, забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на атмосферне повітря.

Нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря розробляються і вводяться в дію Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

Стаття 8. Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у атмосферне повітря і шкідливого впливу їх фізичних та біологічних факторів

Нормативи граничне допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і гранично допустимих шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів на нього встановлюються для кожного стаціонарного джерела викидів або іншого шкідливого фізичного та біологічного впливу на атмосферне повітря по кожній із забруднюючих речовин та фактору фізичного чи біологічного впливу.

Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і гранично допустимих шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів на нього встановлюються на рівні, при якому сумарні викиди забруднюючих речовин і шкідливий фізичний та біологічний вплив всіх джерел у даному районі, з урахуванням перспективи його розвитку, в період дії встановленого нормативу не призведуть до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом).

Проекти нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел розробляються підприємствами, установами та організаціями і затверджуються органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України і Міністерства охорони здоров'я України. Ці проекти погоджуються з місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у частині:

- строків виконання заходів щодо зниження викидів забруднюючих речовин до нормативних рівнів;
- строків відселення людей і винесення об'єктів соціального призначення з санітарно-захисних зон;
- зниження обсягів виробництва та викидів забруднюючих речовин у період несприятливих метеорологічних умов.

Проекти нормативів гранично допустимих шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря розробляються підприємствами, установами, органі заціями і затверджуються органами Міністерства охорони здоров'я України та Міністерством охорони навколишнього природного середовища України за погодженням з місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у частині строків виконання заходів щодо зниження шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів до нормативних рівнів.

Порядок розробки і затвердження нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря встановлюється Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, а нормативів гранично допустимих шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів на нього - Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

Стаття 9. Граничні нормативи утворення забруднюючих речовин, які відводяться у атмосферне повітря при експлуатації технологічного та іншого обладнання, споруд і об'єктів. Для різних технологічних процесів, технологічного та іншого обладнання, споруд і об'єктів залежно від часу розробки та введення в дію технологій і обладнання, наявності наукових і технічних розробок, економічної доцільності встановлюються такі нормативи:

- граничні обсяги утворення забруднюючих речовин для окремих типів технологічного та іншого обладнання;
- вимоги щодо ведення технологічних процесів в частині впливу на утворення забруднюючих речовин;
- регламенти використання та втрат сировини.

Вказані нормативи розробляються підприємствами, установами і організаціями і затверджуються Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

Стаття 10. Нормативи використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення

Для зниження шкідливого впливу на атмосферне повітря встановлюються нормативи його використання як сировини основного виробничого призначення.

Нормативи обсягів використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення, порядок їх розробки та затвердження визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 11. Нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел та шкідливого впливу їх фізичних факторів

Для кожного типу пересувних джерел, що експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та шкідливого впливу фізичних факторів, які розробляються з урахуванням наявності **технічних** рішень щодо зменшення утворення забруднюючих речовин, зниження рівнів шкідливого впливу фізичних факторів, очищення відпрацьованих газів та економічної доцільності. Порядок розробки і затвердження цих нормативів встановлюється Міністерством охорони навколишнього природного середовища України і Міністерством охорони здоров'я України.

РОЗДІЛ III. ЗАХОДИ ЩОДО ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Стаття 12. Обов'язки, підприємств, установ і організацій щодо охорони атмосферного повітря

Підприємства, установи і організації, діяльність яких пов'язана з викидами забруднюючих речовин у атмосферне повітря,

шкідливим впливом фізичних та біологічних факторів на нього, зобов'язані:

- здійснювати організаційно-господарські, технічні та інші заходи щодо забезпечення виконання умов і вимог, передбачених у дозволах на викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив;
- вживати заходів щодо зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин і зниження шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів;
- забезпечувати безперебійну ефективну роботу і підтримання у справному стані споруд, устаткування і апаратури для очищення викидів та зменшення рівнів Іншого шкідливого впливу;
- здійснювати контроль за обсягом і складом забруднюючих речовин, що викидаються у атмосферне повітря, і рівнями іншого шкідливого впливу та вести їх постійний облік;
- мати заздалегідь розроблені спеціальні заходи щодо охорони атмосферного повітря на випадок аварійних ситуацій і несприятливих метеорологічних умов та вживати заходів для ліквідації причин та наслідків забруднення атмосферного повітря.

Виконання заходів щодо атмосферного повітря не повинно призводити до забруднення ґрунтів, вод та інших природних об'єктів.

Стаття 13. Регулювання викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами

Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватись тільки за дозволами, які видаються органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Обсяги цих викидів визначаються на основі нормативів граничне допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря.

Порядок видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 16. Регулювання шкідливих впливів на атмосферне повітря при відсутності нормативів

Шкідливі впливи на атмосферне повітря, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки, забороняються. У виняткових випадках такі впливи допускаються тимчасово лише з дозволу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Міністерства охорони здоров'я України за умови, що за цей період буде встановлено відповідний норматив та вжито необхідних заходів щодо охорони атмосферного повітря.

Стаття 19. Заходи щодо відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря автотранспортними та іншими пересувними засобами і установками та шкідливого впливу їх фізичних факторів

З метою відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря автотранспортними та іншими пересувними засобами і установками та шкідливого впливу їх фізичних факторів здійснюються:

- розробка і виконання комплексу заходів щодо зниження токсичності викидів, знешкодження шкідливих речовин та зменшення шкідливого фізичного впливу при проектуванні, виробництві, експлуатації та ремонті автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів і установок;
- переведення транспортних засобів на менш токсичні види енергії і палива;
- раціональне планування і забудова населених пунктів з дотримання необхідної відстані до автомобільних шляхів;
- виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста автотранспортних підприємств, автозаправних станцій, вантажного транзитного автомобільного транспорту;
- обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших пересувних засобів і установок у сельбищні зони, місця відпочинку і туризму;
- поліпшення утримання в належному стані автомобільних шляхів та вуличних покриттів;
- впровадження в містах автоматизованих систем регулювання дорожнього руху;
- вдосконалення технологій транспортування і зберігання палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях;
- вдосконалення діяльності контрольно регулювальних та діагностичних пунктів по перевірці вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, а також їх шкідливого фізичного впливу на атмосферне повітря.

Виробництво та експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах перевищує нормативи або рівні шкідливого впливу фізичних факторів, забороняються.

Стаття 22. Виконання вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами

Складування, зберігання або розміщення виробничого, побутового сміття та інших відходів, які є джерелами/ забруднення атмосферного повітря пилом, шкідливими газоподібними речовинами та речовинами з неприємним запахом або іншого шкідливого впливу, допускається лише при наявності спеціального дозволу за визначених місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування територіях у межах встановлених ними лімітів з додержанням нормативів екологічної безпеки і при можливості їх подальшого господарського використання.

Не допускається спалювання зазначених відходів на території підприємств, установ, організацій і населених пунктів, за винятком випадків, коли це здійснюється з використанням спеціальних установок при додержанні вимог щодо охорони атмосферного повітря.

Власники або уповноважені ними органи управління підприємств, установ і організацій зобов'язані забезпечувати переробку, утилізацію та своєчасне вивезення відходів, які забруднюють атмосферне повітря, на підприємства, що використовують їх як сировину, або на спеціальні звалища.

*РОЗДІЛ VI
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ*

Стаття 33. Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення охорони та використання атмосферного повітря

Для забезпечення охорони та ефективного використання атмосферного повітря впроваджуються організаційно-економічні заходи, що передбачають:

- встановлення лімітів викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря та інших шкідливих впливів на нього;
- встановлення лімітів використання повітря як сировини основного виробничого призначення;
- встановлення нормативів плати і розмірів платежів за викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря та інші шкідливі впливи на нього;
- встановлення нормативів плати за перевищення лімітів викидів, інших шкідливих впливів та видачу дозволів на використання атмосферного повітря;- встановлення нормативів плати за використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення;
- надання підприємствам, установам, організаціям і громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, безвідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологічних процесів, здійсненні інших природоохоронних заходів відповідно до законодавства.

Стаття 34. Порядок встановлення лімітів викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на нього

Ліміти викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами визначаються для підприємств, установ та організацій з урахуванням граничне допустимих обсягів викидів і доводяться до них як тимчасово погоджені величини викидів забруднюючих речовин щодо кожного компонента.

Ліміти викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря встановлюються для підприємств органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у формі видачі дозволів на викиди.

Гранично допустимі рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря встановлюються органами Міністерства охорони здоров'я України.

Порядок встановлення лімітів викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 35. Порядок визначення нормативів плати і стягнення платежів за забруднення атмосферного повітря та за інші шкідливі впливи на нього

Платежі за викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря та за інші шкідливі впливи на нього стягуються з підприємств, установ і організацій. Стягнення платежів не звільняє від відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря. Розміри вказаних платежів встановлюються Урядом Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями на підставі лімітів викидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на нього і нормативів плати за них.

Порядок встановлення нормативів плати і стягнення платежів за забруднення атмосферного повітря та за інші шкідливі впливи на нього визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 36. Плата за використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення

Плата за використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення встановлюється на підставі нормативів його використання та нормативів плати за одиницю обсягу атмосферного повітря.

Порядок встановлення нормативів використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення, нормативів плати та стягнення платежів за нього встановлюється Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ VII

КОНТРОЛЬ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Стаття 38. Контроль у галузі охорони атмосферного повітря

Контроль у галузі атмосферного повітря спрямовується на забезпечення додержання вимог законодавства про охорону і використання атмосферного повітря всіма державними органами, а також підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Стаття 39. Державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря

Державний контроль у галузі охорони і використання атмосферного повітря здійснюється:

- місцевими органами державної виконавчої влади;
- Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та його органами на місцях;
- Міністерством охорони здоров'я України та його органами на місцях у частині додержання нормативів екологічної безпеки (граничне допустимі концентрації забруднюючих речовин у атмосферному повітрі, граничне допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу) та інших правил і нормативів, спрямованих на попередження негативного впливу на здоров'я людей;
- Державною автомобільною інспекцією Міністерства внутрішніх справ України та її органами на місцях у частині додержання нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та шкідливого впливу фізичних факторів, встановлених для відповідного типу автомобільного транспорту та сільськогосподарської техніки;
- іншими державними органами, а також органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства України.

Стаття 40. Виробничий контроль за охороною атмосферного повітря

Виробничий контроль за охороною атмосферного повітря здійснюється підприємствами, установами, організаціями, іншими органами в процесі їх господарської та іншої діяльності, якщо вона шкідливо впливає або може вплинути на стан атмосферного повітря.

Підприємства, установи, організації та інші органи зобов'язані здійснювати контроль за проектуванням, будівництвом і експлуатацією споруд, устаткуванням та апаратурою, для очищення викидів у атмосферне повітря від забруднюючих речовин і зниження шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів, оснащенням їх приладами, необхідними для постійного нагляду за ефективністю очищення, додержанням нормативів викидів забруднюючих речовин і рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів та додержанням інших вимог законодавства у галузі охорони атмосферного повітря.

Стаття 41. Громадський контроль у галузі охорони атмосферного повітря

Громадський контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища відповідно до статті 6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

РОЗДІЛ ІХ

ПРАВОПОРУШЕННЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ] І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НИХ'

Стаття 44. Порушення законодавства щодо охорони атмосферного повітря

Правопорушеннями у галузі охорони атмосферного повітря є:

- порушення прав громадян на екологічно безпечний стан атмосферного повітря;
- перевищення лімітів та Нормативів граничне допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря;
- перевищення Нормативів граничне допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря;
- викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря та використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення без дозволу спеціально уповноважених на те державних органів;
- здійснення незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат;
- впровадження відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів, а також закупівля у зарубіжних країнах і експлуатація технологічного устаткування транспортних засобів та інших об'єктів, які не відповідають встановленим вимогам щодо охорони атмосферного повітря;
- порушення правил складування і утилізації промислових та побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших препаратів, що спричинило забруднення атмосферного повітря;
- проектування і будівництво об'єктів з порушенням норм і вимог щодо охорони і використання атмосферного повітря;
- невикористання розпоряджень та припасів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони та використання атмосферного повітря;

- відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, джерела забруднення, а також приховування або перекручення відомостей про стан екологічної обстановки, яка «клалася внаслідок забруднення атмосферного повітря.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність й за інші правопорушення у галузі охорони та використання атмосферного повітря.

Особи, вияві у порушенні законодавства про охорону атмосферного повітря, несуть відповідальність відповідно до активів законодавства України.

Спори з питань щодо охорони і використання атмосферного повітря вирішуються у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 45. Відшкодування збитків, заподіяних в результаті порушення законодавства про охорону атмосферного повітря

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, заподіяні порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, у порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Водний кодекс (витяг)

*(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995. № 24, ст. 189.
Вводиться в дію Постановою ВР № 214/95-ВР від
06.06.95. - ВВР. - 1996. - № 24. - Ст. 190)*

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту.

Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і вrostання матеріальних потреб виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Водний Кодекс в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу сприятиме формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 3. Водний фонд України

Усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд.

До водного фонду України належать:

- 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водогони (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставка) і канали; інші водні об'єкти;
- 2) підземні води та джерела;
- 3) внутрішні морські води та територіальне море. *Стаття 5.* Водні об'єкти загальнодержавного і місцевого значення

До водних об'єктів загальнодержавного значення належать: 1) внутрішні морські води та територіальне море;

- 2) підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- 3) поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків;
- 4) водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.

До водних об'єктів місцевого значення належать:

- 1) поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесеш до водних об'єктів загальнодержавного значення;
- 2) підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання.

Стаття 6. Власність на води (водні об'єкти)

Води (водні об'єкти) є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування.

Народ України здійснює право власності на води (водні об'єкти) через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві Ради.

Окремі повноваження щодо розпорядження водами (водними об'єктами) можуть надаватися відповідним органам державної виконавчої влади.

РОЗДІЛ II

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І КОНТРОЛЬ У ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОД ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Глава 7. ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОД ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Стаття 29. Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних

ресурсів передбачають:

- 1) видачу дозволів на спеціальне водокористування;
- 2) встановлення нормативів збору і розмірів зборів за спеціальне водокористування та скидання забруднюючих речовин (пункт 3 статті 29 виключно на підставі Закону № 1990-III від 21.09.2000);
- 4) надання водокористувачам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, безвідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, здійснення відповідно до законодавства інших заходів, що зменшують негативний вплив на води;

5) відшкодування у встановленому порядку збитків, заподіяних водним об'єктам у разі порушення вимог законодавства. (Стаття 29 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1990-III від 21.09.2000.)

Стаття 30. Збори за спеціальне водокористування збір за спеціальне водокористування справляється з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включає збір за використання води водних об'єктів та за скидання забруднюючих речовин. Розмір збору за використання води визначається на основі нормативів збору, фактичних обсягів використаної води та встановлених лімітів використання води. Розмір збору за використання води водних об'єктів для потреб, не пов'язаних з вилученням води з водних об'єктів, визначається: для потреб гідроенергетики - на основі нормативів збору, фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни, та лімітів використання води (крім гідроакумулюючих електростанцій, які функціонують у комплексі з гідроелектростанціями); для потреб водного транспорту - на основі нормативів збору та часу користування поверхневими водами у звітному періоді; для потреб рибництва - на основі нормативів збору та фактичних обсягів води, необхідної для поповнення ставків під час розведення риби та інших водних живих ресурсів у рибних господарствах. Розмір збору за скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти визначається на основі нормативів збору, фактичного обсягу скидів забруднюючих речовин та встановлених лімітів скиду. Збір за воду, втрачену при її транспортуванні, стягується з власників мереж водопостачання. За скидання забруднюючих речовин з дренажними водами у водні об'єкти з систем, що захищають сільськогосподарські угіддя та населені пункти від підтоплення (за винятком дренажних вод промислових об'єктів), збір не справляється, якщо таке скидання не погіршує якість води водних об'єктів в межах встановлених категорій. (Стаття 30 в редакції Закону № 1990-III (1990-14) від 21.09.2000.)

(Статтю 31 виключено на підставі Закону № 1990-III (1990-14) від 21.09.2000.)

Стаття 32. Розподіл зборів за спеціальне водокористування

Збори за використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення зараховуються до Державного бюджету України в розмірі 80 відсотків, до бюджетів областей - в розмірі 20 відсотків. Збори за використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення на території Автономної Республіки Крим зараховуються до Державного бюджету України в розмірі 50 відсотків, до бюджету Автономної Республіки Крим - в розмірі 50 відсотків. Збори за використання поверхневих вод для потреб гідроенергетики, рибництва та водного транспорту, а також за втрати води при її транспортуванні зараховуються до Державного бюджету України в розмірі 100 відсотків. Збори за використання води з водних об'єктів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів. Порядок розподілу та використання зборів за скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та за понадлімітне використання води з них, а також коштів, відшкодованих за завдані водним об'єктам збитки, визначаються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1264-12). Всі зазначені збори спрямовуються на здійснення заходів щодо охорони вод, відтворення водних ресурсів і підтримання водних об'єктів у належному стані, а також на виконання робіт, пов'язаних з попередженням шкідливої дії вод і ліквідацією її наслідків. (Стаття 32 в редакції Закону № 1990-III (1990-14) від 21.09.2000.)

Глава 8. СТАНДАРТИЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОД ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Стаття 33. Завдання стандартизації і нормування в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів

Стандартизація і нормування в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюються з метою забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки вод шляхом встановлення комплексу взаємопов'язаних нормативних документів, які визначають взаємопогоджені вимоги.

Стаття 35. Нормативи в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів

У галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів встановлюються такі нормативи:

- 1) нормативи екологічної безпеки водокористування;
- 2) екологічний норматив якості води водних об'єктів;
- 3) нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин;
- 4) галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти;
- 5) технологічні нормативи використання води. Законодавством України можуть бути встановлені й інші нормативи в галузі використання охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Стаття 36. Нормативи екологічної безпеки водокористування

Для оцінки можливостей використання води з водних об'єктів для потреб населення та галузей економіки встановлюються нормативи, які забезпечують безпечні умови водокористування, а саме:

- гранично допустимі концентрації речовин у водних об'єктах, вода яких використовується для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення;

- гранично допустимі концентрації речовин у водних об'єктах, вода яких використовується для потреб рибного господарства;

- допустимі концентрації радіоактивних речовин у водних об'єктах, вода яких використовується для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення/ У разі необхідності для вод водних об'єктів, які використовуються для лікувальних, курортних, оздоровчих, рекреаційних та інших цілей, можуть встановлюватись більш суворі нормативи екологічної безпеки водокористування.

Нормативи екологічної безпеки водокористування розробляються і затверджуються:

- спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я та Національною комісією з радіаційного захисту населення України - для водних об'єктів, вода яких використовується для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення;

- спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань рибного господарства - для водних об'єктів, вода яких використовується для потреб рибного господарства.

Нормативи екологічної безпеки водокористування вводяться в дію за погодженням з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади а питань екології та природних ресурсів.

Стаття 37. Екологічний норматив якості води водних об'єктів

Для оцінки екологічного благополуччя водних об'єктів та визначення комплексу водоохоронних заходів встановлюється екологічний норматив якості води, який містить науково обґрунтовані значення концентрацій забруднюючих речовин та показники якості води (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні). При цьому ступінь забрудненості водних об'єктів визначається відповідними категоріями якості води.

Екологічний норматив та категорії якості води водних об'єктів розробляються і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Стаття 88. Нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин

Нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин встановлюються з метою поетапного досягнення екологічного нормативу якості води водних об'єктів.

Порядок розробки та затвердження нормативів гранично допустимого скидання та перелік забруднюючих речовин, що нормуються, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 39. Галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти, та тих, що подаються на очисні споруди Для оцінки екологічної безпеки виробництва встановлюються галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти, тобто нормативи гранично допустимих концентрацій речовин у стічних водах, що утворюються в процесі виробництва одного виду продукції при використанні однієї і тієї ж сировини.

Галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти, та тих, що подаються на очисні споруди, розробляються та затверджуються відповідними міністерствами і відомствами за погодженням з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. (Стаття 39 зі змінами, внесеними згідно з № 1990-III від 21.09.2000.)

Стаття 40. Технологічні нормативи використання води

Для оцінки та забезпечення раціонального використання води у галузях економіки встановлюються технологічні нормативи використання води, а саме:

- поточні технологічні нормативи використання води - для існуючого рівня технологій;
- перспективні технологічні нормативи використання води з урахуванням досягнень на рівні передових світових технологій.

Технологічні нормативи використання води розробляються та затверджуються відповідними міністерствами і відомствами за погодженням з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів,

Стаття 41. Регулювання скидання у водні об'єкти речовин, для яких не встановлено нормативи в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів

Скидання у водні об'єкти речовин, для яких не встановлено нормативи екологічної безпеки водокористування та нормативи гранично допустимого скидання, забороняється.

Скидання таких речовин у виняткових випадках може бути дозволено спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань рибного господарства за умови, що протягом встановленого ними періоду ці нормативи будуть розроблені і затверджені.

Замовниками на розробку нормативів екологічної безпеки водокористування та нормативів граничне допустимого скидання цих речовин є водокористувачі, які здійснюють їх скидання.

РОЗДІЛ III ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Глава 10. ВИДИ І ПОРЯДОК ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Стаття 57. Відшкодування збитків, завданих водокористувачам припиненням права або зміною умов спеціального водокористування

Водокористувачам відшкодовуються збитки, завдані припиненням права або зміною умов спеціального водокористування, за винятком випадків, коли таке припинення (зміна умов) було здійснено з вини самого водокористувача чи за його клопотанням. Порядок відшкодування таких збитків водокористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Глава 13. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ ТА КОРИСТУВАННЯ ВОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ДЛЯ ПОТРЕБ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ

Стаття 65. Особливості спеціального водокористування та користування водними об'єктами для потреб сільського і лісового господарства

Користування водами для потреб сільського і лісового господарства здійснюється у порядку як загального, так і спеціального водокористування. Під час зрошення земель сільськогосподарського призначення водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо попередження підтоплення, заболочення, засолення та забруднення цих земель. Якість води, що використовується для зрошення земель сільськогосподарського призначення, повинна відповідати встановленим нормативам. Зрошення сільськогосподарських угідь стічними водами може бути дозволено державними органами охорони навколишнього природного середовища за погодженням з державними органами санітарного і ветеринарного нагляду. Зрошення сільськогосподарських угідь та скидання дренажних вод у водні об'єкти здійснюються на підставі дозволу на спеціальне водокористування, який видається власнику зрошуваних угідь у встановленому цим Кодексом порядку. Під час осушення земель сільськогосподарського призначення повинні здійснюватися заходи щодо запобігання деградації та вітрової ерозії цих земель, а також погіршення стану водних об'єктів. Положення, передбачені цією статтею, поширюються також на зрошувані та осушувані землі лісового фонду.

Стаття 66. Особливості спеціального водокористування та користування водними об'єктами для промислових і гідроенергетичних потреб

Під час користування водними об'єктами для промислових потреб водокористувачі зобов'язані дотримувати встановлених умов спеціального водокористування, екологічних вимог, а також вживати заходів щодо зменшення витрат води (особливо питної) та припинення скидання забруднених зворотних¹ вод шляхом удосконалення виробничих технологій, схем водопостачання та очищення стічних вод. Ліміти споживання питної води для промислових потреб з комунальних і відомчих господарсько-питних водопроводів встановлюються місцевими Радами за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища. У разі стихійного лиха, аварій, інших екстремальних ситуацій, а також перевитрати водокористувачем встановленого ліміту споживання води місцеві Ради мають право зменшувати або забороняти споживання питної води для промислових потреб з комунальних водопроводів і тимчасово обмежувати споживання її з відомчих господарсько-питних водопроводів в інтересах першочергового задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення. Гідроенергетичні підприємства зобов'язані дотримувати встановлених правил експлуатації водосховищ, режимів накопичення та спрацювання запасів води, режимів коливачів рівня у верхньому і нижньому б'єфах та пропускання води через гідровузли, забезпечувати у встановленому порядку безперервний пропуск суден, а також пропуск риби до місць нересту відповідно до проектів рибопропускних споруд.

Стаття 67. Особливості користування водними об'єктами для потреб водяного транспорту

Річки, озера, водосховища, канали, інші водойми, а також внутрішні морські води та територіальне море є внутрішніми водними шляхами загального користування, за винятком випадків, коли відповідно до законодавства України їх використання з цією метою повністю чи частково заборонено. Перелік внутрішніх водних шляхів, віднесених до категорії судноплавних, затверджується Кабінетом Міністрів України. Всі судна та інші

плаваючі засоби мають бути обладнані ємкостями для збирання лляльних та інших забруднених вод, які повинні систематично передаватися на спеціальні очисні споруди для очищення та знезараження. Забороняється заходження в територіальне море суден, які не провели заміну ізольованого баласту і не обладнані цистернами і закритими фановими системами для збирання стічних вод будь-якого походження чи установками для очищення та знезараження цих вод, що відповідають міжнародним стандартам. Користування водними об'єктами для плавання на маломірних суднах (веслових, моторних човнах) дозволяється з дотриманням правил, що встановлюються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими Радами за погодженням з Українською державною інспекцією Регістру і безпеки судноплавства.

Стаття 68. Особливості спеціального водокористування та користування водними об'єктами для потреб рибного і мисливського господарства

На водних об'єктах (їх частинах), які використовуються для промислового добування риби та іншого водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів, права водокористувачів можуть бути обмежені в інтересах рибного господарства та водного промислу. Перелік промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) визначається Кабінетом Міністрів України. Водокористувачі, яким надано в користування рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), зобов'язані здійснювати заходи» що забезпечують поліпшення екологічного ставу водних об'єктів і умов відтворення рибних запасів, а також утримувати в належному санітарному стані прибережні захисні смуги в місцях вилову риби. Проведення гідромеліоративних робіт у місцях, де перебувають водоплавні птахи, хутрові звірі, а також промисловий вилов риби в місцях, де розводяться бобри і хохулі, здійснюється за погодженням з державними органами рибного і мисливського господарства. Інші питання користування водами для потреб рибного і мисливського господарства регулюються Законом України «Про тваринний світ» (3041-12), іншими актами законодавства.

Стаття 69. Особливості користування водяний об'єктами для протипожежних потреб

Забір води для протипожежних потреб здійснюється з будь-яких водних об'єктів без дозволу на спеціальне водокористування в кількості, необхідній для ліквідації пожежі. Використовувати воду в будь-яких інших цілях з водних об'єктів, спеціально призначених для протипожежних потреб, забороняється. Нагляд за дотриманням порядку користування водними об'єктами для протипожежних потреб здійснюють місцеві Ради та органи протипожежної безпеки.

Глава 16. КОРИСТУВАННЯ РІЧКАМИ

Стаття 79. Класифікація річок України

Залежно від водозбірної площі басейну річки поділяються на великі, середні та малі. До великих належать річки, які розташовані у кількох географічних зонах і мають площу водозбору понад 50 тис. квадратних кілометрів. До середніх належать річки, які мають площу водозбору від 2 до 50 тис. квадратних кілометрів. До малих належать річки з площею водозбору до 2 тис. квадратних кілометрів.

Стаття 81. Комплекс заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення

До комплексу заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення належить:

- 1) створення прибережних захисних смуг;
- 2) створення спеціалізованих служб по догляду за річками, прибережними захисними смугами, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані;
- 3) впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території водозбору;
- 4) здійснення агротехнічних, агролісомеліоративних та гідротехнічних протиерозійних заходів, а також створення для організованого відводу поверхневого стоку відповідних споруд (водостоки, перепуски, акведуки тощо) під час будівництва і експлуатації шляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) впровадження водозберігаючих технологій, а також здійснення передбачених цим Кодексом водоохоронних заходів на підприємствах, в установах і організаціях, розташованих у басейні річки;
- в) створення гідрологічних пам'яток природи. З метою оцінки екологічного стану басейну річки та розробки заходів щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів складається її паспорт у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ V

СПОРИ З ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОД ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Глава 23. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття 110. Відповідальність за порушення водного законодавства

Порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України. Водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення водного законодавства, якщо вони виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій. Відповідальність за порушення водного законодавства несуть особи, винні у:

- 1) самовільному захопленні водних об'єктів;
- 2) забрудненні та засміченні вод;
- 3) порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду;
- 4) руйнуванні русел річок, струмків та водотоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) введенні в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності;
- 6) недотриманні умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування;
- 7) самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин);
- 8) порушенні правил ведення державного обліку вод або перекрученні чи внесенні недостовірних відомостей в документи державної статистичної звітності;
- 9) пошкодженні водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи;

- 10) незаконному створенні систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціоноване скидання зворотних вод;
- 11) використанні земель водного фонду не за призначенням;
- 12) неповідомленні (приховуванні) відомостей про аварійні ситуації на водних об'єктах;
- 13) відмові від надання (приховування) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які приймали об'єкт в експлуатацію;
- 14) порушенні правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Стаття 111. Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства

Підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень водного законодавства, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України. Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства, не звільняє винних від збору за спеціальне водокористування, а також від необхідності здійснення заходів щодо ліквідації шкідливих наслідків. Притягнення винних у порушенні водного Законодавства до відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодування збитків, завданих ними внаслідок! порушення водного законодавства.

Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 6 червня 1995 року
№ 213/95 ВР

Земельний кодекс України (витяг)
(Затверджений Президентом України 25 жовтня 2001 р. № 2768-Ш)

РОЗДІЛ I ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Глава 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Земля - основне національне багатство

1. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.
2. Право власності на землю гарантується.
3. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 2. Земельні відносини

1. Земельні відносини - це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.
2. Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади.
3. Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї).

РОЗДІЛ II ЗЕМЛІ УКРАЇНИ

Глава 4. СКЛАД ТА ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ

Стаття 18. Склад земель

1. До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії.
2. Категорії земель України мають особливий правовий режим.
3. Україна за межами її території може мати на праві державної власності земельні ділянки, правовий режим яких визначається законодавством відповідної країни.

Стаття 19. Категорії земель

1. Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:
  - а) землі сільськогосподарського призначення;
  - б) землі житлової та громадської забудови;
  - в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
  - г) землі оздоровчого призначення;
  - г) землі рекреаційного призначення;

д) землі історико-культурного призначення; е) землі лісового фонду; є) землі водного фонду; ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

2. Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Глава 5. ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Стаття 22. Визначення земель сільськогосподарського призначення та порядок їх використання

1. Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей.

2. До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо).

3. Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування:

а) громадянам - Для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

б) сільськогосподарським підприємствам - для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

в) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам та загальноосвітнім школам - для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства;

г) несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, релігійним організаціям і об'єднанням громадян для ведення підсобного сільського господарства.

4. Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Стаття 23. Пріоритетність земель сільськогосподарського призначення

1. Землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватись насамперед для сільськогосподарського використання.

2. Визначення земель, придатних для потреб сільського господарства, провадиться на підставі даних державного земельного кадастру.

3. Для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

4. Лінії електропередачі і зв'язку та інші комунікації проводяться головним чином вздовж шляхів, трас тощо.

Стаття 31. Землі фермерського господарства

1. Землі фермерського господарства можуть складатися із:

а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;

б) земельних ділянок, що належать громадянам - членам фермерського господарства на праві приватної власності;

в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

2. Громадяни - члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю).

РОЗДІЛ III ПРАВА НА ЗЕМЛЮ

Глава 14. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Стаття 78. Зміст права власності на землю

1. Право власності на землю - це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками.

2. Право власності на землю набувається та реалізується на підставі Конституції України, цього Кодексу, а також інших законів, що видаються відповідно до них.

3. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

4. Особам (їх спадкоємцям), які мали у власності земельні ділянки до 15 травня 1992 року (з дня набрання чинності Земельним кодексом України), земельні ділянки не повертаються.

Стаття 80. Суб'єкта права власності на землю

Суб'єктами права власності на землю є:

а) громадяни та юридичні особи - на землі приватної власності;

б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, - на землі комунальної власності;

в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, - на землі державної власності.

Стаття 90. Права власників земельних ділянок 1. Власники земельних ділянок мають право:

а) продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;

б) самостійно господарювати на землі;

в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію;

г) використовувати, у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші, корисні властивості землі;

г) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;

д) споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

2. Порушені права власників земельних ділянок підлягають відновленню, в порядку, встановленому законом.

Стаття 91. Обов'язки власників земельних ділянок 1. Власники земельних ділянок зобов'язані:

а) забезпечувати використання їх за цільовим призначенням;

б) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля;

в) своєчасно сплачувати земельний податок;

г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

г) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;

д) своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом;

е) дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;

е) зберігати геодезичні Знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

2. Законом можуть бути встановлені інші обов'язки власників земельних ділянок.

РОЗДІЛ IV

НАБУТТЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ

Глава 20. ПРИДБАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ПІДСТАВІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ УГОД

Стаття 127. Продаж земельних ділянок державної чи комунальної власності

1. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень здійснюють продаж» земельних ділянок державної чи комунальної власності громадянам та юридичним особам, які мають право на набуття земельних ділянок у власність, а також іноземним державам відповідно до цього Кодексу.

2. Продаж земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам та юридичним особам здійснюється на конкурентних засадах (аукціон, конкурс), крім викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що є власністю покупців цих ділянок.

Стаття 128. Порядок продажу земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам та юридичним особам 1. Продаж громадянам і юридичним особам земельних ділянок державної та комунальної власності для потреб, визначених цим Кодексом, провадиться місцевими державними адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень.

2. Громадяни та юридичні особи, зацікавлені у придбанні земельних ділянок у власність, подають заяву (клопотання) до відповідного органу виконавчої влади або сільської, селищної, міської ради. У заяві зазначаються бажане місце розташування земельної ділянки, цільове призначення та її розмір.

До заяви додається:

а) державний акт на право постійного користування землею або договір оренди землі;

б) план земельної ділянки та документ про її надання у разі відсутності державного акта;

в) свідоцтво про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності.

3. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцева державна адміністрація або сільська, селищна, міська рада у місячний термін розглядає заяву і приймає рішення про продаж земельної ділянки або про відмову в продажу із зазначенням причин відмови.

4. Особам, які подали заяви (клопотання) про придбання (купівлю) земельної ділянки, що не перебуває у їх користуванні, продаж цієї ділянки здійснюється не пізніше 30 днів після розроблення землевпорядною організацією проекту відведення земельної ділянки.

5. Підставою для відмови в продажу земельної ділянки є:

а) неподання документів, необхідних для прийняття рішення щодо продажу такої земельної ділянки;

б) виявлення недостовірних відомостей у поданих документах;

в) якщо щодо суб'єкта підприємницької діяльності порушена справа про банкрутство або припинення його діяльності.

6. Рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації, сільської, селищної, міської ради про продаж земельної ділянки є підставою для укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки.

7. Договір купівлі-продажу земельної ділянки підлягає нотаріальному посвідченню. Документ про оплату є підставою для видачі державного акта на право власності на земельну ділянку та її державної реєстрації.

8. Вартість земельної ділянки визначається на підставі її грошової та експертної оцінки, яка проводиться за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України.

9. Розрахунки за придбання земельної ділянки можуть здійснюватися з розстроченням.

10. Рішення про відмову продажу земельної ділянки може бути оскаржено в суді.

РОЗДІЛ V

ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Глава 23. ЗАХИСТ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Стаття 152. Способи захисту прав на земельні ділянки

1. Держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю.
2. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.
3. Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом:
  - а) визнання прав;
  - б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;
  - в) визнання угоди недійсною;
  - г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;
  - г) відшкодування заподіяних збитків;
  - д) застосування інших, передбачених законом способів.

Стаття 153. Гарантії права власності на земельну ділянку

1. Власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами України.
2. У випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами України, допускається викуп земельної ділянки. При цьому власникові земельної ділянки відшкодовується її вартість.
3. Колишній власник земельної ділянки, яка викуплена для суспільних потреб, має право звернутися до суду з позовом про визнання недійсним чи розірвання договору викупу земельної ділянки та відшкодування збитків, пов'язаних з викупом, якщо після викупу земельної ділянки буде встановлено, що земельна ділянка використовується не для суспільних потреб.

Глава 25. ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Стаття 158. Органи, що вирішують земельні спори

1. Земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів.
2. Виключно судом вирішуються земельні спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей.
3. Органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та дотримання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах.
4. (Органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів вирішують земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів.
5. У разі незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органів місцевого самоврядування, органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів спір вирішується судом.

Стаття 159. Порядок розгляду земельних спорів органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів

1. Земельні спори розглядаються органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів та органами місцевого самоврядування на підставі заяви однієї із сторін у місячний термін з дня подавці, заяви.
3. Земельні спори розглядаються за участю зацікавлених сторін, які повинні бути завчасно повідомлені про час і місце розгляду спору. У разі відсутності однієї із сторін при першому вирішенні питання і відсутності офіційної згоди на розгляд питання розгляд спору переноситься. Повторне відкладання розгляду спору може мати місце лише з поважних причин.
3. Відсутність однієї із сторін без поважних причин при повторному розгляді земельного спору не зупиняє його розгляд і прийняття рішення. 4. У рішенні органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів визначається порядок його виконання.
5. Рішення передається сторонам у 5-денний термін з часу його прийняття.

РОЗДІЛ VI ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

Глава 26. ЗАВДАННЯ, ЗМІСТ І ПОРЯДОК ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Стаття 162. Поняття охорони земель

Охорона земель - це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Стаття 163. Завдання охорони земель

Завданнями охорони земель є Забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Стаття 164. Зміст охорони земель

1. Охорона земель включає:

а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;

б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;

в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;

г) збереження природних водно-болотних угідь; г) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;

д) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь,

2. Порядок охорони земель встановлюється законом.

Стаття 166. Рекультивация порушених земель

1. Рекультивация порушених земель - це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель.

2. Землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивации.

3. Для рекультивации порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без ґрунтового покриву.

Стаття 167. Охорона земель від забруднення небезпечними речовинами

1. Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунті понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється.

2. Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин затверджуються спеціально уповноваженими органами виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та санітарного нагляду, екології та природних ресурсів.

3. Забруднені небезпечними речовинами земельні ділянки використовуються з дотриманням встановлених обмежень, вимог щодо запобігання їх небезпечному впливу на здоров'я людини та довкілля.

4. Рівень забруднення ґрунтів враховується при наданні земельних ділянок у користування, вилученні з господарського обігу та зміні характеру і режиму використання.

Стаття 168. Охорона ґрунтів

1. Ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони.

2. Власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

3. При здійсненні діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок та землекористувачі повинні здійснювати зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту та нанесення його на ділянку, з якої він був знятий (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та інших якостей.

РОЗДІЛ VIII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Глава 37. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття 211. Відповідальність за порушення земельного законодавства

1. Громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення:

а) укладення угод з порушенням земельного законодавства;

б) самовільне зайняття земельних ділянок;

в) псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;

г) розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;

г) невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням;

д) порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

е) знищення межових знаків;

є) приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок;

ж) непроведення рекультивации порушених земель;

з) знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень;

й) невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту;

і) самовільне відхилення від проектів землеустрою;

ї) ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них;

й) порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок.

2. Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення земельного законодавства.

Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 25 жовтня 2001 року № 2768-III

Лісовий кодекс (витяг)

*(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, №17, ст. 99.
Вводиться в дію Постановою ВР № 3853-12 від
21.01.94. - ВВР. - 1994. - № 17. - Ст. 100)*

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Лісове законодавство України

Лісові відносини в Україні регулюються цим Кодексом, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими актами законодавства України.

Земельні, водні та гірничі відносини, а також відносини щодо охорони, використання і відтворення рослинного і тваринного світу в частині, не врегульованій цим Кодексом, регулюються відповідним законодавством України.

Стаття 2. Завдання Лісового кодексу України

Завданням Лісового кодексу України є регулювання правових відносин з метою забезпечення підвищення продуктивності, охорони та відтворення лісів, посилення їх корисних властивостей, задоволення потреб суспільства у лісових ресурсах на основі їх науково обґрунтованого раціонального використання.

Стаття 3. Поняття про ліс. Функції і значення лісів України

Ліс - це сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростанням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають державному обліку та охороні.

Стаття 4. Лісовий фонд України

Усі ліси на території України становлять її лісовий фонд.

До лісового фонду належать також земельні ділянки, не вкриті лісовою рослинністю, але надані для потреб лісового господарства.

До лісового фонду не належать:

- усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів;
- окремі дерева і групи дерев, чагарники на несільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках.

Питання створення, охорони і використання насаджень, що не належать до лісового фонду, регулюються іншими актами законодавства.

Стаття 5. Землі лісового фонду України

Землі лісового фонду поділяються на:

а) лісові:

- вкриті лісовою (деревною і чагарниковою) рослинністю;
- не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню (зруби, згарища, рідколісся, пустирі та інші), зайняті лісовими шляхами, просіками, протипожежними розривами тощо;

б) нелісові:

- зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, продуктопроводів та підземними комунікаціями тощо;
- зайняті сільськогосподарськими угіддями (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, надані для потреб лісового господарства);
- зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду, наданих для потреб лісового господарства.

Віднесення земельних ділянок до складу земель лісового фонду, визначення їх меж провадиться в порядку, встановленому земельним законодавством.

Стаття 6. Власність на ліси

Усі ліси в Україні є власністю держави.

Від імені держави лісами розпоряджається Верховна Рада України.

Верховна Рада України делегує відповідним Радам народних депутатів свої повноваження щодо розпорядження лісами, визначені цим Кодексом та іншими актами законодавства.

Ради народних депутатів в межах своєї компетенції надають земельні ділянки лісового фонду у постійне користування або вилучають їх в порядку, визначеному Земельним та цим кодексами.

Надання земельних ділянок лісового фонду у тимчасове користування провадиться без їх вилучення у постійних користувачів у порядку, визначеному цим Кодексом.

Стаття 7. Лісові ресурси

Лісовими ресурсами є деревина, технічна і лікарська сировина, кормові, харчові та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва.

Лісові ресурси за своїм призначенням поділяються на лісові ресурси державного і місцевого значення.

До лісових ресурсів державного значення належать деревина від рубок головного користування і живиця.

До лісових ресурсів місцевого значення належать лісові ресурси, не віднесені до ресурсів державного значення.

Стаття 8. Корисні властивості лісів

Корисними властивостями лісів є їх здатність зменшувати вплив негативних природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, регулювати стік води, попереджувати забруднення навколишнього природного середовища і очищати його, сприяти оздоровленню населення та його естетичному вихованню.

Стаття 9. Користування земельними ділянками лісового фонду

Користування земельними ділянками лісового фонду може бути постійним або тимчасовим.

У постійне користування земельні ділянки лісового фонду надаються спеціалізованим лісгосподарським підприємствам, іншим підприємствам, установам, організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи (далі - постійні лісокористувачі), для ведення лісового господарства, а також для спеціального використання лісових ресурсів, потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт в порядку, передбаченому цим кодексом.

У постійне користування для цієї ж мети окремі земельні ділянки лісового фонду площею до п'яти гектарів, якщо вони входять до складу угідь селянських (фермерських) господарств, можуть також надаватися громадянам із спеціальною підготовкою. Право постійного користування земельними ділянками лісового фонду посвідчується державним актом на право постійного користування землею.

У тимчасове користування за погодженням з постійними лісокористувачами земельні ділянки лісового фонду можуть надаватися підприємствам, установам, організаціям, об'єднанням громадян, релігійним організаціям, громадянам України, іноземним юридичним особам та громадянам (далі - тимчасові лісокористувачі) для спеціального використання лісових ресурсів, потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Тимчасове користування земельними ділянками лісового фонду може бути: короткостроковим - до трьох років і довгостроковим - від трьох до двадцяти п'яти років.

Право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду оформляється договором.

Форма договору на право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду, в тому числі на умовах оренди, і порядок його реєстрації встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10. Оренда земельних ділянок лісового фонду

У тимчасове користування земельні ділянки лісового фонду можуть надаватися на умовах оренди.

Умови оренди визначаються за угодою сторін у договорі. Орендар має переважне право на поновлення договору оренди земельних ділянок лісового фонду після закінчення строку його дії.

Стаття 11. Компетенція Верховної Ради України у галузі регулювання лісових відносин

До відання Верховної Ради України у галузі регулювання лісових відносин належить:

- 1) законодавче регулювання лісових відносин;
- 2) розпорядження лісовим фондом;
- 3) визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 4) визначення повноважень Рад народних депутатів і органів державної виконавчої влади щодо організації охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 5) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин.

Стаття 12. Компетенція Верховної Ради Республіки Крим у галузі регулювання лісових відносин

До відання Верховної Ради Республіки Крим у галузі регулювання лісових відносин на її території належить:

- 1) розпорядження лісовим фондом відповідно до цього Кодексу та інших актів законодавства;
- 2) розробка і вдосконалення лісового законодавства Республіки Крим;
- 3) здійснення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;
- 4) надання земельних ділянок лісового фонду за межами населених пунктів у постійне користування та припинення права користування ними;
  - а) надання земельних ділянок лісового фонду за межами населених пунктів у тимчасове користування для проведення науково-дослідних робіт та припинення права користування ними;
  - б) надання земельних ділянок лісового фонду у тимчасове користування для потреб мисливського господарства та припинення права користування ними;

7) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин у межах своєї компетенції.

Законодавчі акти Республіки Крим у галузі регулювання лісових відносин не повинні суперечити лісовому законодавству України.

Стаття 13. Компетенція обласних Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин

До відання обласних Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин на їх території належить:

1) надання земельних ділянок лісового фонду за межами населених пунктів у постійне користування та припинення права користування ними;

2) розробка та організація виконання обласних програм розвитку лісового господарства і використання лісових ресурсів;

3) здійснення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;

4) віднесення лісів до категорій захисності у випадках, передбачених частиною другою статті 40 цього Кодексу;

5) поділ лісів за розрядами такс в порядку, встановленому законодавством;

6) забезпечення здійснення заходів щодо охорони і захисту лісів, ліквідації лісових пожеж, а також заборона відвідання лісів населенням, в'їзду до них транспортних засобів у період високої пожежної небезпеки в порядку, передбаченому законодавством;

7) організація благоустрою земельних ділянок лісового фонду і культурно-побутового обслуговування відпочиваючих у лісах зелених зон та інших лісах, що використовуються для цих цілей, а також заборона в разі потреби використання окремих лісових ресурсів;

8) надання земельних ділянок лісового фонду за межами населених пунктів у тимчасове користування для заготівлі деревини шляхом рубок головного користування і живиці, проведення науково-дослідних робіт та припинення права користування ними;

9) надання земельних ділянок лісового фонду у тимчасове користування для потреб мисливського господарства та припинення права користування ними;

10) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 14. Компетенція районних Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин

До відання районних Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин на відповідній території належить:

1) здійснення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;

2) забезпечення здійснення заходів щодо охорони і захисту лісів, ліквідації лісових пожеж, а також заборона відвідання лісів населенням, в'їзду до них транспортних засобів у період високої пожежної небезпеки в порядку, передбаченому законодавством;

3) організація благоустрою земельних ділянок лісового фонду і культурно-побутового обслуговування відпочиваючих у лісах зелених зон та інших лісах, що використовуються для цих цілей;

4) надання земельних ділянок лісового фонду за межами населених пунктів у тимчасове користування для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та припинення права користування ними;

5) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 15. Компетенція міських Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин

До відання міських Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин на їх території належить:

1) надання земельних ділянок лісового фонду у постійне користування та припинення права користування ними;

2) надання земельних ділянок лісового фонду у тимчасове користування для спеціального використання лісових ресурсів, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт та припинення права користування ними;

3) здійснення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;

4) забезпечення здійснення заходів щодо охорони і захисту лісів, ліквідації лісових пожеж, залучення для їх гасіння протипожежної техніки, а також заборона відвідання лісів населенням і в'їзду до них транспортних засобів у період високої пожежної небезпеки в порядку, передбаченому законодавством;

5) організація благоустрою земельних ділянок лісового фонду і культурно-побутового обслуговування відпочиваючих у лісах зелених зон та інших лісах, що використовуються для цих цілей;

6) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 16. Компетенція селищних і сільських Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин

До відання селищних і сільських Рад народних депутатів у галузі регулювання лісових відносин на їх території належить:

1) надання земельних ділянок лісового фонду у постійне користування в межах селищ і сіл та припинення права користування ними;

2) надання в межах селищ і сіл земельних ділянок лісового фонду у тимчасове користування для спеціального використання лісових ресурсів, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, а також за їх межами для заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань та припинення права користування цими ділянками;

3) здійснення заходів щодо охорони і захисту лісів, ліквідації лісових пожеж, залучення для їх гасіння протипожежної техніки, а також заборона відвідання лісів населенням і в'їзду до них транспортних засобів у період високої пожежної небезпеки в порядку, передбаченому законодавством.

4) організація благоустрою земельних ділянок лісового фонду і культурно-побутового обслуговування відпочиваючих у лісах зелених зон та інших лісах, що використовуються для цих цілей;

5) вирішення інших питань у галузі регулювання лісових відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 17. Участь громадян та їх об'єднань, громадських комітетів і рад самоврядування у здійсненні заходів щодо охорони, захисту, використання та відтворення лісів

Громадяни та їх об'єднання, громадські комітети і ради самоврядування мають право у встановленому порядку брати участь у розгляді Радами народних депутатів питань, пов'язаних з використанням лісового фонду, а також сприяти Радам народних депутатів і спеціально уповноваженим органам державної виконавчої влади у здійсненні заходів щодо охорони, захисту, використання та відтворення лісів.

РОЗДІЛ VII

ПЛАТА ЗА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ЛІСОВОГО ФОНДУ. ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ, ЗАХИСТУ, РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРЯСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ

Глава 17. ПЛАТА ЗА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ЛІСОВОГО ФОНДУ

Стаття 89. Плата за використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду

Загальне використання лісових ресурсів є безплатним.

Спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, та користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт є платним. Плата справляється за встановленими таксами або у вигляді орендної плати чи доходу, одержаного від реалізації лісових ресурсів на конкурсних умовах. (Стаття 89 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1492-III від 22.02.2000.)

Стаття 90. Розмір плати за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду

Розмір плати за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, передбачене статтею 89, встановлюється виходячи з лімітів їх використання і такс на лісову продукцію та послуги з урахуванням якості і доступності. Такси і порядок справляння таких платежів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

У разі застосування конкурсних умов реалізації лісових ресурсів плата за них встановлюється не нижче від діючих такс.

(Дію частини третьої статті 90 зупинено на 2000 рік в частині визначення розміру орендної плати на користування земельними ділянками лісового фонду у договорі оренди на підставі закону № 1712-III від 11.05.2000.) Розмір орендної плати визначається за угодою сторін у договорі оренди, але не нижче від встановлених такс на лісові ресурси.

Ради народних депутатів в межах своєї компетенції можуть встановлювати пільги щодо справляння платежів, передбачених цим кодексом.

Стаття 91. Розподіл платежів за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду

Платежі за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення в розмірі 80 відсотків зараховуються до державного бюджету і 20 відсотків - відповідно до бюджету республіки Крим та бюджетів областей.

Плата за використання лісових ресурсів місцевого значення і користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт зараховується відповідно до бюджету Республіки Крим та бюджетів місцевого самоврядування.

Ці платежі спрямовуються на виконання робіт щодо відтворення лісів, проведення лісгосподарських заходів та утримання лісів у належному санітарному стані.

Глава 18. ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ, ЗАХИСТУ. РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ

Стаття 92. Економічне стимулювання охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів

Економічне стимулювання лісокористувачів у додержанні вимог щодо охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів передбачає:

- цільове виділення через державні органи лісового господарства коштів для реалізації державних, регіональних і місцевих програм ведення лісового господарства в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;- фінансування лісгосподарських заходів за нормативами (цінами), диференційованими залежно від одержаних результатів, а також матеріальне стимулювання лісокористувачів за якісне проведення лісгосподарських робіт;

- заохочення осіб, які виявили випадки порушення лісового законодавства і порушників, забезпечили стягнення штрафів і відшкодування матеріальних збитків, заподіяних лісовому господарству;

- надання пільг лісокористувачам щодо плати за використання лісових ресурсів у разі впровадження ними технологічних процесів, устаткування, що зменшують негативний вплив на навколишнє природне середовище, а також в разі підвищення ефективності відновлення лісів, поліпшення породного складу і якості лісів, більш повного використання лісових ресурсів.

Економічне стимулювання охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів здійснюється за рахунок державного бюджету або інших джерел.

Порядок економічного стимулювання охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів устанавлюється законодавством України.

*Президент України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 21 січня 1994 року № 3852-ХІІ*

Кодекс України "Про надра" (витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, № 36, ст. 340. Вводиться в дію Постановою ВР № 133/94-ВР від 27.07.94. - ВВР - 1994. - № 36. - Ст. 341)

РОЗДІЛ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Поняття про надра

Надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Стаття 2. Завдання Кодексу України про надра

Завданням Кодексу України про надра є регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона драв і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Стаття 3. Законодавство про надра

Гірничі відносини в Україні регулюються Конституцією України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», цим Кодексом та іншими актами законодавства України, що видаються відповідно до них.

Земельні, лісові та водні відносини регулюються відповідним законодавством України.

Стаття 4. Власність на надра

Надра є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності народу України на надра, є недійсними. Народ України, здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Республіки Крим і місцеві Ради народних депутатів.

Окремі повноваження щодо розпорядження надрами законодавством України можуть надаватися відповідним органам державної виконавчої влади.

Стаття 5. Державний фонд надр та державний фонд родовищ корисних копалин

Державний фонд надр включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони.

Родовища корисних копалин - це нагромадження мінеральних речовин в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання.

Техногенні родовища корисних копалин - це місця, де накопичилися відходи видобутку, збагачення та переробки мінеральної сировини, запаси яких оцінені і мають промислове значення. Такі родовища можуть виникнути також внаслідок втрат при зберіганні, транспортуванні та використанні продуктів переробки мінеральної сировини.

Усі родовища корисних копалин, у тому числі техногенні, з запасами, оціненими як промислові становлять Державний фонд родовищ корисних копалин, а всі попередньо оцінені родовища корисних копалин - резерв цього фонду.

Державний фонд родовищ корисних копалин є частиною державного фонду надр.

Державний фонд родовищ корисних копалин формується Державним комітетом України по геології і використанню надр. Державний фонд надр формується Державним комітетом України по геології і використанню надр разом з Державним комітетом України по нагляду за, охороною праці.

Стаття 6. Види корисних копалин

Корисні копалини за своїм значенням поділяються на корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення. Віднесення корисних копалин до корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення здійснюється Кабінетом Щіст-рів України за поданням Державного комітету України по геології і використанню надр.

Стаття 7. Компетенція Верховної Ради України у сфері регулювання гірничих відносин

До відання Верховної Ради України у сфері регулювання гірничих відносин належить:

- 1) законодавче регулювання гірничих відносин;
- 2) визначення основних напрямів державної політики у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр;
- 3) визначення повноважень органів державної виконавчої влади, місцевих Рад народних депутатів щодо використання та охорони надр;
- 4) вирішення інших питань у сфері регулювання гірничих відносин.

Стаття 8. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр

До відання Кабінету Міністрів України у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр належить:

- 1) реалізація державної політики у сфері регулювання гірничих відносин;
- 2) здійснення державного контролю за геологічним вивченням, використанням та охороною надр, а також за утворенням та використанням техногенних родовищ і переробкою мінеральної сировини;
- 3) визначення порядку діяльності органів державної виконавчої влади в галузі використання і охорони надр, координація їх діяльності;
- 4) забезпечення розробки загальнодержавних та регіональних програм у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр;
- 5) визначення темпів використання, подальшого розширення та якісного поліпшення мінерально-сировинної бази;
- 6) визначення порядку використання надр та їх охорони, розробки і затвердження відповідних стандартів, норм і правил;
- 7) визначення нормативів плати за користування надрами та порядку її справляння;
- 8) створення єдиної системи Державного інформаційного геологічного фонду та визначення порядку розпорядження геологічною інформацією;
- 9) організація державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин;
- 10) вирішення питань використання надр для складування і захоронення відходів виробництва та інших шкідливих речовин;
- 11) вирішення інших питань у галузі управління і контролю за використанням та охороною надр.

Стаття 9. Компетенція Верховної Ради Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських Рад народних депутатів у сфері регулювання гірничих відносин.

До відання Верховної Ради Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських Рад народних депутатів на їх території у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законодавчими актами, належить:

- 1) надання надр у користування для розробки родовищ корисних копалин місцевого значення;
- 2) погодження клопотань про надання надр у користування з метою геологічного вивчення, розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, а також для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- 3) розподіл між відповідними місцевими бюджетами платежів за користування надрами, визначених цим Кодексом;
- 4) розробка, затвердження та реалізація місцевих програм розвитку мінерально-сировинної бази, раціонального використання і охорони надр;
- 5) оголошення геологічних об'єктів, що становлять наукову або культурну цінність, об'єктами природно-заповідного фонду місцевого значення;
- 6) припинення права користування ділянкою надр у випадках і в порядку, передбачених цим Кодексом;
- 7) здійснення контролю за використанням та охороною надр;
- 8) вирішення інших питань у сфері регулювання гірничих відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 10. Компетенція сільських, селищних, міських і районних Рад народних депутатів у сфері регулювання гірничих відносин

До відання сільських, селищних, міських та районних Рад народних депутатів на їх території у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законодавчими актами, належить:

- 1) погодження клопотань про надання надр у користування з метою геологічного вивчення, розробки родовищ корисних копалин місцевого значення;
- 2) реалізація Місцевих програм розвитку мінерально-сировинної бази, раціонального використання та охорони надр;
- 3) обмеження діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у випадках і в порядку, передбачених цим Кодексом;
- 4) здійснення контролю за використанням та охороною надр;
- 5) вирішення інших питань у сфері регулювання гірничих відносин у межах своєї компетенції.

Стаття 11. Органи, що здійснюють державне управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр

Державне управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Державний комітет України по геології і використанню надр, Державний комітет України по нагляду за охороною праці, Рада Міністрів Республіки Крим, інші державні органи, місцеві Ради народних депутатів і органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства України.

Стаття 12. Участь громадян та їх об'єднань у здійсненні заходів щодо раціонального використання та охорони надр

Громадяни та їх об'єднання сприяють місцевим Радам народних депутатів і спеціально уповноваженим органам державної виконавчої влади у здійсненні заходів щодо раціонального використання та охорони надр.

Глава 4. ПЛАТА ЗА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ

Стаття 28. Плата за користування надрами

Користування надрами є платним, крім випадків, передбачених статтею 29 цього Кодексу. Плата справляється за користування надрами в межах території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони.

Плата за користування надрами справляється у вигляді:

- 1) платежів за користування надрами;
- 2) відрахувань за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок Державного бюджету;
- 3) збору за видачу спеціальних дозволів (ліцензій);
- 4) акцизного збору.

Плата за користування надрами не звільняє користувачів від сплати інших обов'язкових платежів, передбачених законодавчими актами України.

Стаття 29. Звільнення від плати за користування надрами

Від плати за користування надрами звільнюються:

- 1) землевласники і землекористувачі, які здійснюють у встановленому порядку видобування корисних копалин місцевого значення для власних потреб або користуються надрами для господарських і побутових потреб на наданих їм у власність чи користування земельних ділянках;
- 2) користувачі надр - за проведення регіональних геолого-геофізичних робіт, геологічних зйомок, інших геологічних робіт, в тому числі розвідувального буріння з відбором зразків, проб, спрямованих на загальне вивчення надр, пошуки і розвідку родовищ корисних копалин, та робіт по прогнозуванню землетрусів і дослідженню вулканічної діяльності, інженерно-геологічних, еколого-геологічних та палеонтологічних досліджень, контролю за режимом підземних вод, а також за виконання інших робіт, що проводяться без порушень цілісності надр, якщо вони виконуються за рахунок державного бюджету, бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

3) користувачі надр - при організації геологічних об'єктів природно-заповідного фонду;

4) користувачі надр - за здійснення розвідки корисних копалин у межах гірничого відводу, наданого їм Для видобування корисних копалин.

Користувачам надр можуть надаватися й інші пільги щодо плати за користування надрами відповідно до законодавства України.

Стаття 30. Порядок справляння платежів за користування надрами

Платежі за користування надрами можуть справлятися у вигляді разових внесків та (або) регулярних платежів, які визначаються на основі відповідних еколого-економічних розрахунків.

Розміри платежів за проведення пошукових і розвідувальних робіт визначаються залежно від економіко-географічних умов і розміру ділянки надр, виду корисних копалин, тривалості робіт, стану геологічного вивчення території та ступеня ризику.

Платежі за видобувану корисних копалин визначаються з урахуванням геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації.

Розміри платежів за користування надрами континентального шельфу і в межах виключної (морської) економічної зони визначаються залежно від площі ділянки, що надається у користування, глибини моря та мети користування надрами.

Платежі за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі для будівництва і експлуатації підземних споруд, визначаються залежно від розмірів ділянки надр, що надається у користування, корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки при їх використанні.

Нормативи плати за користування надрами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 31. Розподіл платежів за користування надрами Платежі за користування надрами спрямовуються у державний бюджет, бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у такому співвідношенні:

1) за видобування корисних копалин загальнодержавного значення: у державний бюджет - 40 відсотків, у бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя - 60 відсотків;

2) за видобування корисних копалин місцевого значення та за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин: у бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя - 100 відсотків;

3) за пошук та розвідку родовищ корисних копалин: у державний бюджет - 80 відсотків, у бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя - 20 відсотків;

4) за користування Надрами континентального шельфу і в межах виключної (морської) економічної зони: у державний бюджет - 160 відсотків.

Платежі за користування надрами, що надходять до бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, розподіляються між місцевими бюджетами різних рівнів відповідно Верховною Радою Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів.

Стаття 32. Форми внесення плати за користування надрами

Плата за користування надрами може вноситись як у вигляді грошових платежів, так і у натуральному вигляді (частина видобутої мінеральної сировини або іншої виробленої користувачем надр продукції, виконання робіт чи надання інших послуг), крім матеріалів, продуктів та послуг, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 33. Відрахування за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету

Відрахування за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, справляються з користувачів надр, які здійснюють видобуток корисних копалин на раніше розвіданих родовищах і повністю надходять до державного бюджету та спрямовуються на розвиток мінерально-сировинної бази.

Порядок встановлення нормативів відрахувань за виконані геологорозвідувальні роботи та їх справляння визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 34. Збір за видачу спеціальних дозволів (ліцензій).

Розмір збору за видачу спеціальних дозволів (ліцензій) на користування окремими ділянками надр визначається Кабінетом Міністрів України, виходячи з витрат на експертизу заявок, матеріалів та обґрунтувань на користування надрами, організаційних та інших витрат, пов'язаних з видачею спеціальних дозволів (ліцензій).

Стаття 35. Акцизний збір

По окремих видах мінеральної сировини, що видобувається з родовищ з відносно кращими гірничо-геологічними і економіко-географічними характеристиками, при одержанні користувачем; надр наднормативного прибутку може встановлюватись акцизний збір відповідно до законодавчих актів України.

Стаття 36. Знижка за вичерпання надр

Знижка за вичерпання надр застосовується до платежів за користування надрами і може надаватись користувачу надр, який здійснює видобування:

- дефіцитних корисних копалин при низькій економічній ефективності розробки родовищ, об'єктивно обумовленої і не пов'язаної з порушенням умов раціонального використання розвіданих запасів;
- корисних копалин із залишкових запасів зниженої якості, крім випадків погіршення якості запасів корисних копалин в результаті вибіркового відпрацювання родовища.

*Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 27 липня 1994 року № 132/94-ВР*

и

"Про екологічну експертизу"

*Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995р., № 8. ст. 54.
Вводиться в дію Постановою Верховної Ради. - ВВР. -
1995. - № 8. - Ст. 55*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Екологічна експертиза в Україні

Екологічна експертиза в Україні - вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших Матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 2. Законодавство про екологічну експертизу

Відносини в галузі екологічної експертизи регулюються цим Законом, Законом У країни. «Про, охорону навколишнього природного середовища», та іншими актами законодавства України.

Стаття 3. Завдання законодавства про екологічну експертизу

Завданням законодавства про екологічну експертизу є регулювання суспільних відносин в галузі екологічної експертизи для забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, захисту екологічних прав та інтересів громадян і держави.

Стаття 4. Мета екологічної експертизи

Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Стаття 5. Основні завдання екологічної експертизи Основними завданнями екологічної експертизи є:

- 1) визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- 2) організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- 3) встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарних норм, будівельних норм і правил;
- 4) оцінка впливу, діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей і якість природних ресурсів;
- 5) оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей;
- 6) підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Стаття 6. Основні принципи екологічної експертизи

Основними принципами екологічної експертизи є:

- 1) гарантування безпечного для життя та Здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- 2) збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- 3) наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- 4) екологічна безпека, територіально-галузєва і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- 5) державне регулювання;
- 6) законність.

Стаття 7. Об'єкти екологічної експертизи

Об'єктами екологічної експертизи є проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, передпроектні, проектні матеріали, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, створення загрози здоров'ю людей.

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, « також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

Військові, оборонні та інші об'єкти, інформація про які становить державну таємницю, підлягають екологічній експертизі відповідно до цього Закону та інших спеціальних законодавчих актів України.

РОЗДІЛ II

ФОРМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стаття 12. Форми екологічної експертизи

В Україні здійснюється державна, громадська та інші екологічні експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими Для виконання. Приймаючи рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Висновки громадської та іншої екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи» а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації, об'єкта екологічної експертизи.

Стаття 43. Державна екологічна експертиза

Державна екологічна експертиза організується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями або спеціально створюваними комісіями Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України, їх органів на місцях із залученням інших органів державної виконавчої влади.

До проведення державної екологічної експертизи можуть у встановленому порядку залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій.

Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Перелік видів діяльності та об'єктів, що

становлять підвищену екологічну небезпеку, встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України і Міністерства охорони здоров'я України.

Стаття 16. Громадська екологічна експертиза

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування, за ініціативою громадських організацій чи інших громадських формувань.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися одночасно з державною екологічною експертизою шляхом створення на добровільних засадах тимчасових або постійних еколого-експертних колективів громадських організацій чи інших громадських формувань.

Стаття 17. Інші екологічні експертизи

Інші екологічні експертизи можуть здійснюватися за ініціативою заінтересованих юридичних і фізичних осіб на договірній основі із спеціалізованими еколого-експертними органами і формуваннями.

Примірний договір про надання еколого-експертних послуг затверджується Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України.

РОЗДІЛ IV

СТАТУС ЕКСПЕРТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стаття 27. Експерт екологічної експертизи

Експертом екологічної експертизи може бути спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну спеціальність, кваліфікацію і професійні звання, володіє навичками аналізу експертної інформації і методикою еколого-експертної оцінки, а також має практичний досвід у відповідній галузі не менше трьох років.

Стаття 28. Права експерта державної екологічної експертизи

Експерт державної екологічної експертизи має право:

- 1) одержувати на його вимогу відомості та матеріали, необхідні для проведення екологічної експертизи;
- 2) становити питання про відхилення поданих на екологічну експертизу матеріалів, які не відповідають вимогам природоохоронного законодавства, екологічним стандартам і нормативам та врахування яких потребує додаткових досліджень, пошукових робіт чи виділення додаткових капіталовкладень;
- 3) вносити пропозиції про залучення до проведення екологічної експертизи висококваліфікованих спеціалістів, науковців, створення належної матеріально-технічної та інформаційної бази;
- 4) на викладення особистої думки щодо висновків проведеної екологічної експертизи.

Стаття 29. Обов'язки експерта екологічної експертизи

Експерт екологічної експертизи зобов'язаний:

- 1) дотримувати встановлених строків та порядку здійснення екологічної експертизи, норм і вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;
- 2) забезпечувати всебічне, комплексне, об'єктивне, якісне і ефективне проведення екологічної експертизи;
- 3) своєчасно готувати обґрунтовані та об'єктивні висновки;
- 4) обґрунтовувати пропозиції про цювернення документації на об'єкти екологічної експертизи на доопрацювання;
- 5) вносити відповідні пропозиції щодо вдосконалення форм і методів проведення екологічної експертизи;
- 6) заявити самовідвід за наявності особистої заінтересованості щодо конкретного об'єкта екологічної експертизи.

РОЗДІЛ VI

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стаття 38. Строки проведення державної екологічної експертизи об'єктів!

- 1) групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів, установ чи організацій Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України - до 54 календарних днів з продовженням у разі потреби до 60 днів, а у виняткових випадках, залежно від складності проблеми - до 120 календарних днів;
- 2) спеціально створеними міжгалузевими еколого-експертними комісіями чи іншими спеціальними організаціями - до 90 календарних днів;
- 3) за доопрацьованими матеріалами відповідно до висновків попередньої екологічної експертизи - до 30 календарних днів.

Початком державної екологічної експертизи вважається день подання еколого-експертному органу комплекту необхідних матеріалів і документів, а у разі необхідності - і додаткової науково-дослідної інформації з тих питань, що виникли під/ час проведення експертизи.

Стаття 39. Висновки державної екологічної експертизи

Висновки державної екологічної експертизи повинні містити оцінку екологічної допустимості і можливості прийняття рішень щодо об'єкта екологічної експертизи та враховувати соціально-економічні наслідки.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України чи його органами на місцях є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності.

Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється.

В разі негативної оцінки об'єктів державної екологічної експертизи замовник зобов'язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного висновку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу.

Стаття 40. Строк дії висновків державної екологічної експертизи

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі, якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об'єкта державної екологічної експертизи.

РОЗДІЛ VIII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЕКОЛОГІЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ

Стаття 50. Правопорушення в галузі екологічної експертизи

Правопорушеннями в галузі екологічної експертизи є:

- 1) порушення встановленого законодавством порядку проведення екологічної експертизи;
- 2) надання свідомо неправдивих відомостей про екологічні наслідки діяльності об'єкта екологічної експертизи;
- 3) надання дозволів на спеціальне природокористування, фінансування та реалізацію проектів і програм чи діяльності, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, без позитивного висновку екологічної експертизи;
- 4) здійснення екологічної експертизи неправоздатними підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та іншими формуваннями;
- б) недотримання під час реалізації об'єкта експертизи вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки відповідно до висновку державної екологічної експертизи;
- в) незаконне втручання будь-кого у проведення екологічної експертизи;
- 7) ухилення від надання на законну вимогу державних еколого-експертних органів і формувань необхідних відомостей і матеріалів;
- 8) підготовка свідомо неправдивого висновку державної екологічної експертизи.

Особи, винні в порушенні законодавства в галузі екологічної експертизи, притягаються відповідно до дисциплінарної, адміністративної, цивільної чи кримінальної відповідальності.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення в галузі екологічної експертизи.